

Helsinška povelja

Glasilo
Helsinškog
odboraza
ljudska prava
u Srbiji

broj 145-146 • novembar-decembar 2010 • godina XV

Evropska perspektiva Srbije

- Apstraktna demokratija
- Osdustvo političke volje
- Deklarativno i suštinski
- Moralni kolaps

i još:

intervju: dr Milan Šahović

- Pravnici
u službi politike

Reciklaža istorije

- O "Titovom činovniku" i nama
- Pravo ili politika

Sadržaj

uvodnik

Apstraktna demokartija 3
Piše: Sonja Biserko

Evropska perspektiva Srbije

Odsustvo političke volje 5
Piše: Vladimir Gligorov

Deklarativno i suštinski 7
Piše: Vladimir Pavićević

Moralni kolaps 9
Piše: Ivan Torov

DS i SPS

Sigurnim korakom u nesigurno 12

Pismo iz Hrvatske

Pozitivna politička faza 14
Piše: Davor Gjenero

Intervju: dr Milan Šahović

Pravnici u službi politike 18
Razgovarala: Seška Stanojlović

Kosovo

“Uspešni” izbori sa brojnim
problemima 22
Piše: Baškim Hisari

Odlazi li Tači 24
Piše: Miroslav Filipović

Suočavanje s istinom

Krvavi tragovi Drine 26
Piše: Irena Antić

Mirnodopsko ignorisanje ratnog zla 30
Piše: Bojana Oprijan Ilić

Vukovar - 12 godina posle 32

Prethodnica urbicida i masakra 32
Piše: Stipe Sikavica

Sandžak

Strah od reprize 35
Piše: Safeta Biševac

Pismo iz Crne Gore

Ostavka u sjenci 38
piše: Igor PERIĆ

Reciklaža istorije

O „Titovom činovniku“ i nama 39
Piše: Slobodanka Ast

Pravo ili politika 43
Piše: dr Aleksandar Sekulović

Konzervativna (kontra)revolucija

Rozmarine bebe i cveće zla 46
Piše: Srđan Milošević

Geostrategija i geopolitika

Civilizacijski spoj EU i ZND 53
Piše: Nenad Ilić

Rusija i NATO

S nogom u vratima 54
Piše: Petar Popović

Paradoksi sekularizma

Sloboda (od) vere 56
Piše: Srđan Barišić

Ogled

O libertarijanizmu 58
Piše: Srđan Jovanović Maldoran

Povelja na licu mesta

Kikinda: Evropa, sve bliža 60
piše: Gordana Perunović Fijat

Umesto eseja

Ničeov brat 62
Piše: Nenad Daković

Sport i propaganda

Decembarski u prosincu 64
Piše: Ivan Mrđen

Malo poznata istorija

Jatak 65
Piše: Olga Zirojević

Naša pošta

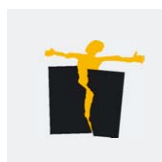
Za nasilje su krivi kvazi intelektualci 66
Piše: Rade Vukosav

Fotografija na naslovnoj strani: Evropski komesar za proširenje Štefan File uručuje premijeru Srbije Mirku Cvetkoviću upitnik Evropske komisije za ocenu spremnosti Srbije da dobije status kandidata za članstvo u EU (AP)

Uređivački odbor: Sonja Biserko, Latinka Perović, Seška Stanojlović, Olivera Milosavljević, Izabela Kisić; Glavni urednik: Seška Stanojlović;

Oblikovanje i slog: Ivan Hrašovec; Štampa: Zagorac, Beograd

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog komiteta

Helsinška povelja – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195
adresa: Rige od Fere 20, Beograd;
tel. 011/3032-408; fax. 2639-437;
e-mail: povelja@eunet.rs
Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.rs>

PIŠE: SONJA BISERKO

Apstraktna demokartija

Neophodan preduslov demokratije je postojanje kritičke javne sfere. Međutim, javna sfera mora biti u skladu sa demokratskim postulatima i realnim društvenim kontekstom. Bez takvih preduslova svaka je kritika jalova. To je bio slučaj i sa disidentskim pokretom u Srbiji šezdesetih godina prošlog veka. Tadašnji režim je kritikovan iz apstraktne, dogmatske leve pozicije bez suštinskih sugestija o novim vrednostima. Zaustavljena je privredna reforma zahvaljujući, kako je govorio, Mihajlo Marković, njihovom delovanju. Jer, ona bi, navodno dovela do socijalnog raslojavanja. Deo tog pokreta se brzo našao na strani onih koji su osporavali ustav iz 1974. godine i federalzaciju Jugoslavije. U suštini, kreirao je prostor za brutalni raspad koji je usledio u devedesetim. Iz sadašnje perspektive nameće se i pitanje: da li je tadašnji jugoslovenski sistem stvarno bio samo totalitaran, ili je pak, bio i liberalan. Dometi u sferi kulture tog vremena na čitavoj teritoriji Jugoslavije, kao posebnom polju slobode izražavanja bili su svetski valorizovani. Suština se svodi na to - da li bi u totalitarnom sistemu bili mogući takvi iskorači. Sa druge strane takođe, i da li bi mogli neometano delovati disidenti poput Dobrice Ćosića, koji je subverzivno delovao protiv Jugoslavije, i koji je u Srbiji uvek bio paralelna vlast, čije su knjige štampane u milionskim tiražima.

Upravo bivši disidenti i sad polažu pravo na monopol na društvenu kritiku i smatraju se privilegovanim u odnosu na druge. Šta stoji iza te kritike - negiranje svake alternative, jer je navodno, i ona politički korumpirana. I šta je meta kritike: aktuelna vlast i komunizam. Pri tome, ne postoji program (opet apstraktna demokratija). Reč je o specifičnom

narcizmu koji polazi od toga da bi oni "bili bolji", da Srbija "može bolje" zbog svoje navodne demokratske tradicije i sl. Kada se to pokaže nemoćnim, krivica se baca na "muljavi narod". Druga strana kritičke oštrice se okreće na odbranu tog istog naroda, a optužuje se, naravno, aktuelna vlast i demokratija kao evroatlantski projekat koji razgrađuje srpstvo. Ta strana insistira i na anti-srpskoj zaveri Zapada što je, po njoj, glavni razlog za sve ovdašnje nedaće. Ta dogmatska levica, uglavnom ekonomski solidno obezbeđena, monopolisala je levicu bez da je dala ijedan odgovor na aktuelne probleme Srbije.

Obe strane kritike su ideološke i apstraktne bez uvažavanja stvarnosti u kojoj živimo. Ta jalova kritika pokazuje i slabost intelektualnog života koji se uglavnom rukovodi revanšističkim razlozima. Ono što nedostaje je okvir koji definiše kontekst i kapacitet društva, kao i zahtev za bilansom politike koja je Srbiju dovela do stagnacije. To je neophodno kako bi se identifikovali problemi koji traju duže od partija (uključujući i DS), koje pokušavaju da bez svega toga rešavaju probleme po inerciji.

Takva kritika nije dovoljna, imajući u vidu rastuće društvene nepravde proizašle iz politike vođene devedesetih godina, kao i neuspešne tranzicije koja je čitavo društvo dovela u kritično stanje. Uloga društvene kritike je i da identifikuje nove snage, nove društvene pokrete ili trendove. Bez tog aspekta društvena kritika postaje marginalna i beznačajna. Upravo zbog toga može postati i osnova za pojavu radikalnih katalizatora naraslog socijalnog nezadovoljstva poput naprednjaka Tomisla Nikolića.

Dolazak naprednjaka na vlast smatra se manje-više završenom pričom. Kritičari sa obe strane dogmatskog spektra suštinski provociraju njihov dolazak, kao svojevremeno dolazak Slobodana Miloševića. Jedni otvoreno navijajući, a drugi sa tezom "kad odemo na dno, opametićemo se".

Nikolić nema ozbiljan odgovor ni na jedno pitanje na kome mu raste popularnost. Ne raspolaže ni kadrovskim kapacitetom za ozbiljne reforme za koje se deklarativno zalaže. Takođe, nema nikakav program osim preuzimanja vlasti. Preuzimanje vlasti na socijalnom radikalizmu sluti na fašizaciju. Njegova potencijalna koalicija okuplja sve konzervativne krugove kojih ima u svim partijama, od Demokratske stranke do Socijalističke partije Srbije; "zaštitni znak" im je oslanjanje na Rusiju, a potencijal - sve desničarske snage u zemlji. To će opasno podeliti Srbiju, na način koji se jasno manifestovao 10. oktobra, kada se na ulice Beograda izlilo nasilje povodom Parade ponosa. To je bilo prvo javno odmeravanje snaga. Država je reagovala, jer je i sama bila ugrožena, ali to nije dovoljno. Država se nasilju mora sistematski suprotstaviti tako što će se baviti i uzrocima.

Srbija će na narednim izborima birati između opcije koja nije ostvarila značajne rezultate, jer je reagovala samo nošena okolnostima i one, od koje se rezultati ne mogu očekivati. Demokratska stranka još uvek nema vizionarski odnos prema realnosti Srbije, što se ogleda u nedovoljnom razumevanju potrebe za radikalnijim zaokretom. Zato aktuelna vlada u predizbornoj godini mora valorizovati i kapitalizovati alternativu koja se mukotrпно kristališe uz ogromnu podršku EU. Pravni okvir koji se uz mnogo muke i uz velike otpore teško uspostavlja preduslov je za demokratizaciju. Primena

usvojenih zakona i stvaranje nove klime najveća je odgovornost države, ali i samog društva. Monopol nad ekonomijom, osim države imaju i tajkuni, što je suštinski problem Srbije, jer onemogućuje inicijativu i razvoj male privrede, kao jedino realne ekonomske opcije i za Srbiju i za ceo region. Za veliku industriju Srbija ne raspolaže sopstvenim potencijalom (ni finansijskim ni ljudskim) i ona bi bila moguća samo uz velika strana ulaganja. Mediji kao faktor tranzicije takođe su zakazali, jer su u funkciji održanja statusa quo. Vlada koja ima kontrolu nad značajnim brojem medija (posebo RTS i Politika) mora ih staviti u funkciju interesa društva i njegovih prioriteta.

Nije realno očekivati da se preko noći reše svi nagomilani društveni problemi, jer je za to neophodan široki front za društvene promene. Politički akteri još uvek nisu na nivou da dogovorom definišu društvene strateške ciljeve. U nedostatku dogovora, deluju neformalni centri moći koji razaraju društvo i institucije.

Kriza u kojoj se zemlja nalazi posledica je moralne propasti i u ekonomskoj sferi. Totalni raspad institucija do čega je došlo u poslednje tri decenije, kao i pohlepe pojedinaca i grupa koji su privatizovali sve državne rasurse, zahvaljujući bliskosti sa režimom, proizvelo je ekonomsku katastrofu i demoralizaciju društva. U takvim ekonomskim uslovima demokratija nije moguća.

Pogubna je i činjenica da je kriza globalna, što pitanje etike i morala postavlja kao prioritetna u traženju nove ekonomske paradigme. Samo povratkom bazičnim vrednostima kao osnove kohezije svakog društva moguće je ostvariti funkcionalno društvo sposobno da se nosi sa novim izazovima.

Odsustvo političke volje

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Kada bi mogla Srbija da postane član Evropske unije? Pod pretpostavkom da bi postojala potrebna politička volja, realno je da se proces priključivanja okonča činom učlanjenja 2020. godine. Šta znači politička volja?

Jedan način da se to vidi jeste upoređenje sa zemljama srednje i istočne Evrope koje su postale članice Evropske unije 2004, i 2007. Sa onima koje, kao Srbija, još nisu. Bilo koju od zemalja novih članica EU, kako se one često nazivaju, da uzmemo za primer, videćemo da ni među njihovim građanima, a ni među političkim partijama nije postojala nedoumica o prednostima učlanjenja u EU. Razlozi nisu bili, kako vole da kažu evroskeptici, to što su očekivali rajski život, već veoma jednostavni, a opet fundamentalni, javni i privatni interesi. Cenilo se da je učlanjenje u EU način da se postigne bezbednost, da se učvrsti stabilnost, pod čime se podrazumeva nepovratno uspostavljanje demokratije i vladavine prava, i da se obezbedi privredni napredak, brži nego ukoliko bi se te zemlje razvijale izvan Evropske unije. Zašto ovo poslednje? Zato što bi bila teško izvodljiva modernizacija privrednih ustanova i proizvodnih činilaca ukoliko bi se vodila jedna ili druga verzija politike oslanjanja na sopstvene snage, to jest protekcionističkog privrednog razvoja.

Nije reč, valja upozoriti, o tezi da izvan Evropske unije nema razvoja i napretka ni za koga i nigde. Reč je o realističnoj i racionalnoj oceni o sposobnostima sopstvenih političkih i privrednih snaga i o rizicima drugih rešenja. Ne mali broj srednjoevropskih zemalja je jasno sagledavao da pristupanje Evropskoj uniji zahteva i kratkoročne, ali i dugoročne troškove i ustupke. Na kraju krajeva, reč je o tome da se jedan deo sopstvenog suvereniteta prenese na političku zajednicu u kojoj svaka zemlja ima relativno

mali uticaj, a pogotovo je to tačno za male i nedovoljno razvijene zemlje, kakve su sve zemlje srednje i istočne Evrope, a pogotovo one na Balkanu. Reč je, dakle, o racionalnom izboru između ostvarljivih alternativa. Politička volja postoji ukoliko je to izbor značajne većine građana i ukoliko je dosledan, dakle ne menja se sa promenama partija na vlasti, ili sa trenutnim interesima jedne ili druge društvene grupe ili čak nekoliko moćnih pojedinaca.

Takve političke volje nije bilo, recimo, u većini jugoslovenskih zemalja. Nije je bilo krajem osamdesetih, a pogotovo ne devedesetih godina prošloga veka. U Srbiji do tog političkog izbora nije došlo sve do sada, jer ne postoji politička volja. Zbog toga, nije moguće biti siguran da će do učlanjenja u Evropsku uniju doći do 2020, posebno zato što će sledeća decenija biti nepovoljnija od prethodne dve, jer će, po svemu sudeći, oporavak od trenutne privredne krize biti sporiji i pun iskušenja za samu Evropsku uniju. Usled toga će se strožije ceniti ispunjavanje kriterija za učlanjenje, što naravno predstavlja i dodatan test za političku volju zemalja koje bi htele da se pridruže.

Zašto Srbiji nedostaje politička volja? Jednostavan odgovor jeste da je napravljen drugačiji izbor u vreme raspada Jugoslavije i u ovom času su još uvek jaki interesi onih koji su se, ili zalagali za tu politiku ili su od nje imali značajne koristi. Uz njih su i generacije stasale u poslednjih dvadesetak godina koje su načinile svoj politički i profesionalni izbor pod pretpostavkom da će se sačuvati sistem i politika koji su uspostavljeni pre dvadesetak godina. Zbog toga ne postoji saglasnost o koristima od pridruživanja Evropskoj uniji, a pogotovo ne i o potrebnim troškovima da bi se do tog cilja došlo. Jedan od pokazatelja za to je prisustvo u javnosti sasvim nereálnih predloga, koji bi trebalo da su zamena za članstvo u EU. To, naravno, ne znači da alternative članstvu u EU ne postoji. Srbija je već u takvom alternativnom statusu, tako da je i u njenom slučaju reč o istom izboru koje su imale i druge zemlje koje su se opredeljivale za učlanjenje u EU. Potrebno je napraviti razuman i racionalan izbor, pri čemu se jasno vide i prednosti i troškovi svake od eventualnih odluka. Srbija, međutim, nema političku volju za bilo kakav izbor, jer je još uvek odnos interesa takav da se postojeće stanje, koliko god da je one nepovoljno, smatra prihvatljivijim od promena

do kojih će dovesti proces pridruživanja i, na kraju, učlanjenja u EU.

Kako će se stvari odvijati u tim okolnostima? U poslednjih nekoliko godina EU je promenila strategiju prema Srbiji (mada ne i prema drugim zemljama na Balkanu kojima su otvoreni izgledi za učlanjenje). Ova se promena može izraziti na sledeći način: umesto uslovljavanja, privlačenje. Budući da se, po svemu sudeći, razumelo da su izgledi da se Srbija opredeli za učlanjenje u EU tako što će pokazati volju da ispunjava uslove i potom napreduje u približavanju Uniji, sada, što će reći posebno posle odluke Međunarodnog suda pravde, politika je da se ubrzanjem procesa integracije utiče na formiranje političke volje u Srbiji za tom integracijom. Ideja je da se u tom procesu dovoljno odmakne da troškovi njegovog zaustavljanja ili odustajanja od njega budu suviše veliki.

Konkretno govoreći, politika je sledeća: da se do kraja 2011, donese odluka, pozitivna, o kandidaturi Srbije za članstvo u EU i da se nagovesti da će pregovori o pridruživanju započeti u relativno kratkom roku, čim se ispune određeni uslovi. To bi trebalo da ima za posledicu da pridruživanje EU ne bude više sporan cilj u vreme sledećih skupštinskih i, kasnije izbora za predsednika Srbije. Svaka stranka ili koalicija ili osoba koji dođu na vlast u sledećem izbornom ciklusu oceniće da je previše rizično i skupo da se od pregovora sa EU odustane ili da se oni odlože ili da se uopšte menja taj već uspostavljeni odnos. Posle izbora bi, dakle, počeli pregovori, a politička volja da se oni uspešno završe bi trebalo da jača kako oni budu odmicali i kako se bude približavao čas kada bi do samog čina učlanjenja moglo da dođe. Drugačije rečeno, privlačnost Unije bi trebalo da se shvati i nauči kroz pregovore o članstvu, budući da političke saglasnosti o tome pre samog procesa pridruživanja nema.

Koje su implikacije te politike za vreme u kojem bi taj proces mogao da bude okončan? To u velikoj meri zavisi od brzine kojom će se formirati potrebna politička volja i od uslova u kojima će se čitav taj proces odvijati. Valja voditi računa da se menja strategija, ali ne i uslovi koji moraju biti ispunjeni da bi cilj bio postignut. Naprotiv, uslovi će biti stroži u primeni, mada se neće menjati. Zbog toga, svakako na početku tog procesa, postoji rizik da jedna ili obe strane ocene da ova strategija privlačnija ne daje željene rezultate. Za razliku od procesa

u kojem se prvo donese odluka, pa se onda pristupi pregovirima i konačno učlanjenju, ovde je potrebno ispunjavati uslove i jačati političku volju istovremeno. To ostavlja dosta prostora za jednu ili drugu vrstu političkih neizvesnosti ili nerazumevanja. Ispunjenje obaveza se može odlagati, jer nije još dovoljno čvrsta politička volja, što može da dovede do toga da neka od članica Unije reši da je bolje da se politika promeni i da se traži prethodno ispunjenje uslova kako bi se proces nastavio. Takođe, može da se oceni da se proces odugovlači bez obzira što se uslovi ispunjavaju, što može negativno da deluje na formiranje političke volje o korisnosti čitavog poduhvata. Naravno, koliko se bude išlo dalje, sve će teže i skuplje biti odustajanje od cilj i biće teže formiranje političke odluke o alternativni. Tako da se može očekivati da se pridruživanje ubrzava u meri u kojoj se odmiče u procesu pregovaranja, jer će se učvršćivati politička volja da je to ono što je u javnom i privatnim interesima.

Tako posmatrano, koliko je realistična procena da bi Srbija trebalo da postane član Evropske unije početkom 2020? U izvesnom smislu, to je donekle optimistička prognoza. Čisto tehnički posmatrano, teško je pregovore završiti i preuzete obaveze ispuniti za manje od 5 do 6 godina, a realnije je da taj proces traje duže. Kada se kaže tehnički, to znači da su politička pitanja rešena i da oko njih nema dilema. Ovo nije slučaj sa Srbijom. Dve ključne političke odluke koje su potrebne jeste podrška izgradnji Bosne i Hercegovine kao države, buduće članice Evropske unije i normalizacija odnosa sa Kosovom, što podrazumeva onaj oblik priznanja kosovske države koji omogućava da obe države, Srbija i Kosovo, budu članice Evropske unije. Te odluke su ključni sastavni elementi političke volje za učlanjenje u EU. Opet, to su dve osnovne tačke u kojima postoji sukob interesa i politika u Srbiji, zbog čega i nema političke volje ni o EU, a ni o nekoj alternativnoj strategiji.

Tako otprilike stoje stvari. Trenutna je strategija da se Srbija odluči za članstvo u EU kroz proces približavanja i pregovaranja sa EU. Da li će to trajati deset godina, ili više ili manje, zavisi od političkih odluka, to jest od brzine kojom se bude formirala politička volja kojom bi bila zamenjenja politička strategija izabrana prethodno, u vreme raspada Jugoslavije.

Deklarativno i suštinski

PIŠE: VLADIMIR PAVIĆEVIĆ

Krajem 2010. godine predstavnicima vlasti u Srbiji poslata su dva važna dokumenta iz Brisela. Najpre je Evropska komisija početkom novembra objavila sadržaj redovnog godišnjeg Izveštaja o napretku koji je Srbija postigla u procesu evropskih integracija u prethodnih godinu dana. Čitanje izveštaja je svake godine prilika da se ocene dometi reformskih zahvata u različitim oblastima i utvrdi koliko smo se promenili i je li promena na bolje. Nepunih mesec dana kasnije, član Evropske komisije za proširenje Štefan File uručio je u ime Komisije premijeru Cvetkoviću Upitnik, čime je u formalnom smislu označeno da Srbija pravi novi korak ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Osnovno pitanje kojim ćemo se baviti u ovom tekstu tiče se pokušaja da na osnovu sadržine ova dva dokumenta utvrdimo da li deklarativno zalaganje koalicije na vlasti za evropsku Srbiju postoji i suštinski.

Objavljivanje izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije za 2010. godine nije izazvalo naročite reakcije među političarima. Za one koji su na vlasti to može biti razumljivo, budući da činjenice koje sadrži izveštaj potvrđuju sumnju u evropsku orijentaciju aktuelne vlade, dok oni iz opozicije, inače antievropski usmereni, nisu znali šta bi sada sa time. Otud je postojao osećaj da bi i jedni i drugi najviše želeli da vreme nakon objavljivanja ovog dokumenta teče brže nego što je to moguće, da se ubajati, ako ništa drugo, ono sećanje na njega, pa da se pređe na druge teme. Ova simfonija vlasti i opozicije na primeru nastupa u odnosu na sadržinu papira koji je za građane Srbije veoma važan, možda i ne govori dovoljno o koheziji elite koja se urotila protiv svojih građana, ali govori jasno da nijedan deo političke elite ne raspolaže idejama, predlozima i, konačno ni politikom koja građanstvu nudi jasan put ka određenom cilju i poboljšanju uslova u kojima ljudi u Srbiji žive.

Štaviše, najnoviji izveštaj Evropske komisije sadrži ocene koje nas suočavaju sa time da ova vlada ne samo da ne radi dovoljno na eliminisanju postojećih prepreka u procesu evropske integracije Srbije, već sama stvara i nove. Ta nova prepreka, koju nije

izmislio neko spolja već smo je stvorili mi sami i koja će po svojoj težini biti jednaka preprekama poput Haga i Kosova, zove se pravosuđe i reforma pravosuđa koja se sprovodi nešto više od poslednjih godinu dana. Autori izveštaja Evropske komisije su zapisali da je pravosudna reforma u Srbiji inkompatibilna sa standardima koji u pogledu načina i principa u toj oblasti postoje u Evropskoj uniji, a da je pravosuđe ključno pitanje evropskog partnerstva. Upravo u toj oblasti, vlast u Srbiji je napravila brljotinu. U izveštaju je zapisano da reforma pravosuđa u Srbiji u mnogim aspektima izaziva ozbiljnu zabrinutost. Reizbor sudija i tužilaca obavljen je po proceduri koja nije transparentna, čime je doveden u pitanje princip nezavisnosti nosilaca pravosudnih funkcija. Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca radili su tako da postoji sumnja u političke uticaje na njihovo delanje i odlučivanje.

U izveštaju se dodaje da kriterijumi za reizbor, koji su prethodno razvijani u saradnji sa Venecijanskom komisijom, uopšte nisu primenjeni, niti su neizabrane sudije i tužioci dobili odgovarajuće objašnjenje za to što nisu izabrani. Osim toga, naglašava se da se proces izbora sudija i tužilaca odvijao dok Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca nisu delovali u stalnom sastavu, kao i da manjak profesionalaca iz struke ukazuje na mogućnost dodatnih uticaja iz sfere politike. Predsednici novouspostavljenih sudova još uvek nisu izabrani, uprkos tome što je zakonski rok istekao u martu i u julu 2010. godine. Ukupno posmatrano, moglo bi se reći da je reforma pravosuđa u Srbiji delom bila politička igra u kojoj su jedni pokušali da zamene deo tuđih figura svojim, a preostali deo je izabran kroz prebijanje računa različitih aktera.

I to nije sve, u izveštaju je dobar deo posvećen analizi rada regulatornih tela i naročito načinu na koji vlast ometa njihov rad. Ovim delom se samo jasnije pojavljuje celokupna slika o institucionalnoj neizgrađenosti Srbije. Državna revizorska institucija je najpre imala problema sa osiguranjem prostora i ljudstva za svoj rad, dok je kasnije, a naročito u 2010. godini, izostajala bilo kakva značajnija kritička opaska, pre svega na rad izvršnih organa vlasti. Komisija za hartije od vrednosti je izgubila svaki kredibilitet još tokom afere Danon, a mišljenja Komisije za zaštitu konkurencije su potpuno zasenjena autoritetima delova izvršne grane vlasti i neinstitutionalizovanih grupa koje osim ekonomske, uživaju

i političku moć. Naročito zanimljiv slučaj čine dva tela koja se bave korupcijom - vladin Savet za borbu protiv korupcije i Agencija za borbu protiv korupcije. I jedni i drugi pokušavaju da doprinesu smanjenju koruptivnih aktivnosti u Srbiji, ali se kao kočničar tog pokušaja javlja vladajuća elita u Srbiji koja normativno a i u praksi različitim mehanizmima ometa delovanje ovih tela.

Ako se tome dodaju standardne zamerke o tome da je potrebno raditi više na realizaciji usvojenih strategija i politike i punoj primeni usvojenih zakona, potom o tome da često ne postoji bilo kakav planski rada unutar Vlade što postaje vidljivo kada različiti ministri saopštavaju da će povodom iste stvari Vlada preduzeti mere koje su potpuno različite (primer učešća predstavnika Srbije na uručanju Nobelove nagrade za mir, ili, treba li nelegalno izgrađeni objekti da budu legalizovani besplatno), jasno se uočava da je za ovih godinu dana Srbija napravila vrstu regresije u odnosu na proklamovani cilj približavanja evropskom životu. Ta regresija se ogleda i u ekonomskoj sferi koja otkriva strukturne probleme srpske privrede, veliki procenat nezaposlenih ljudi i sve izraženije siromaštvo. Gotovo da je nepotrebno navesti da trgovina narkoticima i pranje novca i dalje bujaju u Srbiji, da bi se stekao utisak o punoći skepse koju usmeravamo prema evropejstvu srpske vlade.

Neko bi pomislio da ovaj utisak može biti varka imajući u vidu da je u formalnom smislu Srbija napravila korak napred u procesu evropske integracije budući da je stigao Upitnik i da su svi živi angažovani na popunjavanju rubrika za odgovore. Samo dobijanje Upitnika jeste u teničkom smislu korak dalje, ali proces popunjavanja i sadržina onoga što će da čine odgovori ponovo nas usmeravaju ka upitanosti o tome želimo li u zaista u Evropu. Za dublju analizu moraćemo sačekati da se odgovori prikupe, kompletiraju i pošalju. Međutim, kuknja koja dopire iz svih delova državne administracije koja se ovim poslom bavi, navodi na pomisao

da njegovo popunjavanje predstavlja ozbiljan problem, uprkos tome što smo jedna od poslednjih država Jugoistočne Evrope koja se sa Upitnikom susreće i što smo se maksimalno okoristili iskustvima naših suseda. Zašto je tako?

Dva su razloga. Jedan leži u samoj državnoj administraciji, koja je okoštala i nespremna za promene. Pozitivna ocena naših administrativnih kapaciteta, koja se (samo Bog zna kako i zašto), provlači iz izveštaja u izveštaj o napretku, zapravo je pogrešna. Ponosni što nam je administracija pohvaljena, željni komplimenata, mi smo, umesto da ukažemo na pogrešnu procenu i sami poverovali u nju, iako dobro znamo šta smo i kakvi smo. Samo je pitanje vremena kada će nam se ova samoobmana obiti o glavu, i vrlo je verovatno da će popunjavanje Upitnika biti taj trenutak. Tim pre što, sve i da ume, državna administracija neće znati šta da odgovori na mnoga pitanja. Upitnik predstavlja presek trenutnog stanja naše države. Ono nije dobro, a političari će tražiti da deluje što impresivnije. U korenu oba problema je zajednički imenitelj - pogrešno shvatanje evropskih integracija, koje se tretiraju kao sredstvo za promociju, a ne kao dragocena pomoć u transformaciji jednog trulog sistema.

Naše početno pitanje glasilo je: da li deklarativna evropska orijentacija vlasti u Srbiji jeste stvarna orijentacija? Analizirajući dva dokumenta koja su u Srbiju stigla iz Evropske komisije mogli bismo zaključiti da je evropska orijentacija srpske vlade upitna i da postoji samo dok članovi Vlade i predsednik Republike procenjuju da njihove stranke i oni sami od toga mogu da imaju neke fajde. Da paradoks bude veći, stvar koja je sama po sebi znak napredovanja ka Evropi makar u teničkom smislu, naši vladajući su uspeli da pretvore u nemar i konfuziju koja inače prati vođenje države i u poslednje dve ipo godine. Zaključujemo da smo za godinu dana postali udaljeniji od Evrope i što je važnije da postaje sve jasnije da smo kočničari mi sami a ne neko spolja.

Moralni kolaps

PIŠE: IVAN TOROV

Završetak 2010. godine i prve decenije XXI stoleća Srbija će obeležiti u svom, reklo bi se, uobičajenom stilu: višestrukim neuspehom sa visokom dozom pesimizma, rezignacije i razočarenja, koji jednima liči na dalje moralno posrtanje njene vladajuće garniture, druge, pak, podseća da je sve što se u poslednje vreme valja na ovdašnjoj državnoj i političkoj sceni, zapravo, odraz mnogo dublje političke i ekonomsko-socijalne krize. Čak i utisak da je tokom godine učinjen važan iskorak ka Evropskoj uniji bleđi pred činjenicom da je, manje-više, postignut upornošću Brisela da spreči da joj se Srbija otme kakvoj-takvoj kontroli i pređe na teren remetilackog faktora, a ne i nekom opipljivijom i konzistentnom proevropskom politikom beogradskih zvaničnika.

Ako je svojevremeno „diplomatski“ manevar (neki kažu, trik) sa rezolucijom (o Kosovu posle

mišljenja MSP u Hagu) poslužio da se bar u domaćoj javnosti stvori, sasvim izvesno, iracionalno uverenje kako će Srbija bez prevelikih odricanja i trauma ući u, kako se misli, finansijski profitabilno razdoblje ozvaničenog kandidata za člana EU, najnovija, tragikomična, a, svakako, krajnje skandalozna i kompromitujuća (decembarska) epizoda sa Nobelovom nagradom za mir potvrđuje manir srpske politike da svoju inferiornost kamuflira fanatičnom ambicijom da, umesto sebe, menja svet.

Iako će neko reći da su sve to (ne)diplomatske brljotine, koje, doduše, diskredituju Srbiju čak i među njenim najlojalnijim prijateljima, ali je neće okrnjiti ili, ne daj bože, skrenuti s puta ka Evropi, vladajuća politička kasta i ovog puta uverljivo manifestuje da joj je proevropska strategija, zapravo, najslabija strana. I da sve što čini – od povremene, a, opet, sve učestalije servilnosti

KAD APSURD PREVLADA

PIŠE: BOJAN AL PINTO BRKIĆ

Siroti Liu Sjaobo verovatno sedi u zatvoru pitajući se šta je skrivio Srbiji. Liu, kineski državljanin, koji je postao poznat posle protesta na trgu Tienanmen, u Pekingu, 1989. godine, a kasnije i kao autor manifesta o Poglavlju VIII, povodom 60 - godišnjice Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, trenutno služi jedanaestogodišnju kaznu u kineskom zatvoru zbog subverzivnog delovanja, kako se navodi u presudi kineskog suda. Ovogodišnji laureat Nobelove nagrade za mir, koliko je poznato, nikada nije bio u Srbiji, nije pisao o Srbiji, niti poznaje ikog u Srbiji. Pitanje je uopšte i da li bi ikada samoinicijativno pomislio na Srbiju, jedinu evropsku zemlju čija je diplomatija službeno obavestila norveški Nobelov komitet, instituciju koja već 110. godinu dodeljuje najvažnije međunarodno priznanje za doprinos miru u svetu, da odbija poziv za ceremoniju proglašenja laureata.

Srbija je članica UN, navodno veoma predana poštovanju Univerzalne deklaracije. Pre dve godine, kada je obeležavana 60-godišnjica usvajanja tog dokumenta, mnogi su se dosetili da je Jugoslavija, država sa kojom Srbija pokušava uspostaviti kontinuitet,

aktivno učestvovala u donošenju Univerzalne deklaracije i bila jedna od prvih zemalja koje su je ratifikovale.

Posebno je interesantno da je odluka o odbijanju poziva za ceremoniju proglašenja laureata, čije se subverzivno delovanje ogleđa u tome što priželjkuje da i u Kini ljudska prava budu temelj na kojem počiva država, doneta deset godina nakon početka demokratskih promena u Srbiji. Igrom slučaja, pre deset godina, sadašnji predsednik norveškog Nobelovog komiteta Torbjorn Jagland, bio je, kao norveški ministar spoljnih poslova, prvi strani zvaničnik koji je doputovao u Beograd da bi podržao prodemokratske vlasti.

Teško je objasniti zašto se Srbija ponovo našla u situaciji da bude suprotstavljena evropskim saveznicima. Kako je do toga došlo u tehničkom smislu i nije neka misterija. Ambasada u Oslu tražila je instrukcije od ministarstva spoljnih poslova u Beogradu povodom službenog poziva norveškog Nobelovog komiteta i pritiska kineske strane da se ceremonija bojkotuje. Stvar je, u skladu sa lošom praksom, u svoje ruke preuzeo kabinet ministra Vuka Jeremića. Ambasadi u Oslu poslata je instrukcija da odbije poziv. Ambasada je primila instrukciju i otpisala norveškom

prema Rusiji, Kini i zemljama koje se ističu po kršenju elementarnih ljudskih prava, preko dvostruke (licemerne) politike u regionalnim okvirima (Kosovo, BiH, odnosno Republika Srpska), do već hronične i sistematske opstrukcije potrage za generalom Ratkom Mladićem - opovrgava da su njene namere iskrene i poštene i da nisu nafilovane svakojakim trikovima i egzibicijama, koje, doduše, po pravilu, međunarodnu zajednicu zbunjuju, ali se Srbiji uvek, na kraju, vraćaju kao bumerang.

Ako bi se Jeremićevo (da li samo njegovo?) više puta reprizirano poigravanje i kockanje sa Briselom i Vašingtonom moglo tumačiti i kao moralno bankrotstvo ambicije Beograda da drugima nemeće svoja pravila ponašanja, svaka ozbiljnija analiza pokušala bi da odgonetne zašto to vladajuća nomenklatura uporno čini, iako se Srbija zbog toga redovno opeče. Zapravo, odgovor na tu „anomaliju“ razjasnio bi da je Srbija država bez društvenog dijaloga i konsenzusa, da se i o najkrupnijim pitanjima odlučuje u jednom, predsedničkom, ili nekoliko partijskih kabineta. Objasnilo bi se zašto ekonomska i socijalna

kriza ne jenjava, već se, prema svim pokazateljima, produbljuje, koliko izostanak suštinskih reformi u ustavnom, političkom i ekonomskom ustrojstvu, ustvari, generira da Srbija već dugi niz godina tavori između evropske i antievropske politike, da se politički reprezentivi državne politike naprosto utrkuju kako da na račun države i naroda, koji, uzgred, ubrzano postaje globalni socijalni problem, namire sve partijske i liderske potrebe. Taj „princip“ feudalizacije umrtvio je državu do krajnjih granica, obesmislio svaki pokušaj radikalnije izmene modela i stila vladanja, stvorio ambijent u kome je „mir u koalicionoj kući“ preči od bilo čega drugog. Što znači, da bi svaki potez, koji bi mogao da bude protumačen kao „mešanje u tuđi posed“, praktično automatski vodio raspadu vladajuće koalicije. U toj i takvoj ravnoteži (ne)moći sasvim je prirodno što je već na samom startu uspostavljena vlada bez premijera, odnosno uveden princip po kome je parlament servis vlade, a vlada, opet, servis, pre svega, savetničkog tima predsednikovog kabineta. Zadržavanje instituta blanko ostavki u Skupštini i strogo primenjivani

Nobelovom komitetu nešto u stilu „nismo zainteresovani za vaš događaj“. U celom tom procesu, nikom nije palo na pamet da ipak malo razmisli o mestu Srbije u modernom svetu.

Ministar Jeremić objasnio je da je takva odluka u nadležnosti njegovog ministarstva, zbog čega nije bilo potrebe da konsultuje Vladu, što je strogo uzev tačno. Naravno da je, kada pišete zakon, teško zamisliti situaciju u kojoj ministarstvo spoljnih poslova koristi svoju isključivu nadležnost kako bi dovelo zemlju u neprijatnost (eufemizam). Takva mogućnost ne postoji u ozbiljnim raspravama, osim kao *reductio ad absurdum*. Nevolja Srbije je u tome što apsurd prečesto biva nametan kao legitimno stanje stvari.

Prodavci na pijaci - da se poslužim argumentom mišljenja običnih ljudi - svakako ne bi naprečac doneli odluku da odbiju poziv institucije koja već 110 godina dodeljuje najvažnije međunarodno priznanje za doprinos miru u svetu. Ako ne bi zdušno prihvatili poziv, bar bi bili skloni da nađu neko zgodno opravdanje zašto ne mogu doći. Isto tako, diplomatska praksa poznaje različite primere kako se može dati na značaju ili umanjiti značaj događaja, u skladu sa interesima zemlje. Norveški Nobelov komitet i polazi od pretpostavke da nagrada za mir, kao političko priznanje, može imati zadovoljnu i manje zadovoljnu publiku. Poziv se upućuje ambasadama u Oslu, a države

samostalno procene da li će ih predstavljati neko od članova vlade, ambasador ili diplomata nižeg ranga. Srbija je mogla mirne duše da pošalje trećeg sekretara ili atašea da sedi negde u zadnjem redu - poruka bi bila shvaćena. Umesto toga, Ministarstvo spoljnih poslova dozvolilo je sebi da otpiše norveškom Nobelovom komitetu da je nagrada za mir, koju su dobili neki od najvećih ljudi našeg vremena, neinteresantan događaj za Srbiju, pošto nam se ne sviđa laureat, a i mislimo da na taj način činimo uslugu Kini koja laureata drži u zatvoru. Kina je čak stavila najbližu porodicu laureata u kućni pritvor, kako se ne bi dogodilo da neko zaista primi nagradu na ceremoniji u Oslu. Verovali ili ne, Srbija nije izrazila rezerve prema takvom potezu velike saveznice.

Rezonovanje našeg ministarstva spoljnih poslova, istog onog koje je u nekoliko navrata u poslednje vreme vuklo poteze suprotne promovisanom cilju evropskih integracija, zarad takođe promovisanog cilja borbe za očuvanje Kosova u granicama Srbije, bilo je da Kina podržava našu poziciju povodom statusa Kosova, zbog čega njen ambasador nije prisustvovao dodeli nagrade Martiju Ahtisariju pre dve godine, pa je od velike važnosti da se Srbija na primeru Liu Sjaoboa solidariše sa Kinom - nazvaćemo to reciprocitetom. Kina je bojkotava Ahtisariju, Srbija će bojkotovati Liu Sjaoboa.

imperativni mandat (strožije nego u vreme delegatskog sistema bivše SFRJ) postiglo je cilj: prava moć nije tamo gde bi, po Ustavu, morala da bude, već u rukama, pre svih, Borisa Tadića, čija dnevno-politička hiperprodukcija „poruka“, „saveta“, „predloga“ i „mišljenja“ uveliko prevazilazi ustavne ingerencije predsednika Republike, direktno ugrožavajući i narušavajući osnovni postulat svakog slobodnog društva, parlamentarnu demokratiju, pretvarajući je u puki instrument za manipulacije, pomalo komični dekor bez sadržaja i moći.

Zato, dakle, Srbija danas ima preglomazni parlament koji ničemu korisnom ne služi, vladu koja se vrlo uspešno „ne meša u predsednikove poslove“, zapravo je sve drugo samo na izvršni organ vlasti, šefa države, koji s ponosom ističe da se unutrašnja i spoljna politika države koncipira i vodi u njegovom kabinetu, partijske štabove, koji su kompletnu državnu mašineriju i resurse podredili sledećim parlamentarnim izborima. U takvim okolnostima prirodno je što svako svakoga drži pod određenom prismotrom, merka i kontroliše, a čitav taj

neproduktivni „dogovorni“ sistem vladanja štiti se tako što se, preko spinovanog medijskog sektora, javnosti serviraju pikantne teme sa ciljem da joj se odvrti pažnja od činjenice da je Srbija u međuvremenu postala neprikosnoveni regionalni lider po brzini pridobljivanja sveukupne krize.

U ambijentu, koji je sama vlast svojim neshvatljivim potezima i sejanjem konfuzije, stvorila, apsolutno je nebitna rasprava da li je ministar Vuk Jeremić samostalno ili u „komunikaciji sa predsednikovim kabinetom“ svojevremeno napisao i poslao u Njujork rezoluciju koja nas je posvađala sa dobrim delom zapadnog sveta, a mogla je i da nam zatvori put u EU, a potom odredio da nam je državni interes Kine relevantniji od poštovanja elementarnih ljudskih prava i sloboda. Suština je, zapravo, u pokušaju da se promovisanjem državnih i nacionalnih interesa kao nečeg oko čega nema debate, dakle, iznad čoveka i njegovih realnih interesa i problema, zadrži ista ona matrica vladanja koja nam je u bliskoj prošlosti nanela ogromne štete.

Istina, Ahtisari u trenutku kada mu je dodeljena nagrada za mir nije sedeo u zatvoru u Požarevcu zbog pokušaja da promeni totalitarni sistem. Da jeste, pitanje je da li bi Kina bojkotovala dodelu nagrade. Neka bude zabeleženo da nije bojkotovala ceremoniju dodele nagrade Nelsonu Mandeli. Naše ministarstvo spoljnih poslova kao da živi u nekom paralelnom univerzumu, u kojem je reciprocitet stvar koja *mož da bidne, al' ne mora da znači*.

U realnom svetu, Kina je velika zemlja, supersila koja u nekim pitanjima, štiteći svoje interese, može da čini kako joj je volja. Srbija, nažalost onih koji bi rado vodili samostalnu spoljnu politiku, nije velika zemlja. Nema ni milijardu ljudi, ne sedi na trilionima obveznica američkih Federalnih rezervi, nije glavni trgovinski partner vodećih ekonomija, nema milione vojnika i nema najbrži razvoj u poslednjih 20 godina. Bar jedno od pomenutog bilo bi dovoljno da Srbija, imajući u vidu njenu poziciju u Evropi, zauzme stav koji bi ostavio traga.

Ovako, stav Srbije je nešto na nivou nesolidnosti, gorkog ukusa u ustima Norveške koja je uložila silna sredstva u Srbiju, bilo kroz donacije, bilo kroz direktne investicije, i zapadnih političara koji su u proteklom periodu više puta založili svoj lični ugled kako bi se Srbiji progledalo kroz prste za brojne stvari, zbog čega je danas Srbija zemlja čija kandidatura za članstvo u

Evropskoj uniji nije završila na šaljivim stranama internog biltena sindikalne organizacije zaposlenih u EU, već jedan od potencijalnih kandidata sa čijim doprinosom se ozbiljno računa. Odluka koja je donelo naše ministarstvo spoljnih poslova zapravo znači da je Srbija okrenula leđa zapadnim saveznicima koji veruju u temeljnu vrednost ljudskih prava i potčrčala u zagrljaj Kini, koja će nam u Savetu bezbednosti sačuvati Kosovo izgubljeno prema Poglavlju VII Povelje UN i iz kredita izgraditi jedan most preko Dunava.

Naši novi *prijatelji*, Rusija, Kazahstan, Kolumbija, Tunis, Saudijska Arabija, Pakistan, Irak, Iran, Vijetnam, Avganistan, Venecuela, Filipini, Egipat, Sudan, Ukrajina, Kuba i Monako (zemlje čiji predstavnici, pored Kine, nisu prisustvovali ceremoniji proglašenja ovogodišnjeg laureata nagrade za mir), bar su imali pristojnosti da ne oglase događaj neinteresantnim, a ljudska prava neozbiljnom temom. Možda Liu Sjao-bo nije šampion ljudskih prava koji odgovara interesima Srbije. Možda ima boljih i zaslužnijih. Samo to nije razlog da vlada Srbije vredi inteligenciju svojih građana i poreskih obveznika objašnjavajući da su prilikom donošenja odluke o bojkotu ceremonije poštovane sve procedure i da je samo moralno pitanje da li je Srbija trebala imati svog predstavnika u Oslu. Ili, kako je to premijer Mirko Cvetković postavio, pitanje strategije i taktike.

Sigurnim korakom u nesigurno

Da li će Dačićeva SPS krenuti napred, a Tadićeva DS početi da zaostaje, nakon kongresa ovih stranaka održanih u decembru? Prerano je, naravno, za predviđanje, ali nije, čini se, loše kao „ideja“. Dok je SPS i njen Osmi kongres - nazvan kao i Osma sednica CK Srbije, istorijskim, protekao u potpunom redu, okupljanje demokrata, ne manje ažurno režirano, kao da je izmaklo kontroli. Ali, samo tehničkoj, mada ne manje simbolički značajnoj. „Pucanje sistema“, onog za elektronsko glasanje o kandidatima za najviše stranačke funkcije, ostavilo je mesta raznim spekulacijama. Da li je i ono samo deo „režije“ u krajnjem slučaju ako se glasanje ispostavi manje predvidljivim? I da nema mesta sumnji da je reč tek o tehničkoj omašci, sve to kao da je rezultat prenapregnute kongresne i partijske samoorganizacije koja je bila, iako ne tako skandalozna, vidljiva i u drugim stvarima viđenim na važnom događaju. Naviknutima na sterilne i „konfekcijske“ skupove SPS od njenog osnivanja, sa dosadnim govorima Slobodana Miloševića (sem onog na Četvrtom kongresu, u januaru 2000), a zatim i drugih predvodnika, ovaj Osmi kongres, iako ne mnogo zanimljiviji, pokazao je donekle drugačiju dinamiku: njega su pozdravili svi sreda, na čelu sa ambasadorima i predstavnicima ambasada najmoćnijih zemalja Zapada, ali i Rusije i Kine. Savršena žurka, političko-diplomatski samit i šta sve još ne. I to je, zašto da ne, prizor koji govori o značaju koji se, i u formalnom smislu, pridaje Dačiću, a onda i njegovoj partiji.

Sve ovo, manje više isto, uz prisustvo vicepremijera Albanija Iljira Mete, dešavalo se i kod demokrata, samo što to ovde nije baš ništa novo. Sa DS je problem što je njen kongresni performans postalo neuverljivo, nezanimljivo okupljanje nalik nekakvoj paradi, sve više u tradiciji partijskog upravljanja u Srbiji. Jedan kandidat za predsednika, dosadan govor sa nekoliko dosetki, bez ozbiljne analize vlastite aktivnosti pred strankom i građanima, mnogo fraza, već viđenih kao lažna obećanja. U EU do 2016, eventualno do 2020, i sve tako i u

tom smislu. A tek kandidati, za potpredsednike, za predsedništvo...

Stranačka nomenklatura, „mladih i uspešnih“ u koje se odlično uklapa i Dragoljub Mićunović, već dugo vremena praktično je nesmenjiva. Jedna brza politička karijera, ona Dragana Đilasa i druga brza karijera - ona Vuka Jeremića, ali ova bez kongresnog hepienda. Ta poslednja unela je jedinu živost u taj dan u Srbiji. Ali, navodna izjava Jeremića da je pokrađen na sajtu tabloida Alo, nestala je posle sat vremena i sutradan je nije bio u novinskom izdanju. DS kao članica Socijalističke internacionale u najužem rukovodstvu ima potpredsednicu „po ključu“ i kako stvari stoje, još dugo neće imati ne samo predsednicu stranke nego ni potpredsednicu izabranu po pravim političkim zaslugama i realnoj političkoj težini. Sadašnja - Jelena Trivan, čije se dugogodišnje naprezanje da, bez razloga, a često i ikakve potrebe, brani svakog stranačkog uglednika, krunisana je ovim jednim, za ženu zagwarantovanim mestom.

Iako je jedna žena nekada bila veoma moćna u SPS, kroz poziciju supruge predsednika Miloševića, ni SPS nema predsednicu na vidiku. Ipak, uz očekivanu Slavicu Đukić Dejanović, za potpredsednicu je izabrana i Dijana Vukomanović, za koju do sada nije bilo poznato da je u SPS „stažirala“ još od 1996. Zaista novo, pa makar to bilo i „radi fazona“, jeste ulazak Borisa Milićevića i Srđana Dragojevića u sam vrh stranačke strukture, čime je simbolizovana ova proklamovana programska modernizacija.

„Nam nije cilj da se borimo za treće mesto, ni da budemo jezičak na vagi u formiranju koalicija, nego da svojim političkim uticajem realizujemo svoje ideje“, objasnio je u podužem govoru Dačić. Zanimljivo bi bilo anketirati članstvo SPS da bi se videlo koliko je realno da ovo članstvo, u kome je još uvek većina onih koji su sledili Miloševića i onog mladog Dačića, podržava „reformu“, šta ono zaista misli o Dačićevoj „modernoj levici“. To članstvo koje očigledno nije bilo srazmerno zastupljeno među dve hiljade delegata koji su glasali, izrazilo je i dalje

konzervativno, po simbolima koje je sledilo mnogo više desničarsko nego u bilo kom smislu levičarsko, nedemokratski, pa i patrijarhalno. Setimo se samo „Rake i Bidže“, iz najboljih vremena SPS, početkom devedesetih. Jer, ono što je bilo „šminkersko“, profilersko, salonsko malo levičarsko-malo desničarsko, napustilo je stranku već u prvim mesecima nakon Miloševićevog pada. Naravno, kada vidimo današnje SPS potpredsednike pa i samog Dačića, reklo bi se da je i deo stare nomenklature sačekao bolje dane. Sem sposobnog partijskog menadžera Ivica Dačića i vidljive stranačke oligarhije, struktura ovog „reformisanog“ SPS nije poznata, pa tako ne možemo ni predvideti koliko će srpskoj LGBT populaciji biti udobno, ukoliko pokuša da svoje interese promovise kroz ovu partiju.

U suštini obe ove stranke, nekada na polovini srpskog političkog spektra bar po podeli vlast-opozicija, jesu konzervativne. DS, ogromna i, ustvari ideološki složena, ali pragmatički danas do nedemokratski jedinstvena vladajuća partija i SPS, simbol involucije jedne ideje i jedne ideologije koja se okrenula najlakšem rešenju za ostanak na vlasti - srpskom nacionalističkom programu, bila su u tome povremeno radikalnije i od „četničkog“ SPO.

Zato se danas, „na evropskom putu“, vidi koliko je srpska politička scena, i uprkos svom pluralizmu, višestranačju i izborima u poslednjih 20 godina, ostala neinventivna i konzervativna. Zato su se SPS i DS zarad jednog jasnog cilja - vlasti, lako pomirile i odlučile da svaka oplakuje svog predsednika. Zato je moguće da SPS sada, bar formalno, ima gej sekciju i više žena u stranačkom vrhu od jedne stalne članice SI, predvodnice EU integracija. I da je Ivica Dačić, politički preživio i napravio ovaj Osmi kongres, uprkos svemu onome što ga je od 2000. sprečavalo da to uradi. Ne samo oko njega već i u njemu samom. I dok je Dačić jedan dinamičan ministar, Tadić sve više deluje umorno i frazerski. A to, znamo, i nije baš dobro. Jer, i nije sve tako kao što izgleda.

Da podsetimo da su promene snašle Ivicu Dačića tek odnedavno, od ulaska u vladu sa DS, a da je

neposredno pre toga otvoreno hvalio svog pokojnog šefa, prizivajući njegov duh u pomoć, ne bi li mu dao savet - koga da izabere - Tomislava Nikolića ili Borisa Tadića? I sada, u nekim delikatnim situacijama za državu, kao što je bila ona sa rezolucijom Srbije u UN u vezi sa savetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde, Dačić se ne ustručava da smorene demokratske kolege podseti da je politika koju oni biraju u tom momentu ista ona Miloševićeva. A to, čini se, nije govorio bez ponosa i likovanja.

Ipak, nije se čulo nikakvo otvoreno odricanje od prošlosti SPS koju je obeležio Slobodan Milošević, izdanak već svetski poraženog „realnog“ komunizma, koji je pravio razliku između real i samoupravnog socijalizma, teško i lakše podnošljivog gubitka slobode. Rezultat duge negativne selekcije u borbi za večitu vlast, ostao je Milošević zagubljen u nekoj sporednoj kancelariji, da bi se sa svojim dugo skrivanim, a velikim ambicijama, pojavio da okupi ostatke vladajuće partije i vojske. Naravno, bilo bi iz više razloga glupo i nekorisno da jedan Dačić koji je političarem postao pod njegovim skutima, baš na Osmom kongresu napadne Miloševića, po imenu i prezimenu. Inteligentni i iskusni Dačić, zato se nije razmetao. Založio se samo da SPS više ne bude stranka „ljubitelja prošlosti“. Za razliku od njega, Tadić je prečesto citirao svog tragično nastradalog prethodnika, Zorana Đinđića, dok je njegova udovica, kao po nekom patrijarhalnom ritualu, sedela pored njega. I nepominjanje i prečesto citiranje, znak su, naravno, nečega. U jednom slučaju reč je o pokušaju da se pokaže političko odrastanje i liderska sposobnost i zaboravi, koliko je moguće, neprijatna geneza, a u drugom opet potreba za još legitimisanja pozivanjem na nastradale heroje.

Naravno, glavno je pitanje na koje još izvesno vreme ne možemo imati odgovor: hoće li nakon ovih kongresa doći do promena među glasačima u Srbiji? I šta bi to moglo da znači na izborima koji se opasno približavaju. Kako će se na nas odraziti odrastanje naših političkih reformatora?

Pozitivna politička faza

PIŠE: DAVOR GJENERO

Specijalno za Povelju iz Zagreba

Europska unija i perspektiva skorog pristupanja zemljama pristupnicama, doista, omogućuju da daju najbolje od sebe. U Hrvatskoj se istovremeno odvijaju dva usporedna politička procesa kojih, bez perspektive skorašnjega članstva u EU sigurno ne bi bilo. S jedne strane, preko noći je postalo očito da su različite grane vlasti, o čijoj se neovisnosti prije koju godinu moglo govoriti tek s mnogo cinizma, počele djelovati kao doista autonomne, a izvršna vlast nema nikakva mehanizma kojim bi ih mogla „dovesti pod kontrolu“. S druge, pak, strane procesi suočavanja s prošlošću i pomirenja postali su manje vođeni izvana već su u daleko većoj mjeri nego do sada inicirani od strane domaćih političkih aktera, a javnost ih počinje prihvaćati kao nešto dobro i samorazumljivo. Pri tome svojevrsan paradoks predstavlja činjenica da te procese provodi administracija koja je javno izrazito nepopularna i izložena stalnim zahtjevima za ostavkom, ne samo od opozicije, nego i velikog dijela javnosti i civilnoga društva.

Prvi u Hrvatskoj punu je autonomiju grane vlasti koju predstavlja, uspostavio aktualni guverner Narodne banke, dakle, prvi čovjek monetarne vlasti, Željko Rohatinski. Izabran na taj položaj u vrijeme mandata lijevo-liberalne vlade Ivice Račana, preživio je i Sanaderovo razdoblje i dvaput je reizabran za guvernera. Cijeli njegov mandat obilježen je nespremnošću na „političku racionalnost“, dakle, na to da zbog interesnih političkih okolnosti odustane od svoje temeljne misije - zaštite nacionalne monetarne stabilnosti. I Račanu i Sanaderu u više je navrata nudio svoj mandat na raspolaganje, i to svaki put kad je Vlada pokušala učiniti neki pritisak na njega. U odnosu na naslijeđeni mentalitet, u kome je guverner djelovao kao činovnik ministarstva financija i popuštao svakom njegovom zahtjevu, ovo je ponašanje bila svojevrsna revolucija, a korak po korak distancirani guverner, koji izbjegava medije i nepotrebne izjave, postao je svojevrsnim junakom javnosti i uvjerljivo je najpopularnija osoba na nekoj javnoj dužnosti u Hrvatskoj.

Na web portalima u anketama o tome tko bi mogao izvući Hrvatsku iz krize samo jedan lik uživa nešto veće povjerenje nego Rohatinski, ali to je lik iz legende - Supermen. Rohatinski je Hrvatsku predstavio u dobrom svjetlu i u međunarodnoj političkoj areni. Jedna od najneugodnijih afera u koju je upetljena bivša Sanaderova administracija ona je vezana uz korušku Hypo banku. Jedna od situacija kad je ostavka Rohatinskoga bila na Sanaderovu stolu bila je ona kad je počeo pritisak na guvernera da nakon što je Bayerische Landesbank preuzela Hypo banku omogući nesmetano preuzimanje njene banke kćeri u Hrvatskoj. BLB je, međutim, bila na crnoj listi Hrvatske narodne banke nakon što je pustila da propadne njena hrvatska podružnica - Riječka banka. Uz Sanadera, na guvernera je otvoreno pritiskao i tadašnji bavorski premijer Edmund Štojber, ali Rohatinski nije popustio, i BLB je na hrvatsko tržište ušla tek pod njegovim uvjetima. Pritisak, koji nije ostao skriven medijima, otkrio je, pak, ulogu politike u poslovanju ovih dviju banaka, a pokazalo se da su hrvatske monetarne vlasti u većoj mjeri štitile monetarnu stabilnost, nego što su to radile institucije u Njemačkoj i Austriji. Situacija je izuzetna, ne samo za odnos Hrvatske prema europskim konsolidiranim demokracijama, nego za tranzicijske nove demokracije općenito.

Drugi važan akter koji je osigurao neovisnost svoje institucije glavni je državni tužitelj Mladen Bajić. Njegova je situacija slična onoj Rohatinskoga po tome što je i on na svom položaju već treći mandat, i po tome što, kao i Rohatinski, ima neupitne stručne kvalifikacije za obavljanje svog posla. Za razliku od Rohatinskoga, koji se trudi pokazati da nije „talentiran“ za politiku i sustavno odbija bilo kakve političke kompromise, Bajić je svoju autonomiju uspostavljao vrlo postupno i bio je spreman na političke kompromise. Rohatinski s javnošću komunicira samo kad mora, a Bajić, koji, doduše, isto tako izbjegava javne govore, cijelo vrijeme dok je na čelu Državnog tužiteljstva izrazito vodi računa o PR-u. Bajićev profil definirao se još u vrijeme rata, kad je kao vojni

tužitelj pedantno proveo neke važne istrage, poput one o zločinima nad ratnim zarobljenicima i civilima u logoru Lora, ali nije protestirao kad su njegovi nadređeni te predmete gurnuli u ladice. Kao glavni državni tužitelj postepeno je prikupljao dokaze o koruptivnoj hobotnici Sanaderove nomenklature, ali je, svjestan fragilnosti svoje pozicije, politički kalkulirao, a u ozbiljnu protukorupcijsku kampanju krenuo je tek kad je Sanader napustio premijersku poziciju i kad je ocijenio da njegova nasljednica Jadranka Kosor nema nikakve „harm reduction strategije“. Kad su pritisci na Kosorovu, prije svega od samoga Sanadera i iz njemu bliskih krugova, postali neizdrživo snažni, ona više nije imala snage za uspostavljanje takve strategije ograničavanja štete, a Bajićeva pozicija postala je vrlo snažna.

Nakon atentata na novinskog izdavača s pitoresnim backgroundom, čovjeka vrlo neortodoksnog javnog ponašanja, Ivu Pukanića, Sanader je smijenio svoje dotadašnje ministre unutarnjih poslova i pravosuđa i na ta mjesta imenovao dvojicu aktera bez stranačkog zaleđa: konzervativnoga dotadašnjeg šefa tajnih službi Tomislava Karamarka u MUP i liberalnog profesora Ivana Šimonovića za ministra pravosuđa. Karamarko je u drugoj krizi preuzeo tajne službe, kad su one bile permanentno predmet javnih skandala, osigurao da prvi put u povijesti hrvatski građani steknu dojam da se službe bave onima kojima i treba da se bave, a ne da prisluškuju obične građane i krše ljudska prava. Jedina mana njegovog vođenja pretjerano je zatvaranje sigurnosnog sustava pred civilnom kontrolom, ali je zato uspostavljen adekvatan stručni nadzor nad njim. Već nakon što je najboljeg hrvatskog policajca, Vladimira Fabera, čovjeka koji je netom kao šef osječke policije „došao glave“ zloglasnom war-lordu Branimiru Glavašu, postavio za direktora Policije, bilo je jasno da će se pod Karamarkovim vodstvom i Policija razvijati kao autonomna vladina agencija. Doduše, uskoro se zbog snažnog političkog pritiska morao do neke mjere odreći Fabera, i to formulom „promoveatur, ut amoveatur“, odnosno prividnim unapređenjem na položaj državnoga tajnika. Međutim, procesi uspostavljanja

autonomije u okviru zakona u policijskom sustavu započeli su, i to je, kao i u Tužiteljstvu, sada praktički ireverzibilan proces.

Neki su se analitičari nadali da će ministrom pravosuđa postati neki od ponajboljih hrvatskih krivičnih sudaca, onih koji su sposobni damoklovskim rezom presjeći postojeće stanje, pa se uglavnom ekspert za upravne sustave i bivši diplomat Šimonović doimao kao „kamilica“. Međutim, sinergijski djelujući s još jednim akterom koji je postepeno uspostavljao autonomiju - predsjednikom Vrhovnoga suda, ponovno ne krivičnim, nego građanskim sućem (dakle, po definiciji akterom sklonijem kompromisu nego prijekim rezovima) Brankom Hrvatinom, Šimonović je uspostavio institucionalni okvir za novi sustav regrutiranja, promoviranja i praćenja efikasnosti sudaca. Iz sustava je posve istisnuta politička arbitrnost, pa suci mogu djelovati posve oslobođeni straha od političkog posredovanja.

I konačno, pristupanje Europskoj uniji i činjenica da je Hrvatska za sobom ostavila i Darendorfovu „drugu smjenu vlasti“ doveli su do toga da su i u javnoj upravi izgrađeni temeljni mehanizmi autonomije. Trajni izbor najviših funkcionara javne uprave, s mandatom koji se ne poklapa s mandatom izvršne vlasti, ali i usvajanje temeljnih načela dobrog upravljanja u EU, poput načela političke neutralnosti javne uprave, bitno su promijenili odnos izvršne i upravne vlasti.

Nakon Sanaderova karizmatskog poretka, u kome su najvažnije dužnosti u državi pripadale „njegovim ljudima“, dakle onima koji su svoju moć crpili iz vodilne potpore i naklonosti, odnosno iz toga što je vođa na njih prenio dio svoje karizme, na ključno mjesto u izvršnoj vlasti došla je Jadranka Kosor, političarka kojoj su kao glavnu manu pripisivali činjenicu da „nije stvarala svoje ljude“ i „nije štitila svoje suradnike“. Kad se govori o „zaštiti“ političkih funkcionara, zapravo se misli na njihovu zaštitu od sustava jednakosti pred zakonom. Ono što su iz „stare vizure“ bile neoprostive mane predsjednice Vlade, u okolnostima dovršavanja pregovora o punopravnom članstvu u EU postale su goleme prednosti. Naime, Sanaderov, u korupciju ogrezao karizmatski poredak, bilo je moguće početi nadomještati zakonskim poretkom, a suzbijanje korupcije postalo je glavnom premijerkinom politikom. Doduše, da bi se za nju otvorio prostor, trebalo je prevladati blokadu pretpristupnih pregovora što ju je naslijedila od svog prethodnika

Sanadera, a koju je Slovenija uspostavila zbog graničnog spora u Piranskom zaljevu. Za deblokadu je bilo dovoljno pokazati sposobnost za dijalog, a nakon toga uspostavljena je vrlo snažna potpora i europske i američke diplomacije.

Slovenska blokada pregovaračkog procesa za Hrvatsku je na kraju 2008. godine bila golem šok, ali je perspektiva članstva u EU spriječila da odgovor na šok bude tradicionalan, „balkanski“ - razbukavanje nacionalizma i izolacionistička politika. Kad je Sanader teškom greškom u pregovaračkoj rundi što ju je vodio tadašnji komesar za proširenje EU Oli Ren, preuzeo na hrvatsku stranu krivicu za prekid pregovora, počela se uspostavljati europska izolacija, a Sanader je pred sobom imao samo alternativu: započeti izolacionističku nacionalističku politiku ili se povući iz političkog vrha. Budući da mu se istovremeno raspao državni proračun, a nije imao nikakve strategije prevladavanja ekonomske krize, njegov go je povlačenje bilo jedina realna opcija.

Iako se činilo da će nova predsjednica Vlade, njegova dugogodišnja zamjenica, Sanaderu osigurati mogućnost da preko nje upravlja temeljnim procesima i djelovati tek kao figura koja osigurava kontinuitet, a iza nje će drugi vući ključne poteze, već je diskontinuitet politike rješavanja spora sa Slovenijom pokazao da tome neće biti tako. Slovenska je blokada Hrvatskoj de facto otvorila prostor za lustraciju, unutarne očišćenje od korupcije, koju je Sanader uspostavio kao ferment vlasti, svojevrstnu zamjenu za tuđmanovski nacionalizam. Osim toga, neočekivani ispad slovenskoga nacionalizma, koji je bio vrlo neugodan, a u slovenskoj su javnosti pravo građanstva dobile teritorijalne revindikacije koje nisu stale na „cjelovitosti Piranskog zaljeva“ niti na „teritorijalnom pristupu otvorenom moru“, nego su se širile u nekim verzijama do rijeke Mirne, a u drugima do Rijeke, Cresa i Lošinja, nagnao je hrvatsku javnost i politiku da na nov način počnu razmišljati o regionalnom kontekstu.

Umjesto nacionalističke varijante, koju su nudili neki slovenski policy-makeri (i to, paradoksalno, upravo oni koji se deklariraju kao liberalni demokrati i Europejci i silno žele utjecati na europsku politiku proširenja na Balkan) - neka Hrvatska sada otrpi i ispuni zahtjeve Slovenije, a poslije se kompenzira jednakim zahtjevima prema drugim državama kad one budu pristupale Uniji - u hrvatskoj je politici prevladalo uvjerenje kako ona takvu politiku nikako ne smije ponavljati kad sama

jednom bude u Uniji i kad susjedi budu pred pristupanjem Uniji. Ta spoznaja, doduše, dugoročno malo vrijedi, jer nažalost, nije pretočena u obvezujuću političku deklaraciju (možda još ima dovoljno vremena da se to učini), ali manevarski prostor za novu hrvatsku regionalnu politiku time je bio otvoren. Kad je Ivo Josipović početkom 2010, preuzeo predsjedničku funkciju, klima za nove regionalne odnose već je bila stvorena. Predsjednica Vlade je već pokušavala, na valu pomirenja sa Slovenijom, lansirati inicijativu mrežnoga povezivanja svih država „Zapadnoga Balkana“, ali ta se inicijativa nasukala na tada blokiranim odnosima Beograda i Prištine i na tome što je u politici Beograda još uvijek prevladala svojevrstna Halštajnova doktrina, pa Srbija nije prihvaćala sudjelovanje u inicijativi koja je Kosovo tretirala kao ravnopravnu suverenu državu.

Isprike predsjednika Josipovića za Tuđmanovo sudioništvo u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, regionalno savezništvo s predsjednikom Tadićem, sjajne geste pomirenja u Vukovaru, ali i temeljni dogovor o zajedničkoj politici o izbjegličkom pitanju, za regiju predstavljaju naoko neočekivan napredak. Ovi iskoraci ne bi bili mogući bez šanse da Hrvatska sredinom 2011, završi pregovore s EU i bez oslobađanja pozitivne nacionalne energije.

Razumna politika mora osigurati mehanizme koji će spriječiti uspostavljanje reverzibilnih procesa. Nažalost, neki od njih su na vidiku. Unatoč ovdje iznesenoj optimističkoj vizuri unutarnjopolitičkih procesa u Hrvatskoj, vidljive su i neke ozbiljne zabrinjavajuće sjenke. Još 2000, nakon velike smjene vlasti, uspostavilo se pravilo da zastupnici nacionalnih manjina, pa i srpske nacionalne zajednice u Hrvatskoj, sudjeluju u vladajućoj koaliciji. Jedan od ključnih koraka kojima je Ivo Sanader stekao međunarodni kredibilitet bio je pozivanje tih zastupnika u novu, HDZ parlamentarnu većinu. Sudjelovanje manjinskih, a prije svega srpskih zastupnika u vladajućoj koaliciji smatralo se dokazom ispunjavanja jednoga od triju

pretkopenhaških kriterija za otvaranje institucionalnog dijaloga EU s Hrvatskom. Pri formiranju koalicije 2007, ta je suradnja dodatno formalizirana koalicijskim sporazumom, a manjinski su zastupnici sudjelovali u koaliciji u kojoj od početka nisu imali pivotalnu poziciju. Naime, formiranje parlamentarne većine bilo je moguće i bez njihovih glasova.

Međutim, osipanjem koalicije, gubitkom nekih HDZ zastupnika i istupanjem umirovljeničke stranke iz koalicije, oni su dobili donekle pivotalnu ulogu, jer bez njihovih glasova Vlada gubi apsolutnu većinu, ali njihovi mandati nisu dostatni za formiranje alternativne većine, koju bi u parlamentu predvodio SDP. Otvaranje korupcijskih afera, koje su čak i bivšega premijera otpremile u zatvor, ali i duboka ekonomska kriza, doveli su do drastičnoga pada potpore HDZ i Vladi, a SDP je u više navrata nastojao provocirati vladin gubitak parlamentarne većine, pad Vlade i raspisivanje novih izbora. Europska perspektiva ponovno sprečava raspad vladajuće koalicije. On bi, naime, u hrvatskom ustavnom modelu doveo do krize koja ne bi bila brzo riješena, jer bi, ovisno od načina na koji bi Vlada „pala“, bilo potrebno barem tri, a možda i šest mjeseci do formiranja nove vlade s punim legitimitetom. Takva kriza zaustavila bi pristupne pregovore i Hrvatska bi izgubila dva očekivana cilja - završetak pregovora polovinom 2011, i pristupanje Uniji 1. siječnja 2013. Ostvarivanje europskih ciljeva temeljni je ferment aktualne vladajuće koalicije, ali i razlog zašto se liberalno-demokratske stranke u parlamentu ponašaju kao „vrlo konstruktivna opozicija“.

Napetosti između vodeće opozicijske stranke i vladajuće koalicije tako su se pretvorile u pritisak vođe SDP Zorana Milanovića na manjinske političke lidere, prije svega na ključnog policy-planera u srpskoj nacionalnoj zajednici Milorada Pupovca. Iako SDP do sada nije nosio breme rigidnoga nacionalističkog odnosa prema manjinama i njihovim liderima, a Milanović je ocijenio da ima velik manevarski prostor za pritisak na manjinske zastupnike, kako bi ovi napustili koaliciju i omogućili prijevremene izbore, ta politička odluka dovela ga je do neprihvatljiva zaoštavanja ovih odnosa, čak i do najave nemogućnosti buduće suradnje, koja se inače i u međunarodnoj areni i u domaćoj politici smatra samorazumljivom. Pad ispod dosegnute razine, nakon promjene vlasti, bio bi svojevrsno zvono za uzbunu.

Oficijelna politika Srbije, čini se, prepoznala je „window of opportunity“ za bilateralne odnose, pa uzajamne velike geste predsjednika Tadića i Josipovića, ali i realni potezi, poput predaje važne dokumentacije, arhivske građe i umjetničkih djela, što su za vrijeme rata odneseni u Srbiju, nisu jedini potezi administracije u Beogradu koji idu u prilog stvaranju „europskoga konteksta regionalnih odnosa“. Izrazito je važno pragmatično ponašanje predsjednika Tadića, koji podupire hrvatsko zatvaranje pregovaračkog poglavlja o pravosuđu i temeljnim pravima s EU. U Srbiji se čuju i drugačiji glasovi, pa tako organizacije Srba izbjeglih iz Hrvatske peticijom traže od Europske komisije zaustavljanje prijema Hrvatske do ispunjavanja njihovih uvjeta. Jasno je da je politička pozicija izbjeglica uvijek „tvrda“, pa je tako i Slovenija pri pristupanju EU imala problema sa zahtjevima talijanskih optanata, izbjeglica s područja bivše Jugoslavije, pretežno iz Slovenskog Primorja, Istre i Dalmacije, koji su tražili pravo prvokupa imovine što su je ostavili i koja je postala državnom (kao ratna reparacija Italije Jugoslaviji), a za koju je njih talijanska država obeštela.

U politici prema Hrvatskoj službeni Beograd umjesto postavljanja tvrdih zahtjeva trenutno zagovara europske vrijednosti - svojevrsnu igru s pozitivnim rezultatom. To otvara perspektivu da se tako riješe i preostala otvorena bilateralna pitanja. Pitanje međusobnih tužbi i protutužbi pred Međunarodnim sudom u Haagu (MSP) postaje bespredmetnim obave li oba društva temeljito suočavanje s prošlošću, osude li se ratni zločinci i vratili li se arhivska građa, provede li se sukcesija do kraja itd. Pitanje razgraničenja na Dunavu pametnije je rješavati pomoću europskog projekta prekogranične suradnje i jačanja važnosti dunavskoga plovnog puta, nego li u međunarodnom pravnom sporu, jer je problem lakše riješiti u kontekstu „igre s pozitivnim rezultatom“, nego u „igri nulte sume“.

Hrvatska, što god sama mislila o sebi, trenutno je u pozitivnoj političkoj fazi. Sada je najbolje vrijeme da se neke stvari u bilateralnim odnosima „zapečate“. Na primjer, čvrstim političkim sporazumom o partnerstvu i suradnji u procesu daljnjeg proširenja Unije. Taj savez može biti bilateralan, između Zagreba i Beograda, ali još bi bolje bilo da bude uspostavljen prema obrascu Višegradske skupine tako da obuhvati sve zemlje zapadno-balkanske regije.

Pravnici u službi politike

Međunarodnopravni aspekt proglašenja nezavisnosti Kosova tema je od šireg značaja. Nesumnjivo, najvažnija je ipak za Srbiju, pogotovo kada je reč o njegovoj političkoj (zlo)upotrebi. To je jedan od osnovnih razloga što smo za razgovor zamolili jednog od naših najvrsnijih eksperata za međunarodno pravo dr Milana Šahovića, svojevremeno jednog od stalnih saradnika Povelje.

RAZGOVARALA: SEŠKA STANOJLOVIĆ

Dosta dugo nisam ništa objavio u Helsinškoj povelji, pa sada, kad ste me pozvali morao sam da se podsetim i pogledam ono što sam ranije govorio i pisao o kosovskom pitanju - kaže na početku dr Šahović i dodaje: Utvrdio sam da je to počelo još krajem sedamdesetih godina prošlog veka u Savetu za spoljne poslove Predsedništva Srbije, u tadašnjoj SFRJ, kada se ovo pitanje vezivalo za odnose sa Albanijom. Počev od 1995, posle raspada naše federacije, od Foruma nedeljnika Vreme, preko skupa Helsinškog odbora, Foruma za međunarodne odnose, priloga u Helsinškoj povelji... pratio sam sve faze traženja rešenja za ovo pitanje sa gledišta međunarodnog prava i političkog načina njegovog korišćenja. Odmah ću vam reći da sam video da se moj pristup i osnovni zaključci i preporuke vezane za odnos naše zemlje prema međunarodnom pravu u njenom ponašanju u tretiranju kosovskog pitanja nije menjao. Hoću reći, pitao sam se, postoji li uopšte potreba da razgovaramo. Zahvalan sam što ste me pozvali, ali ne bih voleo da mi se kaže „ovaj se samo ponavlja“. Ipak, neki mali nagoveštaji posle dogovora o pregovorima nakon Rezolucije Generalne skupštine UN o savetodavnom mišljenju i držanju u vezi sa predstojećim izborima na Kosovu maglovito nagoveštavaju mogućnost nekih promena, mada sa stanovišta političkog cilja, taktičkog ili strateškog opredeljenja sve ostaje nejasno. Znaite, na jednom kursu održanom u Španiji 1999, posle sukoba sa NATO i prihvatanja rešenja iz Rezolucije 1244. Saveta bezbednosti rekao da se plašim da se naš problem sa Kosovom svojim trajanjem ne pretvori u palestinsko pitanje. Opet, sve mi se više čini da sve više liči na irsko. Sećam se, o tome smo raspravljali 1998, na okruglom stolu „Srpsko-albanski dijalog“ koga je organizovao Helsinški odbor. Razume se, međunarodno pravo i dalje pruža sve mogućnosti za postizanje rešenja, ali ga treba primenjivati u „dobroj veri“ i u skladu

sa njegovim pravilima i principima. Ono nije, odnosno ne bi trebalo da se koristi kao politički instrument, nego kao osnova sporazuma o međunarodnim pitanjima.

Povelja: Proglašenjem nezavisnosti Kosova (2008) praktično je završen proces disolucije Jugoslavije. Smatrate li da je tim činom okončan i proces državno-teritorijalnog zaokruživanja sedam novostvorenih država, ili je regionalna konstelacija još uvek fragilna i podložna novim iskušenjima (BiH)?

Milan Šahović: Znaite, vaše pitanje je na prvi pogled jednostavno, ali samo u onom delu koji se tiče disolucije Jugoslavije. Ona se, na moju ličnu žalost, raspala još 1991, zbog Miloševićeve politike i nespremnosti srpske komunističke i građanske elite da pristane na stvaranje jedne demokratizovane federacije ili konfederacije u skladu sa opštim kretanjima u svetu. Sitna, usko nacionalistička politika upropastila je Srbiju. Proglašenje nezavisnosti Kosova (2008), bila je samo „tačka na i“ koja je potvrdila da smo i posle 5. oktobra ostali na začelju integrativnih tendencija u Evropi. Što se tiče iskušenja i fragilnosti regionalne konstelacije, sa BiH u zagradi, ne mogu ništa drugo da kažem do da tu samo može biti reč o subjektivnim iluzijama, a možda i ambicijama koje su daleko od svake mogućnosti realizacije. Ne gledati preko granice već graditi svoje društvo uz saradnju sa drugima, a u okviru Evropske unije je recept koga bi lekar opšte prakse mogao propisati, odmah.

Po vašem mišljenju, koji argumenat najviše „štiti“ kosovsku državost? Pitam zbog toga što tu postoje najveća razmimoilaženja: od tvrdnji da je Kosovo „lažna država“, do onih da je njegovo pravo na državost proisteklo iz federalnog uređenja SFRJ (ustav iz 1974). Vi ste se u vašim stručnim radovima bavili temom konstituisanja novih

država, sukobom prava na zaštitu teritorijalnog integriteta, sa pravom samoopredeljenja naroda, kao i drugim aspektima nastajanja država?

Razmimoilaženja koja pominjete su samo posledica, ne političkog nego politikantskog, neznalačkog pokušaja oblačenja u pravnu košulju nespremnosti da se prihvati imperativna norma sprovođenja prava naroda na samoopredeljenje koje, u periodu nakon Drugog svetskog rata i Povelje Ujedinjenih nacija predstavlja jedno od osnovnih pravila savremenog međunarodnog prava. Niko nije mogao da ospori albanskom stanovništvu na Kosovu to pravo, a osim toga SFRJ je u tom pravu videla osnovu svog postojanja. Nije slučajno De Gol još 1959. godine javno priznao pravo alžirskog naroda na samoopredeljenje. S time što ću dodati da je Generalna skupština Ujedinjenih nacija jednoglasnim prihvatanjem Deklaracije principa međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom 1970, potvrdila obavezu svih država da zajedno sa ostalih šest principa sprovede pravo naroda na samoopredeljenje kao kolektivno ljudsko pravo. Šta više, predviđeni su uslovi njegovog sprovođenja mirnim putem. Kod nas nije došlo do toga. Posle protivpravne intervencije NATO koju je naknadno legalizovao Savet bezbednosti UN i Rezolucije 1244, bez obzira na prisustvo administracije UN i trupa KFOR to nije konstruktivno iskorišćeno sa naše strane. Veze koje su lepo počele u početku da se relativno konstruktivno uspostavljaju sa administracijom UN nisu iskorišćene. To je bio slučaj u vreme Martija Ahtisarija, s time što se može reći da ni međunarodni faktor, kako na terenu, tako i posrednici nisu bili elastičniji u odnosu na Srbiju koja je uglavnom sama delovala, kako se kod nas kaže, u korist sopstvene štete. Proglašenje nezavisnosti Kosova, ukratko, zasniva se na savremenoj međunarodnoj osnovi formiranja država uz međunarodnu pomoć i održava uz pružanje pomoći

Ujedinjenih nacija i Evropske unije pod okriljem Saveta bezbednosti produžavanjem važnosti Rezolucije 1244. Insistiranje Srbije na teritorijalnom integritetu i suverenosti u praksi će morati, hteli mi to ili ne, da gubi na važnosti. S jedne strane, zato što ih faktičko stanje negira, a sa druge, zato što možemo u pripremama za predstojeće izbore na Kosovu prvi put - vidimo to iz naše štampe - i Srbi koji tamo žive prihvataju stvarnost i počinju politički samostalno da deluju nezavisno od još uvek zbuđenog Beograda.

Kako vi ocenjujete dvogodišnju kampanju Ministarstva inostranih poslova Srbije fokusiranu na blokiranje priznavanja Kosova među članicama UN?

Mislim da je praktično bilo nepotrebno trošiti velike pare. Tim pitanjem treba da se bave pre svega, ambasadori u zemljama u kojima su akreditovani i da govore sa kolegama koji pripadaju zemljama koje još nisu priznale Kosovo. Uostalom, pre prijema u Generalnoj skupštini UN potrebno je obezbediti da svi stalni članovi Saveta bezbednosti prihvate taj predlog. Prema Povelji, prijem vrši Generalna skupština na predlog Saveta bezbednosti.

Kako u međunarodnom i diplomatskom kontekstu ocenjujete inicijativu da se od Međunarodnog suda pravde u Hagu traži mišljenje o legalnosti kosovske nezavisnosti?

Biću veoma kratak u odgovoru na to. Što se mene lično tiče, odgovor Suda mi nije bio potreban, pa ni savetodavno mišljenje mojih kolega iz Suda, kao istaknutih međunarodnih pravnika. Moj stav o postavljenom pitanju možete da vidite iz stava koja zastupam u odgovoru na druga vaša pitanja. Što se naše zemlje tiče, bio sam konsultovan, izjasnio sam se u prilog postavljanja zahteva Generalnoj skupštini, jer sam se uplašio prethodnih predloga

o tužbi protiv država koje priznaju kosovsku državnost. Savetodavno mišljenje je bilo jedina zakonita varijanta koja je odgovarala i Povelji i Statutu Suda, s time što je i ministar inostranih poslova izjavio da ćemo poštovati to mišljenje. Smetalo mi je što se u našoj javnosti stalno govorilo da ćemo dobiti „presudu“, iako je reč o jednom stvarno neobaveznom sudskom mišljenju. I treće, veoma sam bio zainteresovan za mišljenje drugih država, pošto je naše pitanje iziskivalo odgovore na jedno od izvanredno važnih pitanja međunarodnog prava uopšte.

Kakav je vaš stav prema savetodavnom mišljenju MSP?

Odmah ću reći da nije negativan. Mislim da nam je Sud učinio uslugu. Da je ušao u meritum koji se vezuje za primenu prava naroda na samoopredeljenje i opšta pravila o nastanku država i efektu njihovog priznanja, bila bi to velika blamaža, koliko za zemlju toliko i za našu pravnu školu koja je u slučaju propasti SFRJ i svega što se događalo sa Srbijom i, konačno sada sa Kosovom, potpuno pala na ispitu. Osim pojedinih izuzetaka, mi ne pratimo ni nauku ni praksu koja se razvija u svestu i to je ono što me zabrinjava. I zato se pozivamo na međunarodno pravo i kad treba i kad ne treba. Sud je, ustvari, dao svoje mišljenje i ostavio rešenje po strani, od njega se ono nije tražilo. Izgleda da se kod nas to od njega očekivalo i otuda razočarenje i ljutnja. Ja se samo nadam da više nećemo ići pred sud, jer smo postali parničarska država. Drugačije i ne može biti kad pravnici slušaju političare!

Po vašem mišljenju, ko je presudno uticao na ključne odluke državnog vrha kad je reč o Kosovu: konkretno, da se najpre traži savetodavno mišljenje od MSP i pogotovo, da se, nakon što je ono dobijeno u UN pošalje predlog rezolucije, da bi se od njega odustalo u poslednjem trenutku, odnosno da bi se pred

Generalnom skupštinom nastupilo s predlogom zajedničke rezolucije sa EU; da li zbog svega toga neko (šef diplomatije, pravni eksperti, neko treći...) treba da snosi odgovornost?

Generalno uzev, dao sam odgovor na ovo pitanje povodom prethodnog i drugog pitanja. Konkretno, ne znam, pripadam društvenom sloju potpredsednika Vlade Krkobabića i ne znam kako se vodi državna politika. Smatram da je bilo potrebno da mi u Ujedinjenim nacijama budemo predlagači rezolucije. Trebalo je da odamo priznanje i zahvalimo se Sudu. Da se radilo o predlogu koji bi išao u Pravni komitet UN procedura bi bila drugačija, diskutovano bi se detaljnije i bilo bi više predloga. Pošto je sve išlo preko plenuma, predlog je morao da bude drugačije formulisan, ali, ne polazeći od stava Srbije kao što je to bio slučaj u prvom nacrtu. Kako je došlo do toga da predstavnici Evropske unije nisu konsultovani povodom prve verzije naše rezolucije, ne znam. Ipak, došlo je do sporazuma, te je usvojena zajednička rezolucija što predstavlja značajan uspeh. Čemu pitanje o odgovornosti? Reč je o politici...

Smatrate li da je pristajanjem na zajedničku rezoluciju sa Evropskom unijom državni vrh Srbije u odnosu prema Kosovu i novu realnost učinio suštinski zaokret; preciznije, da li je zvanični i nezvanični (veoma uticajni) Beograd odustao od ideje podele Kosova?

Mene ne interesuje ni uticajni zvanični i nezvanični Beograd, nego ono što misli međunarodna zajednica, odnosno Vlada Kosova. Ne verujem da treba o ovome razgovarati sada. Sećam se sa kakvom mi je odlučnošću Butros Gali na Londonskoj konferenciji 1992, rekao, kad sam mu pomenuo podelu da to uopšte ne dolazi u obzir i, ne vidim ni sada nijednu indiciju u tom pravcu. Mi smo inače, majstori da pokrećemo, za

međunarodnu zajednicu neprihvatljiva pitanja. Osim toga, pitam se šta bismo dobili od deobe. Mislim da bi naš interes unutar regiona bilo mešanje stanovništva s obzirom na učešće svih balkanskih zemalja u radu Evropske unije. Oslobodimo se sitnih poteza, beznačajnih za budućnost kojima se bave oni, kako vi kažete, „veoma uticajni“ krugovi iz Beograda koje je vreme pregazilo. Što se tiče zvaničnih, sad sam se prisetio dokumentacije pripremljene za Međunarodni sud povodom savetodavnog mišljenja u čijem je istorijskom delu, povodom stvaranja Federativne Jugoslavije rečeno (prevedeno bukvalno i na engleski) da je 1945. preuzeo vlast „komunistički gerilski vođa Tito“, iako je dobro poznato da je maršal Tito u to vreme bio predsednik još uvek kraljevske vlade pod namesnicima, na osnovu sporazuma sa vladom u izbeglištvu i glavnim saveznicima. I to je napisao jedan istoričar, istovremeno „pravnik“ i ambasador koji je pred Međunarodnim sudom pravde bio na čelu našeg pravnog tima. A gde su pravници? Slušaju, prave karijere i čute. Znatno deo međunarodnih pravnika, mojih kolega možda se i slaže sa ovom politikom!

Da li će „dizanje ruku“ od Kosova ponovo ugroziti teritorijalni integritet BiH? Pitanje u vezi sa ovim je i, mislite li da se iz savetodavnog mišljenja MSP može povući paralela između Kosova i Republike Srpske?

U političkoj igri sve je moguće, ali pravno gledano, pretpostavke za pravljenje paralele između Republike Srpske i Kosova ne postoje. Republika Srpska je konstitutivna jedinica BiH, države stvorene međunarodnim sporazumom, što je prihvatilo vođstvo srpskog stanovništva koje u njoj predstavlja većinu. Srbija je potpisala taj sporazum - Dejtonski sporazum koji je, osim što omogućuje održavanje bližih odnosa sa Republikom Srpskom, obavezuje na saradnju sa BiH kao celinom. Šta više, Srbija je jedan

od garanta tog sporazuma čiji je cilj jačanje kohezije BiH kao zajednice tri naroda. Republika Srpska je deo jedne države koja ima svoje mesto u regionu, Evropi, kao i u Ujedinjenim nacijama. Njen ugled zavisi od toga u kojoj meri doprinosi razvoju BiH kao celine. S druge strane, kad je reč o Srbiji treba da bude jasno da sa gledišta međunarodnog prava i potrebe da jača svoj politički ugled sada kad se nalazi u predsooblju Evropske unije direktni kontakti i razvijanje odnosa i saradnje sa svim delovima BiH imaju izuzetan značaj.

U poslednje vreme u ovdašnjoj javnosti veoma su prisutne teze o razlozima za raspad Jugoslavije koje su javnim diskursom dominirale početkom devedesetih - o secesionizmu severozapadnih republika, međunarodnoj antisrpskoj zaveri, o ulozi Nemačke i Vatikana, kao i o relativizaciji zločina i odgovornosti za njih. Šta mislite da je pozadina te „reinterpretacije“ devedesetih godina prošlog veka?

Nisu mi poznate današnje teze o tim pitanjima. U vreme kad je to bilo aktuelno pisao sam i govorio o tome. Moji odgovori na ta pitanja nalaze se u knjizi koju ste objavili u vašoj biblioteci „Svedočanstva“ pod naslovom „Hronika međunarodne izolacije“. Neka se danas našim stavovima iz tog doba bave istoričari. Stara je to knjiga, izašla je pre bombardovanja NATO i pada Miloševića. Ne verujem da je mnogo čitana, ali zaslužuje novo izdanje. Može da bude od koristi novim generacijama.

Za kraj, možda, jedan vaš pogled unazad: šta je Srbija propustila (izgubila) odbijanjem rešenja koja su ponuđena na Haškoj konferenciji 1991. godine, koja su jednodušno odbile i tadašnja vlast (Slobodan Milošević) i opozicija u Skupštini Srbije.

- Nadam se da mislite na predloge lorda Karingtona. Mislim da je tada Srbija izgubila sve. Koliko se sećam i Momir Bulatović ih je prihvatio u ime Crne Gore. Milošević ga je zbog toga izgrdio i on se uplašio i povukao pristanak. Mnogo se plašio Miloševića! Video sam ga na Konferenciji u Londonu. Ako se ne varam, bilo je to 1992. Izdali ste knjigu pod naslovom „Poslednja šansa Jugoslavije, 1991“. Sonja Biserko je napisala predgovor, a ja uvod. U prilogu su data mišljenja istaknutih političara na vlasti i u opoziciji. Sa današnje tačke gledišta - veoma poučno štivo.

“USPEŠNI” IZBORI SA BROJNIM PROBLEMIMA

PIŠE: BAŠKIM HISARI

Po prvi put posle proglašenja nezavisnosti, građani Kosova su 12. decembra glasali na vanrednim parlamentarnim izborima. Izbori su organizovani pošto je Demokratski savez Kosova (DSK) izašao iz Vlade i iz koalicije sa Demokratskom partijom Kosova (DPK).

Na izborima je učestvovalo 29 političkih subjekata: među njima i 6 političkih partija i dve građanske inicijative iz redova srpske zajednice. Bilo je i 12 političkih partija, koalicija i građanskih inicijativa ostalih nealbanskih zajednica koji žive na Kosovu (bošnjačke 3, goranske 2, turske 2, romska 1, aškalijske 2, egipatska 1 i crnogorska 1). Dva nova albanska politička subjekta po prvi put su se pojavila na izborima: Pokret “Vetëvendosje” (Samoopredeljenje) Albina Kurtija i Fryma e Re-FER (Novi Duh), predvođen bivšim predstavnicima civilnog društva, Iljir Dedom i Špend Ahmetijem.

Ukupan broj glasača na izborima bio je iznad 1,6 miliona. Oni su glasali u 746 izbornih centara, na 2280 glasačkih mesta. Na izbore je izašlo 47,5 odsto upisanih u biračke spiskove.

Prema preliminarnim rezultatima koje je objavila Centralna izborna komisija (CIK), najviše glasova, 33,5 odsto, dobila partija premijera u ostavci Hašima Tačija, PDK. Sledi DSK, sa 23,6 odsto osvojenih glasova, dok je na trećem mestu Pokret “Vetëvendosje” sa 12,2 odsto glasova. Alijansa za budućnost Kosova (AAK) osvojila je 10,8 odsto, a Alijansa Novo Kosovo (AKR) 7,1 odsto glasova. Izborni prag nisu prošli Demokratski savez Dardanije (LDD) i Fryma e Re. Među partijama, koalicijama i građanskim inicijativama iz redova srpske zajednice najviše glasova je osvojila Samostalna liberalna stranka (SLS), 1,8 odsto, i Jedinstvena srpska lista (JSL) 0,7 odsto. Srbi imaju 10 garantovanih poslaničkih mesta u Skupštini Kosova, koja ima 120 mesta. Još 10 poslaničkih mandata zagarantovano je pripadnicima ostalih manjinskih zajednica.

Dok su tokom izborne kampanje kandidati političkih partija naročito aktuelna kosovska politička

elita nudila brojna nerealna obećanja - viznu liberalizaciju za 15 meseci, ulazak u EU, članstvo u NATO i UN, otvaranje stotinu hiljada novih radnih mesta, novih univerziteta, povećanje plata, socijalnu sigurnost, eliminisanje siromaštva, podizanje novih proizvodnih kapaciteta, izgradnju puteva isl, većina građana je sva ta obećanja uzimali sa dozom rezerve. Izrazili su veliku zabrinutost zbog korupcije, organizovanog kriminala, teške ekonomske situacije, nezaposlenosti koja na Kosovu dostiže oko 50 odsto. Najveći broj stanovnika Kosova čine mladih ljudi koji ne mogu naći posao. Stoga su građani od kandidata tražili konkretne vrednosti u svakodnevnom životu, a ne samo obećanja.

Politički predstavnici Srba sa severa i centralnog Kosova bili su suprotstavljeni u stavovima povodom učešća Srba na kosovskim izborima. Srbi sa severa nisu pokazali političku hrabrost da izađu na izbore. Tamo je takođe bilo incidenta manjeg obima. Srpske paralelne strukture koji deluju u severnom delu Kosovske Mitrovice nastanjenom većinskim srpskim stanovništvom vodili su kampanju protiv izlaska na izbore. Bili su postavljeni poster na kojima je pisalo: “Bojkot, Bojkot, Bojkot Šiptarskih izbora”. “Ne izbori za lažnu državu Kosovo”. “Kosovo je Srbija” isl. Postere su postavili članovi Demokratske stranke Srbije (DSS) i Srpskog nacionalnog veća za sever Kosova koji su vršili pritisak i pretili Srbima da ne izađu na izbore. Zbog izazvanih tenzije od strane grupe Srba, u tom delu Kosova glasačka mesta su zatvorena u 16 časova.

Mnogi Srbi u enklavama u unutrašnjosti Kosova, izbore su shvatili kao nešto što nije protiv njih. Bili su svesni da je stvorena nova politička atmosfera i da će učešćem na izborima moći da učvrste svoje pozicije i postanu aktivan činilac u društveno-političkom životu Kosova. Zato su na izbore izašli u većem broju nego na predhodnim izborima. Najveća izlaznost u srpskim sredinama

zabeležena je u opštini Parteš (43,5 odsto), Štrpcu (33,7 odsto), Gračanici (30 odsto), Klokotu (22,7 odsto), Ranilugu (19,6 odsto), Novom Brdu (17,7 odsto) i Goraždevcu (21,2 odsto). Tome je svakako doprineo aktivniji odnos srpskih političkih partija na Kosovu, mekši stav Beograda i brojni pozivi civilnog društva da uzmu učešća na izborima. Veliki doprinos dali su aktivisti Helsinškog odbora i više javnih ličnosti iz Srbije. Oni su posetili i razgovarali sa Srbima u Prištini, Peći, Gračanici, Čaglavici, Lapljem Selu, Ugljarima, Kuzminu, Starom Grackom, Rabovcu, Štrpcu, Gornjem i Donjem Bitinju, Brezovici, Prekovcu, Novom Brdu, Bostanima, Stanišoru, Kušcu i drugim mestima i pozvali ih da izađu na kosovske izbore. Srbi u tim sredinama imali su pomirljiv stav, govorili su da su smanjene pretnje da će im biti ukinute beneficije, plate i da će izgubiti posao. Izlaskom na izbore Srbi su u svim tim sredinama pokazali konstruktivan stav i iskoristiti pravo da glasa i biraju svoje kandidate kako bi se integrisali u kosovsko društvo i rešili svoja egzistencijalna pitanja i perspektivu. Sada nakon izbora oni očekuju da se stvore povoljniji uslovi za rešenje egzistencijalnih pitanja, kao što su bezbednost, obezbeđivanje posla, imovine, zdravlje i socijalna zaštita, saobraćaj, telefon, struja voda... i poručuju da ne žele da obećanja njihovih partija i kandidata za poslanike ostanu samo lepi slogani na uličnim posterima.

Međutim, predstavnici više političkih partija, nevladinih organizacija i posmatrači koji su pratili izbore saopštili su da je tokom glasanja bilo kršenje procedure, neregularnosti i manipulacija. U okviru zakonskog roka Izbornom panelu za žalbe i pritužbe stigla je ukupno 171 žalba.

Sem DPK - koja je slavila pobjedu, ostale partije izrazili su nezadovoljstvo sa izbornim rezultatima.

DSK osporio je rezultate izbora koje je objavila CIK, naglašavajući da je bilo mnogo nepravilnosti i krađe glasova, naročito u Srbici (Skenderaj) i Glogovcu (Drenas), ali i u drugim opštinama kao u Mališevu (Malishevë), Štimlje (Shtime), Mitrovici (Mitrovicë) i Prizrenu, čime je, po toj partiji, učinjena šteta čitavom procesu. U DSK naglašavaju da su oštećeni za 50.000 glasova, da je predsednik DPK Hašim Tači proglasio pobjedu pre objavljivanja rezultata. U DSK ističu da se nikada neće složiti da se Kosovom vlada manipuliranim glasovima i da će tražiti nove izbore. Predsednik DSK Isa Mustafa izjavio je za prištinski

dnevnik Koha Ditore da očekuje organizovanje novih parlamentarnih izbora na Kosovu u septembru 2011. godine, jer je uveren da Kosovo ne može da ima stabilne institucije nakon ovih izbora. Do novih izbora u septembru, Mustafa smatra da Kosovom treba da upravlja tehnička vlada.

Pokret "Vetevendosja" saopštio je takođe da neće priznati izborne rezultate u četiri opštine Dečane (Dečan), Malševo, Glogovac i Srbica. Njegovi predstavnici ističu da je tokom izbora bilo pretnji, batinanja, nasilja, proterivanja pa čak i pokušaja ubistava posmatrača i planova biračkih odbora, što je uticalo da procenat glasova za Vetevendosje bude manja nego što stvarno jeste.

Za AAK čitav proces izbora bio je farsa, jer je svuda bilo manipulacija i nepravilnosti.

Partija Fryma e Re, koja nije prošla prag od 5 odsto, takođe je najavila da neće priznati preliminarne rezultate koje je objavila CIK.

Nezadovoljstvo procesom izbora izrazilo je i nekoliko srpskih političkih subjekata. Predsednica Jedinственe srpske liste (JSL), Rada Trajković i predsednik srpske Socijaldemokratske stranke (SSDS), Slaviša Petković optužili su SLS za kupovinu glasova, kao i za podsticanje nasilja u Štrpcima i na nekoliko drugih glasačkih mesta. Oni su najavili da će zatražiti kompletno poništenje izbornog procesa. Trajkovićeva je u razgovoru sa predstavnicima SAD i Velike Britanije apelovala da se SLS isključi sa izborne liste. Trajkovićeva je optužila pojedine predstavnike Vlade Srbije da su podržavali kandidate SLS. Optužbe koje su protiv SLS izneli JSL i SDSK podržao je i Saša Đokić iz Srpske demokratske stranke Kosova i Metohije (SDSKiM).

Zbog brojnih manipulacija, neregularnosti, krađa i kupovina glasova, ucena i pretnji koje su pratile ove izbore nanele su štetu imidžu Kosova. Negativne posledice osetiće se i na unutrašnjem i na spoljnom planu. Moguće su negativne posledice i na predstojeće razgovore između Prištine i Beograda koje će međunarodna zajednica najverovatnije organizovati čim se konstituišu nove kosovske institucije. Srpske vlasti će na ove izbore gledati kroz svoju prizmu, uz tvrdnju da Albanci nisu dorasli da imaju državu i da je Kosovo tvorevina NATO, izgrađena na kriminalnim osnovama. Najzad, to će svakako još više otežati položaj Kosova i njegovih građana koji su među najsiromašnijim u regionu.

Kosovo

Odlazi li Tači

Srbi ne bi trebalo previše da se raduju problemima koje ima Hašim Tači i koji će možda uništiti njegovu političku karijeru. Tači i nije bio neki političar i takav kakav je, više je odgovarao Beogradu nego kosovskim Albancima, i, naročito, međunarodnoj zajednici. Jer, sledeći kosovski premijer će biti mnogo jači i mnogo tvrdi igrač od, po svemu slabašnog Tačija

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Prošli su još jedni izbori na Kosovu, a da nisu donele ništa novo. A i kako bi, kad su to bili najnepotrebni izbori otkako Kosovo nije u Srbiji. Naravno, pošto Kosovo još uvek nije zaokružilo svoju državotvornost, ponovo je pobedio ratni vođa Hašim Tači čija je partija dobila najviše mandata u Skupštini. Ako ipak treba tražiti nešto što ove izbore odvaja od prethodnih, to je značajniji nego inače izlazak Srba na izbore i proporcionalan izborni uspeh. Mi smo već nekoliko puta pisali da će trend neposlušnosti kosovskih Srba u odnosu na Beograd da raste da bi u jednom trenutku kosovski Srbi potpuno otresli parazitske beogradske političare sa svojih leđa i u Prištini potražili sve ono što se od države traži i očekuje.

Ono što karakteriše postizborne dane na Kosovu, ali i u Srbiji i što je potpuno zasenilo sve druge regionalne događaje je skandal oko navodne umešanosti Tačija u trgovinu ljudskim organima. Gotovo da nema medija ili političara u Srbiji koji se svom snagom nisu bacili na ovu, ipak sumnjivu priču. Jer, ma koliko to za srpske uši zvučalo jeretički, mislim da u celoj priči nešto nije u redu, nešto nije kako treba, nešto se jednostavno ne slaže. Što bi rekao Šerlok Holms, bez obzira na činjenicu da je gotovo sve istina „nešto je pogrešno“.

Najpre tajming, vreme u koje je priča lansirana, a naročito centar moći kome priča odgovara. Sasvim je jasno da je reč o kampanji koja treba da onemogući Hašima Tačija da se domogne novog mandata i da su centri moći koji to žele Vašington i Brisel. Njima je dosta kosovskih ratnih pobednika koji bi da stotruko naplate svaki dan proveden u šumi. Dosta im je lažljivih kosovskih premijera i ministara koji su istovremeno bosovi organizovanog kriminala u ovom delu sveta. Teško im je da gledaju kako vladine zgrade u Beogradu, Skoplju, Podgorici, Sarajevu, Banja Luci postaju i opstaju glavni štabovi najcrnijih oblika kriminala. Ako drugima ne mogu ništa, Tačiju možda mogu.

Ono što Srbi još uvek nisu shvatili to je da svojom histerijom kojom se bacaju na Tačija upravo pune jedra Vašingtonu i Briselu koji bi da na čelo Kosova dovedu nekog boljeg, mudrijeg, poštenijeg, nekog ko će Kosovo brže i efikasnije da dovede do punog priznanja.

Dakle, Srbi ne bi trebalo previše da se raduju problemima koje ima Tači i koji će možda uništiti njegovu političku karijeru. Tači i nije bio neki političar i takav kakav je, više je odgovarao Beogradu nego kosovskim Albancima, i, naročito, međunarodnoj zajednici. Sledeći kosovski premijer će biti mnogo jači i mnogo tvrdi igrač od po svemu slabašnog Tačija. Bolje nego iko drugo, Tačijevi mentori u Vašingtonu su znali sve njegove mane i samo su oni znali koliko ih je vremena, novca i sveopštih napora koštala zaštita lika i dela Hašima Tačija. Sada je dosta. Onako kako se ga učinili političarem i liderom, sada ga skidaju sa belog konja. Kosovskim Albancima i njihovoj mladoj državi potreban je političar u koga niko ne može da upre prstom ni za šta, a naročito ne za najteža krivična dela.

Još je jedan razlog američkog smenjivanja Tačija. To je tihi protest jednog dela država od kojih Zapad očekuje priznanje kosovske nezavisnosti. Govori se da je Vašingtonu diskretno, ali odlučno stavljeno do znanja da je određenom broju zemalja veoma teško priznati državu čijom vladom predsedava osoba za koju niko ne spori da je bio kriminalac i da se njegovo ime van svake razumne sumnje vezuje ne samo za zločine tokom rata na Kosovu, što još i može da se opravda, već za trgovinu drogom, pa, evo, i za učešće u trgovini ljudskim organima.

Inače, sama priča o trgovini ljudskim organima tokom sukoba na Kosovu je nesporna. Ljudi koji su tokom sukoba na Kosovu, a i posle njih boravili tamo, na terenu, naslušali su se stravičnih priča.

Te priče su toliko strašne i u njima ima toliko zla i ljudske patnje da se od toga još uvek tresu temelji civilizacije na planeti Zemlji. Naravno da ta priča vapi za poštenom istragom, vapi za kažnjavanjem svih aktera, a naročito za kažnjavanjem lekara koji su zloupotrebili svoj sveti zanat i svoju svetu zakletvu. U tu priču o demonu, u taj mit o đavolu uključivati bilo kog kosovskog kriminalca pa i Tačija, jednostavno nema smisla. To je teško relativizovanje planetarnog zla koje obavlja čitavu priču.

Druga karakteristika priče je da ona nije etnička, a naročito nije antisrpska priča. Žrtve trgovine organima nisu bili samo Srbi, niti su trgovci voleli srpske organe više nego organe pripadnika drugih nacija. Reč je o univerzalnom zlu čoveka prema čoveku.

Priča o trgovini ljudskim organima na Kosovu je priča o međunarodnom organizovanom kriminalu. Teško je, ako ne i nemoguće doći do dokaza, ali se svojevremeno govorilo o narudžbinama iz izvesnog broja privatnih klinika za „tim i tim“ organima. Govorilo se i o mreži prodavaca i preprodavaca, o kanalima, o cenama... Tragom nekih od tih priča je svojevremeno krenula i Karla del Ponte, putovala u Albaniju, boravila na terenu, ali bez ikakvog uspeha. Tu temu su veoma ozbiljno istraživale gotovo sve evropske tajne službe, američki FBI. Ništa! Zavera je bila prejaka i prevelika. Tako će biti i sada. Pašće Tači, a prave krivce niko neće ni pomenuti. Zato kažem: priča je stravična ne bi je trebalo devalvirati histeričnim i nedokazanim nasrtajima na bilo kog pojedinca, makar to bio i Hašim Tači. Iako je verovatno umešan, on sigurno nije bio glava niti iole važan šraf jedne tako sofisticirane i dugotrajne kriminalne operacije.

Ja sam u dva navrata radio relativno temeljna novinarska istraživanja na tu temu. Prvi put je to bilo u jesen 1999. godine kada sam zajedno sa pokojnim Šefkom Alomerovićem iz Novog Pazara objavio seriju tekstova i razgovora na temu privatnih zatvora u kojima su na Kosovu držani zarobljeni i kidnapovani Srbi i Bošnjaci. Ono što je bilo naročito čudno u tim zatvorima je veoma čovečno postupanje prema zatvorenicima. Na naše pitanje zašto je tretman tih zatvorenika tako različit od uobičajenog, rečeno nam je da se ti ljudi pripremaju za razmenu za kosovske Albance koji su bili u srpskim zatvorima. Tek kasnije se stidljivo počela da probija priča da su neki od njih odvođeni na jug gde im se, posle izvesnog vremena gubio trag. Pošto tela nikada nisu nađena, sumnjalo

se da su bili žrtve trgovine organima. O svemu tome je sačinjena obimna dokumentacija sa svedočenjima i raspoloživim dokazima, imenima dželata i žrtava i jasno iskazanim sumnjama. Sećam se da je u tom izveštaju pominjan sever Albanije kao lokacija na kojoj se možda nešto strašno događa. Dokumentacija je predata OEBS, međunarodnim vlastima na Kosovu, ali i srpskim vlastima. Niko ništa nije uradio, niti je ikoga od nas pozvao da pruži dodatna objašnjenja. Ja sam objavio jedan tekst u listu Danas sa pet ili šest lokacija privatnih logora na Kosovu. Neki su bili u samoj Prištini. Nekoliko meseci posle toga sam u Srbiji uhapšen i zatvoren. Dok sam bio u zatvoru srpsko ministarstvo spoljnih poslova je moj tekst o kosovskim logorima za Srbe na engleskom jeziku postavilo na službeni sajt ministarstva. To je bilo sve. Šefko je kasnije umro, a sa njim i priča.

Drugi put sam „nagazio“ na temu o trgovini organima 2006. godine. Tada sam po tragu dobio iz Kine stigao do bolnice u Valoni koja je, tada se tako verovalo, bila centar međunarodnog biznisa ljudskih organima. Istraga koju je vodila tajna služba jedne zapadne zemlje je pokazala da je u regionu Kosova, cele Albanije i severne i zapadne Makedonije postojao biznis sa ljudskim organima. U prvo vreme, organi su uzimani od ranjenika sa smrtnim ranama, ali se kasnije posao razgranao pa je porudžbina bilo više nego ranjenika. Priča je dalje monstruozna pa je neću nastavljati. Ponavljam, istine radi, ljudi koji su se bavili trgovinom nisu bili etnički motivisani. Na operacionim stolovima je možda bilo najviše Srba, ali je isto tako bilo mnogo Albanaca, Makedonaca...

Nažalost, u ekipi lekara koja je radila u bolnici u Valoni bilo je najviše državljana te zapadne zemlje, pa je posle okončanja istrage, sve spakovano u kontejnere i ostavljeno da sačeka istorijsku distancu od pedesetak godina do bilo kakvog objavljivanja.

U međuvremenu, dok se srpski mediji i političari utrkuju ko će o Tačiju reći ružniju i pogrdniju reč, Kosovo očekuje završetak izbornog procesa i formiranje nove vlasti. U izvesnom rasporedu događaja, moguće je da se izbori od 12. decembra ponište i da se kompletno organizuju novi za celu teritoriju Kosova, verovatno u januaru naredne godine. Odluku o tome mogao bi donese Vrhovni sud. Do tada će se i iskristalisati sudbina nesretnog Hašima Tačija.

A, Srbi? Kao i obično, rade u korist svoje štete, mereći, usput rep po kojem mrtvom vuku.

Krvavi tragovi Drine

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Rijeka Drina početkom oktobra prekrila je korito i obalno područje jezera Perućac. Sa nadošlim vodom nestala je nada mnogih višegradskih porodica da će ikad biti pronađena tijela stotina ubijenih i bačenih u Drinu tokom 1992. godine. Dva i po mjeseca trajali su nadljudski naponi članova Instituta za nestale i građana iz cijele BiH, koji su im se dobrovoljno pridružili u potrazi za tijelima ubijenih. Tako je jedna od najkrvavijih stranica bosanskohercegovačke istorije, ispisana u Višegradu 1992, nakon što je 18 godina skrivana na dnu rijeke Drine i njenih jezera, „progovorila“ ovog ljeta nijemim krikom sa dna drinskog jezera Perućac.

Nije bilo nepoznato da su tokom 1992. godine tijela ubijenih Bošnjaka završavala u turbinama hidroelektrane Bajina Bašta, nakon što su ih „Osvetnici“ Milana Lukića i pripadnici drugih srpskih formacija ubijali i bacali u Drinu, uvjereni da nikada neće biti pronađena. Nikad niko, ni iz Hidroelektrane, ni iz elektroenergetskog sektora Srbije ili Republike Srpske, niti zvaničnika tog bh. entiteta ili susjedne države nije predložio pražnjenje drinskih jezera, pa ni samog korita Drine, kako bi se tijela ubijenih pronašla. Nema sumnje, to bi tako i ostalo, da rad turbina hidroelektrane nije ugrozio jedan zaglavljeno limeni čamac, zbog kojeg je remont morao biti obavljen, a jezero ispražnjeno. Članovi Instituta za nestale osobe BiH reagirali su odmah, svjesni da je to posljednja prilika za pronalazak tijela na stotine ubijenih Višegrđana. Dočekao ih je nepristupačan teren, mine, ispucala zemlja na prostoru Starog Broda i Đurevića, zmijske otrovnice, odroni ogromne količine obalnog zemljišta. Dešavalo se da obala popusti, baš na dijelu gdje ljudi rade ili su u blizini sa čamcima, i sva se sruči. Nisu ih zaustavile ni iznimno visoke temperature u julu i avgustu, ni kiša, blato i nevrjeme tokom septembra. Opasnost je bila i prevoz velikog broja ljudi u malim čamcima.

Tim istražitelja brojao je 15 ljudi, iz cijele BiH. Član Kolegija direktora Instituta Amor Mašović ističe da je to bio jedan multietnički tim, koji je imao jedan zajednički cilj:

„Oni su krenuli pješice, niz obje obale perućackog jezera; od višegradskog starog mosta, prema kanjonu Drine, odnosno jezera Perućac u Žepi. Pretraživali su svaki milimetar terena“.

Na početku ekshumacije na jezeru Perućac, iz obližnje šume, pucano je iz vatrenog oružja na ekipu istražitelja Instituta, dok su čamcem obilazili teren. Dva metka, na sreću, nikoga nisu povrijedila; dva pucnja u istinu i hrabrost ovih ljudi, pokazala su da u Višegradu još nema snage ni hrabrosti ratnih gospodara života i smrti, sada slobodnih ljudi, da daju šansu višegradskoj budućnosti, da skinu sa leđa krvavo breme prošlosti, teško nekoliko stotina ubijenih ljudi, čije duše, sve dok im kosti leže razbacane po masovnim grobnicama, ovom gradu ne mogu vratiti mir i omogućiti suživot.

I tim iz Srbije iskoristio je pražnjenje jezera za pretraživanja na svojoj teritoriji. Prije svega, u blizini same hidroelektrane Bajina Bašta, u potrazi za tijelima kosovskih Albanaca, koje su likvidirali pripadnici specijalne jedinice MUP Srbije. Pronađen je dio hladnjače, ali ne i tijela.

Na poziv udruženja „Višegrad 92“, počinju se javljati volonteri, dobrovoljci, nudeći svoju pomoć istražiteljima. I tada počinje nevjerovatna akcija, u kojoj je tokom dva i po mjeseca, nesebičnu pomoć istražiteljima pružilo na stotine građana iz cijele BiH.

Hedija Kasapović, od 4. avgusta do 2. oktobra, svakodnevno je pomagala ekshumacije na jezeru:

„Kad sam prvi put prošla ovim putem, razmišljala sam, Bože dragi, gdje li mi idemo, šta nas dole čeka? Prva motika kad je počela kopati te obale, kosti su se pojavile u velikim količinama... Navečer kad idem kući, jedva čekam da ujutru ustanem i opet krenem. A mnogo noći nisam ni spavala, misleći, prije ću ujutro krenuti na lokaciju jezera, ako ne spavam... Dešavalo se danima, idemo, prolazimo jednom lokacijom i po sto ljudi, nema ništa. A onda, pojavi se iznenada tijelo ili kost. Iz onih pukotina, kako se obala isušila, pojavio se, kao da zove, ko da kaže, ja sam tu pokupite me... Danima, danima... Jednostavno, ko da je neko rekao, kao da je zvao, tu sam, izvadite me,

tu sam... Jako, jako teških scena je bilo. Al', kad se pronađu dječije kosti, onda niko ne može ostati ravnodušan. Tad čovjek ima osjećaj, da se svo zlo tek desilo. Zaboravi se da je prošlo 18 godina... Ali ljudi koji rade, istražitelji, oni između sebe, pogledom, rješavaju sve. Znaju gdje ko treba ići, šta ko treba raditi. I kako jedan, tako svi rade. Svi mi dole hodamo po kostima. Nije bilo 10 metara da se prodje, bukvalno, a da se ne pronađe kost. A kad nađu kost, ljudi automatski ostavljaju motiku pored sebe, to sam vidjela kako rade, ostavljaju motiku, bacaju, a onda rukama kopaju, ovako, rukama, da bi što prije pronašli više kostiju..."

I baš tako, gledam ih i ja. Naporan fizički rad i teške misli o tome zbog čega su došli na obale jezera, pokušavaju ublažiti veselijim temama i razgovorom o svakodnevnom životu. Nečiji uzvik da je pronašao kost, prekida razgovor, nastaje muk. Niko više ne progovara. Samo tupi udari motika odjekuju

kanjonom. Sve brže kopaju po toj zemlji, po mračnoj prošlosti, ne bi li što brže i oni pronašli nečiji posmrtni ostatak. Hedija kroz suze, nastavlja svoju priču:

„Kad su ovdje bili da pomognu studenti Sarajevskog univerziteta, rekla sam im: ovaj čas istorije u školi i na fakultetu niste imali, niti ćete imati. Vi imate čas istorije na obalama Drine. Mladost i ljepota bili su na obalama mračne Drine. Jedan istražitelj, Milenko, jedan veliki čovjek, ima svoj pozdrav za ove žrtve. Svako jutro kad idemo, on zaustavi auto na jednoj krivini, sa koje se pruža pogled dole prema jezeru, ispruži ruku prema njemu i kaže: 'dobro jutro momci, evo, nas po vas'. A naveče, kad se vraćamo, ispružene ruke, stane tu i kaže: 'ne sekirajte se momci, eto, ujutru nas po vas'. Prvo jutro kad sam to vidjela, cijeli dan sam preplakala... Ovdje je sve prekopano ručno. Sa desne strane je mjesto Hrtar Grad, a sa lijeve

RUKE POMIRENJA

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Suočavanje sa prošlošću u Srbiji još nije započeto u pravom smislu. Nema decidnog distanciranja od politike bazirane na memorandumskom i programu Garašaninovog Načertanija srpskih nacionalista. Glavni politički akteri vešto zaobilaze to pitanje, ne shvatajući da je javna i otvorena osuda ratova i ratne politike jedini pavi način da se Srbija usmeri ka evropskom putu i evropeizuje.

Ipak, neki znaci, makar i simbolički, pomeraju stvari sa mrtve tačke. To se u prvom redu odnosi na novembarsku posetu predsednika Srbije Vukovaru. Boris Tadić se u Vukovaru izvinio hrvatskim žrtvama sukoba iz ratova devedesetih i položio cveće na spomen obeležje masovne grobnice u Ovčari: "Ovde sam da uputim reči izvinjenja, iskažem žaljenje i stvorim mogućnost da Srbi i Hrvati, Srbija i Hrvatska otvore novu stranicu istorije", rekao je Tadić naglašavajući da se priznanjem zločina, izvinjenjem i žaljenjem stvaraju mogućnosti za pomirenje. I njegov kolega, predsednik Hrvatske je izrazio nadu da će politika kažnjavanja zločina omogućiti pomirenje ljudi na ovim prostorima. Ivo Josipović je, zajedno sa Tadićem, položio cveće na grob srpskih žrtava u Paulin Dvoru.

Tadićeva poseta Vukovaru je u hrvatskim medijima ocenjena kao istorijski dan za hrvatsko-srpske odnose kao i za ceo region. Da li je Tadićev gest, međutim,

i dovoljan da bi se odnosi dva naroda postavili na zdrave osnove? Valja se upitati i da li bi Tadić ili bilo koji drugi srpski zvaničnik, i kada, otišao korak dalje i izvinio se Hrvatskoj za agresiju koju je, napadom na nju, de facto počinila Srbija devedesetih? To bi bilo neophodno za građenje novih, čvrstih i zdravih temelja u srpsko-hrvatskim odnosima i ukupnim odnosima na Zapadnom Balkanu. Josipović je Tadića dočekao u Vukovaru rečima da „okrećemo novu stranicu kojom se bližimo kraju poglavlja o prošlosti, a otvaramo poglavlje budućnosti“. Priznanje agresije od strane Srbije bi to poglavlje budućnosti brže otvorilo što bi samo po sebi povuklo i ubrzalo proces suočavanja sa prošlošću.

Međutim, ni Tadićeva Demokratska stranka još nije zrela niti spremna da objektivno i kritički progovori o Miloševićovoj ratnoj politici. Predsednik Demokratske stranke se tek uči državničkom ponašanju i delovanju. Preispitivanje Miloševićeve pogubne politike nije učinila ni (nekad njegova) Socijalistička partija Srbije. Iako je njen predsednik Ivica Dačić najavio velike promene u stranci uoči 8. kongresa SPS, ona bitna promena koja bi jasno označila raskid sa Miloševićevim nasleđem nije učinjena. Može li se Socijalistička partija transformisati u modernu evropsku levicu bez javne i kritičke osude politike njenog

Stari Brod. Nije bilo načina da ljudi čamcem pređu na lijevu obalu da bi kopali, i onda je posada helikoptera Oružanih snaga BiH boravila tu sedam dana. Pomogli su od prebacivanja bagera sa jedne na drugu stranu, pa onda oko prebacivanja ljudstva“, priča Hedija, koja se nada da među pronađenim kostima ima i posmrtnih ostataka 26 članova njene uže porodice.

Vrijedne ruke ljudi iz cijele zemlje pomogle su da u rekordnom roku bude pronađen veliki broj posmrtnih ostataka nijemih svjedoka višegradskog pakla. Kretali su ujutro prije svitanja, vraćali se kasno, samo da prespavaju, a onda opet za Višegrad. Amera Boden iz Olova, dva mjeseca pomagala je ekshumacije. Na dan kad smo s njom razgovarali, zatečena užasom, kao i prvog dana kada se spustila na obale Perućca, razmišljala je naglas:

„Kada bi ove kosti mogle govoriti, možda, mi koji bi slušali, to ne bi mogli podnijeti... Jer, kad nađete

tijelo zavezano špagom ili žicom, kad vidite dječiju papučicu i te male kosti, teško je to ispričat... Ne tražim nikog svog, ali sve su to naši ljudi. Ja kažem, ne znam osjećaj onih, koji traže svoje. Oni možda u svakoj kosti vide nekog svog...“

Jedna starija žena, nijemo je posmatrala dno jezera. Kroz jecaj nam je rekla:

„Razmišljam da nadjem svoga sina... Iz Višegrada sam. Sin je nesto 1992, odmah na početku rata. Nestali su mi sin, muž, brat, jedna sestra sa troje djece i mužem, druga sestra i njen muž. Otac mi to nije mogo izdržat. Srce mu je puklo... Volim i da dođem ovdje, a teško mi...“

Admir Šabanović izgubio je oca u Višegradu. Njegovo tijelo još nije pronađeno. Za njega su nada sve kosti koje je pronašao on i ljudi sa kojima je dobrovoljno došao da pomogne:

„Svaki dan se nađe nešto. To nam daje novu snagu da dođemo ponovo. To nas motiviše. Vjerujte,

negdašnjeg vođe? Dačić je u govoru na pomenutom kongresu istakao da će se SPS „držati dalje od rata i sankcija“, ali je opet izostavio direktno distanciranje od Miloševićeve ratne politike, odnosno osudu njegovog režima.

Osim što je bio u Srebrenici, Tadić nije uputio izvinjenje bošnjačkim žrtvama kao što je učinio hrvatskim. Inače, odnosi zvaničnog Beograda i Zagreba su bolji od onih Beograda i Sarajeva. Beograd, naime sedi na dve stolice - podržava teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine i, u isto vreme Dodika u Banja Luci koji taj integritet svojom secesionističkom politikom ugrožava. Zvanični Beograd nikada nije osudio Miloševićevu ratnu politiku u Bosni. Šta više, još nije uhapšen ni Ratko Mladić koga uz tešku optužnicu za srebrenički genocid potražuje Haški tribunal, iako ima indicija da je mogao biti uhapšen pre tri godine, u vreme Koštunićine vlade, jer se znalo gde se krije. Mladićevo hapšenje nije važno samo zbog najbitnijeg uslova za evropske integracije Srbije, već i zbog pomirenja.

Bez obzira na to, glas izvinjenja je nedavno došao iz Sarajeva. Novoizabrani bošnjački član Predsedništva BiH Bakir Izetbegović se izvinio „za svakog nevinog čoveka koga je ubila Armija BiH“. Izetbegović je međutim dodao i sledeće: “Kada saberete sve žrtve Armije BiH za četiri godine rata, to je manje nego što je žrtava bilo za sat vremena u Srebrenici“.

Prema Izetbegovićevim rečima, odnosi Srbije i BiH su bolji posle usvajanja Deklaracije o Srebrenici (u srpskom parlamentu) i nakon posete predsednika

Tadića Srebrenici. On smatra da su potrebni dogovori BiH i Srbije, usvajanje novih deklaracija i rešavanje otvorenih pitanja između dveju država poput pitanja granica, i da bi jedan od koraka trebalo da budu uzajamne posete zvaničnika Srbije i Bosne i Hercegovine. Izetbegović je predložio potpisivanje zajedničke deklaracije Srbije i Bosne i Hercegovine u kojoj bi se deklarativno dve države okrenule budućnosti.

Od zvaničnika u Beogradu na Izetbegovićevu izjavu se oglasio jedino Dačić, i to samo u delu koji govori o izvinjenju, rekavši da je to pozitivan korak ka opštem pomirenju. Po Dačiću, stvar je jednostavna, kao da izvinjenje ne dolazi od pripadnika naroda koji je bio najveća žrtva ratova devedesetih od kojih je upravo onaj u Bosni i bio najkrvaviji, a za šta su odgovorni Milošević i njegov režim, koje se on (Dačić) još ne usuđuje da kritički osudi.

Sigurno je da proces suočavanja sa prošlošću i pomirenja iziskuje vreme. Ali, nadasve iskren i hrabar uvid u sve činjenice koje su dovele do ratova i stradanja na stotine hiljada ljudi i kažnjavanje odgovornih za zločine.

Srbija u tom procesu snosi najveću odgovornost. Pitanje je, međutim, da li je ova generacija političara u stanju da taj proces počne i iznese do kraja. Sva je prilika da nije i da Srbiji trebaju novi lideri koji će biti državnici i shvatiti značaj tog procesa za moralno ozdravljenje srpskog građanstva i društva u celini. Dobro bi bilo da, do dolaska novih političara, bude što više pruženih ruku pomirenja. I to je nešto.

znamo nekad kopat po cijeli dan. Ništa ne nađemo. Onda, baš kad posustanemo, neko iz ekipe pronade kost, i tada, mi bi tu ostali, da imamo svjetla i po noći bi radili“.

Esad Hodžić svakodnevno je sa suprugom i sinom dolazio iz Sarajeva kako bi pomogao:

„Same kosti, ovako bačene u mulju i pod zemljom, govore sve. Svaki dan se nešto pronđe. Danas sam pronašao dva skeleta. Stručnjaci kažu, žena i dijete. Vjerovatno majka i dijete. Vidjet ćemo. Znao sam da su se u Višegradu dešavali strašni zločini, ali ovoliko mržnje, to nisam mogao ni zamisliti. Front je mjesto za obračun. A ovako, odveli nevin svijet iz kuća i pobili, to ne mogu ni da zamislim“.

Enriko Đoni iz Torina, ranije se susretao sa pitajnjima nestalih osoba na Kosovu.

„Ja sam ovdje da pomognem da se pronađu nestali. Da se tako zadovolji djelić pravde za ove ljude. Mnogo je emocija... Nije pravedno da su ovi ljudi tako stradali, a svijet šutio. Ovo je srce Evrope“.

Ahmed je protjeran iz Višegrada kao dijete. Na sreću, nikoga nije izgubio. Sada živi u Beču, a ovogodišnji dolazak u svoju zemlju odlučio je provesti kao volonter na ekshumacijama:

„Šta da kažem, naći kosti, da neko drugi nađe svoj mir. To je cijela ironija i tuga ove priče. Naše komšije i prijatelji su plutali mrtvi ovom rijekom. Nije ovo prvi put da naši leševi plutaju Drinom... Šta ćete... Ne učimo iz toga i gotovo. Svaka kost pronađena, evo maloprije, vilica, lobanja, sve je to dokaz istorije, koja se ne može i ne smije izbrisati“.

Na obalama jezera Perućac, nesebičnu pomoć, uz građane, pružili su radnici sarajevskih komunalnih preduzeća: RAD, PARK, POKOP i GRAS. Mnogi od njih u Višegradu su izgubili svoje očeve i braću. Odvela ih je tamo nada da će možda pronaći kosti svojih najdražih. Pomoć su pružili i vatrogasci, speleolozi, pripadnici Gorske službe spasavanja, demineri, pripadnici specijalne i granične policije. Uz svoje kolege iz Međunarodne komisije za nestale, bio je tu i Met Venemajer iz odjela za forenziku:

„Ovo je veliki teren. Dužina obale je više od 50 kilometara. Teren je veoma opasan, strm. Teško je za logistiku. Bilo je ekstremnih situacija, posebno na dijelu nepristupačnih stijena. Mnogo nam znači pomoć volontera, koji će pomoći da se uradi što više posla dok se ne podigne nivo jezera“.

Tokom ekshumacije pronađeno je 390 posmrtnih ostataka. To je samo dio priče o ubijenim Bošnjacima Višegrada, koje je odnijela Drina. Kaže Amor Mašović:

„Na ovih 390 vreća treba dodati i 126 Višegradana ekshumiranih u mjestu Slap prije desetak godina, koje je, također, Drina odnijela 1992. godine; bilo da su živi bacani u rijeku, pa je onda pucano na njih, bilo da su bacani sa višegradske ćuprije, dovođeni na obale Drine, tu strijeljani, a njihova tijela bacana u Drinu, bilo da su sa mjesta gdje su bili ubijani i zakopavani, u postratnom periodu doneseni u dekama i bacani u rijeku. Operacija Perućac je omogućila da se jedan mali dio istine spozna i da se onima, koji negiraju zločine u Višegradu jednom zauvijek zatvore usta. Ta činjenica, da ne mogu doći do posmrtnih ostataka svojih najmilijih, je nešto što je porodicama svih ovih deceniju i po na neki način, ubrzano odnosilo dane i godine života“.

Na dan kada je nivo vode jezera Perućac dostigao raniju visinu, prekrivši korito i obalno područje, kada su ekshumacije morale biti prekinute, a članovi Instituta i porodica ubijenih, morali prihvatiti činjenicu da će oni do čijih se posmrtnih ostataka u dva i po mjeseca nije moglo doći, zauvijek tu i ostati, kada je završila borba sa lošim uslovima, vremenom i stalnim strahom, kada će voda biti puštena, Hedija Kasapović, na obalama Perućca ostavila je svoju poruku:

„Nemamo više vremena da vas povedemo sa sobom. Nemamo vremena da vas povedemo vašoj djeci, vašim roditeljima, suprugama, braći, sestrama... Za sve one, koji ostaju na dnu jezera, na dnu ove krvave Drine, da proučimo fatihu“.

Da su nadležne institucije u Srbiji i Republici Srpskoj ikada pokazale imalo volje da pomognu, da se oni, koje je 1992, nosila Drina pronađu, i pružile ruku saradnje, mnoge višegradske majke dočekale bi da, dok su žive ukopaju svoje sinove. Ovako, umjesto spremnosti na saradnju, nadležni brinu za posljedice koje je pražnjenje jezera Perućac ostavilo na elektroenergetske sisteme Srbije i RS, šalju odbijenice na upućene molbe da se, radi pronalaska posmrtnih ostataka, isprazni i Višegradsko jezero. O pražnjenju korita Drine, koja na svom dnu i u mulju krije možda i najveći broj ubijenih, čini se, nije sazrelo vrijeme ni za razmišljanje.

Mirnodopsko ignorisanje ratnog zla

Izveštaji o suđenjima za ratne zločine retko dopiru do javnosti, jer ni dnevnoj politici ni medijima nije "profitabilno" da tabloidiziranim nacijama ponude činjenice o događajima iz devedesetih godina prošlog veka

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Narodna izreka kaže: Baci dobro niz vodu, vratiće ti se uz vodu. A svako zlo bačeno niz vodu - posebno na prostorima Balkana - plovi, nažalost, u mnogo više pravaca. Kad je početkom devedesetih, niz vodu, u bujicu nacionalističkog i šovinističkog ludila i mržnje, bačeno zlo i kad su se ratni zločini u ime vere i nacije smenjivali gotovo iz dana u dan - sve se svodilo na plitkoumno uverenje da cilj opravdava sredstvo.

Sada, kad je eho ratnih zločina utihnuo, postali smo svedoci prećutnog forsiranja kolektivne amnezije umesto katarze, uz retko - uglavnom vrlo selektivno - pominjanje ratnih zločina u medijima, zavisno najčešće od dnevno-političkog konteksta. Zapravo, u medije - mahom ciljano - dopjevaju izveštaji o optužnicama i suđenjima za ratne zločine "velikog kalibra", dok sistematsko praćenje i izveštavanje o procesima optuženim za ratna zlodela, kao deo uređivačke politike, apsolutno ne postoji. Posledica je da većina građana, posebno u Srbiji, često i ne zna za šta se to sve predsednici države izvinjavaju tokom susreta sa zvaničnicima susednih država, bilo da je reč o Ovčari, Srebrenici, Paulin Dvoru, Medačkom Džepu, Lovasu, raznim paravojskama, Beretkama i Škorpionima...

Sve to podstiče jednostavno i logično pitanje - da li se i kako javno mnjenje na prostoru bivše SFRJ - posebno Srbije, Hrvatske i BiH - može preoblikovati za iskreno i ozbiljno suočavanje sa događajima iz ratnih sukoba devedesetih godina? I u kojoj meri tome doprinose suđenja za ratne zločine i medijski izveštaji o tim sudskim procesima? U tom kontekstu se ponekad čine uzaludnim kampanje i apeli nevladinog sektora koji već godinama upozorava da bez individualiziranja krivice još dugo neće biti neophodne katarze, a još manje istinskog pomirenja. A težnji ka pomirenju - barem verbalno i zvanično - u poslednje vreme smo svedoci u skoro svim formalnim i neformalnim susretima demokratski i proevropski orjentisanih političara.

Nesumnjiva je, recimo, volja i želja dvojice predsednika - Ive Josipovića i Borisa Tadića, da "otvore nove stranice istorije" između dve zemlje, uz obećanja su da "nijedan zločin neće ostati nekažnjen". A kad se isključe kamere i mikrofoni - otopljanje odnosa ostane da visi u političkom vazduhu i medijskom etru. Istovremeno, u svakodnevnom životu se suočavamo sa činjenicom da dominantan deo javnosti u obe države - a ništa bolje nije ni u oba entiteta BiH - ne želi svoj komad gorke istine - da je netko počinio zločine u njihovo ime, u ime njihove nacije, vere, komada zemlje, "vekovnih ognjišta"...

Dakle, čini se kako civilni sektor, psiholozi, sociolozi i kulturolozi u Srbiji u prazno upozoravaju da su suđenja za ratne zločine "dobra prilika za rasvetljavanje činjenica šta se događalo", ko je naređivao teška zlodela, a ko je i kome bivao dželat... Ovčara, Lovas, Beli Manastir, Stara Gradiška, Medački Džep, Suva Reka, Višegrad, Tuzla, Zvornik... samo su neka od mesta gde su počinjeni zločini čiji su vinovnici dospeli pred domaće sudove, ili pred lice međunarodne pravde, u Haški tribunal. Već godinama se čuju potresna svedočenja o strahotama i svirepostima koje se, posredno ili neposredno, pripisuju optuženima. Istovremeno, slučajnom anketom na ulici gotovo da ne bi mogli naći sagovornika koji bi mogao nabrojati barem dva sudska procesa i stravična svedočenja o ratnim zločinima o kojima je čitao u domaćoj štampi, ili čuo i video u nekom od ovdašnjih elektronskih medija.

A ne baš tako davno, na (pra)početku direktnih TV prenosa iz haške sudnice, procesi su imali široku publiku. Suđenja, pre svega, Slobodanu Miloševiću, a potom Vojislavu Šešelju, ili Veselinu Šljivančaninu, u Srbiji su, izvesno vreme, bila medijski atraktivna i čak pomno praćena, uz veliki rejting gledanosti. Ali, interes javnosti je iz dana u dan jenjavao, verovatno i zbog višemesečnih političkih tirada sa optuženičke klupe koje je, uzgred budi rečeno, sudske veće dozvoljavalo i tolerisalo.

Tako su i iskazi preživelih žrtava zločina ili srodnika pobijenih i poklanih koji su pokopani u masovnim grobnicama, ostali u drugom planu i(li) samo u sudskim zapisnicima. Gužvi u sudnicama, udarnih termina u elektronskim medijima i velikih naslova u štampi bivalo je tek ako se izriču presude ili ako bi neko od optuženika umro ili se ubio u zatvoru. I tada je, međutim, *background* počinjenih zločina sumiran tek u nekoliko rečenica.

Ignoriranje istine: Dok traju procesi protiv optuženih za ratne zločine - soba za novinare u beogradskom Specijalnom sudu (za ratne zločine i organizovani kriminal), uglavnom je prazna. Tek po neki izveštač povremeno navratu da čuje o čemu je reč. Međutim, ako se desi da su istovremeno u toku suđenja optuženima za organizovani kriminal i ratnim zločincima, prednost na ekranu iz sudnice u novinarskoj sobi imaju domaći kriminalci, lopovi i lupeži iz podzemlja, kumovi kumovih kumova, osumnjičeni tajkuni... Sutradan, ti naslovi pune stranice domaćih medija.

Istini za volju, Tužilaštvo za ratne zločine uredno obavestava "sva sredstva javnog informiranja" o terminima suđenja, fazama postupka, optuženima i optužnicama, u domaćim medijima o tome skoro da nema ni reči ili se sporadično pojavi tek po nekoliko redaka. A predašnjih meseci, činjenica je, pred Većem za ratne zločine u svedočenjima su imenovani počiniooci zločina, detaljno opisani jezivi događaji na brojnim stratištima i u logorima, u Hrvatskoj, Srbiji, BiH, na Kosovu. U sudnici, izolovanoj neprobojnim staklom od optuženika, sede uplakane majke, supruge, očevi, braća i sestre, deca žrtava... I tek poneki posmtarač nevladinih organizacija i udruženja za ljudska prava, tek da evidentira da li je i koliko suđenje objektivno. Prisustvo novinara se može naprojeti na prste jedne ruke, ali i to ne dnevno nego - mesečno.

Novinarske zadatke, činjenica je, određuju urednici kojima su prevashodni motivi prodaja novina ili gledanost, odnosno slušanost programa na osnovu kojih se, vrlo direktno, mere i rejtnzi i marketinška privlačnost za oglašivače od čijeg novca živi većina medijskih kuća. Tretman informacija i tekstova diktraju ekskluzivnost i senzacionalnost događaja. Ipak, nameće se pitanje ko je, kako je i zašto (pr)ocenio da javnost ne inturesuju i suđenja za ratna zlodela?

"Ovdašnja javnost, generalno, nije zainteresovana za suočavanje s prošlošću i aktualna suđenja za ratne zločine. Jer, lakše je usvojiti stereotipe da je za

HAŠKA STATISTIKA

Za 10 godina tužitelastvo u Hagu optužilo je 161 osobu, a potom 20 optužnica povuklo. Postupci su završeni protiv 121 optuženog u 86 predmeta, u kojima je 11 optuženih oslobođeno optužbi, 61 je osuđen, 19 ih je umrlo ili počinilo samoubistvo, a ostali su procesuirani pred domaćim sudovima.

Tužilaštvo za ratne zločine je u novembru ove godine objavilo da su do sada pred domaćim sudom izrečene kazne 51 osobi, a u zbiru je to ukupno 655 godina zatvora. Potpisano je 13 oslobađajućih presuda, a pravosnažne su izrečene u 12 predmeta u kojima su osuđene 33 osobe, a oslobođeno ih je devet. U toku je devet suđenja u kojima na optuženičkoj klupi sedi 50 osoba.

sve kriva 'ona druga strana', a sebe i svoje sunarodnike udobno ostaviti u poziciji žrtve", kaže novinarka Tanja Tagirov, inače pravica sa dugogodišnjim stažom izveštavanja iz sudova. Ona tvrdi da i mediji slede taj put, jer naslovi o ratnim zločinima ne doprinose povećanju tiraža.

Istovremeno, ona je uverena da ima sve manje volje za razotkrivanjem zločina iz devedesetih godina, ne samo u javnosti već prvenstveno među tzv. političkim elitama, jer se „ne može poreći da su mediji pod uticajem politike, kao i sve ostalo u državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije“.

„Zato je iluzorno očekivati da će se mediji ponašati drukčije od onih 'na vrhu'. U svemu tome, medijima je najlakše da početak i kraj nekog suđenja obeleže uglavnom prenošenjem nekoliko redova agencijskih vesti, uvereni da im je savest nakon toga čista - nije da nisu objavili, a stvari ipak ostaju takve kakve jesu.

Nažalost, urednici resornih rubrika nekoliko srbijanskih dnevnika uglavnom nisu bili raspoloženi da javno objasne stavove uređivačke politike, pa čak ni svoje viđenja važnosti i medijskog tretiranja suđenja za ratne zločine“.

Stvar je vrlo jednostavna - iza većine medija, uz nekolicinu koji su pod kontrolom i na budžetu države - danas stoji privatni kapital strani ili domaći. A kapital ima stroga i surova pravila koja se svode na jedan imperativ - profit. I sad zamislite urednike koji biraju da li će na naslovnu stranu staviti, recimo, naslov „EKSKLUZIVNO - Ceca ugradila nove

silikone“, ili „SKANDALOZNO - više od trećine žrtava na Ovčari zaklano“. „Odgovor je jasan - tabloidiziranoj naciji koja, anestetizirana, većinom leže i ustaje voajerski buljeći u „Farmu“, u velikim tiražima prodaju se naslovi o spletkama na estradi, vezama kriminalaca i političara, spekulacije i podmetanja tobožnjih ekskluzivnih vesti kojima se upravlja iz raznih državnih javnih i tajnih službi. U takvim okolnostima vesti o suđenjima za ratne zločine mogu da dobi-ju tek nekoliko redova u nekom zabačenom stupcu crne hronike. Ta vrsta istine neminovno gubi ako je suprotstavite gomilama laži i poluistina u današnjim medijima“, kaže jedan od urednika u tiražnom beogradskom dnevnom listu insistirajući, već u startu, da bude anonimn.

Poznata novinarka i bivša urednica nezavisne tv-produkcije Video nedeljnik (VIN) Gordana Suša ukazuje na to da, „svako suđenje za ratni zločin, u kojem se utvrđuje, važno je reći, individualna krivica, predstavlja atak, na godinama negovanu, kolektivističku 'patriotsku' sliku o herojskoj borbi Srba u minui-
 lom ratu“.

„Koliko je ljudi, tek nakon izvinjenja predsednika Tadića, saznalo da Ovčara stratište za 294 civila, žena, dece i ranjenika? A, oni koji su pre 12 godina izveštavali, tačnije lagali, o 'oslobađanju Vukovara', i dalje su na visokim medijskim i drugim dužnostima. Pošto je izostalo suočavanje sa prošlošću i lustracija, takvi i njima bliski mediji, logično je, koriste priliku da zataškaju, falsifikuju i relativiziraju zločine i u tome su vrlo uspešni, jer gotovo 40 posto građana Srbije, Ratka Mladića, optuženika za najteži ratni zločin genocid, smatra herojem. Podilaženje takvom raspoloženju jedan je od razloga što ni javnost ne interesuju suđenja za ratne zločine“, ocenjuje Gordana Suša.

U svakom slučaju, mnogima će i dalje biti nepojmljivo da prvo čuju, a potom i prihvate, istinu u ratu i ratnim zločinima, koji god nacionalni predznak imali. Jer, ako ne objave mediji - kao da se nije ni desilo.

Vukovar - 12 godina posle

Prethodnica urbicida i masakra

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Valjda se i ne pamti da je jedan susret dvojice državnika sa ex-yu prostora izazvao toliko pažnje kao što ih je na balkanskoj, delimično i na široj evropskoj političkoj sceni izazvao sastanak srbijanskog predsednika Borisa Tadića i šefa hrvatske države Ive Josipovića u Vukovaru, 4. novembra. Istina, u prvih mah se činilo da je taj susret bio daleko od svake konvencionalnosti, da je nosio višeslojnu simboliku i da će relaksirati još uvek prilično hladne odnose između dveju susednih država, naročito hladne u političkoj i ekonomskoj sferi, zbog čega je i pobrao aplauze i u Hrvatskoj i u Srbiji. Međutim, nipošto ne ignorišući značaj tog susreta dvojice predsednika za uspostavljanje dobrosusedstva i saradnje ne samo između Srbije i Hrvatske nego i na području Zapadnog Balkana, držimo da nije bilo uputno žuriti sa definitivnim zaključcima u odnosu na vrednost vukovarskog sastanka.

Oprez u pogledu kvalifikacije sastanka o kojem je reč, dobrim delom proističe iz poslovične Tadićeve kolebljivosti, odnosno pomanjkanja hrabrosti da čini oštre rezove na kontinuitetu sa politikom iz devedesetih godina prošloga stoleća, i iz neverovatno čudne sklonosti da njegove državničke odluke bivaju kvasac političkom galimatijasu. Pri tome, na Tadićevu nezvaničnu posetu Vukovaru pala je prilično gusta senka iz Haga tako što je Tribunal u definitivnoj presudi gotovo prepolovio kaznu Veselinu Šljivančaninu, jednom od čuvenijih ovdašnjih „heroja“, za zločin nad vukovarskim Hrvatima u noći između 20. i 21. novembra 1991. godine: Žalbeno veće smanjlo je kaznu zločincu sa 17 na 10 godina zatvora, učinivši tako medvedu uslugu onima koji zaista ulažu napore da hrvatsko-srpske odnose dovedu u ravan kakve-takve uljuđenosti.

Poklonjenje na Ovčari i u Paulin Dvoru

Bilo je potrebno da prođe punih 19 godina pa da jedan srbijanski predsednik stigne u grad mučenik (a od Srbije ga razdvaja samo Dunav) nad kojim su srpske regularne snage (avijacija,

artiljerija, tenkovi) izvršile urbicid, bukvalno ga savrnivši sa zemljom. U tom je smislu Tadićev dolazak u Vukovar, sam po sebi imao stanovitu vrednost koja se ne umanjuje činjenicom da je njegova poseta usledila na Josipovićeve inicijativu. Dakako, veću moralnu snagu imalo je poklonjenje srbijanskog predsednika nevinim hrvatskim, pretežno civilnim žrtvama, njima sto devedeset i četvero, žrtvama što su ih na bestijalan način likvidirale razne pljačkaške lokalne i ine dobrovoljačke zločinačke srpske družine na negdašnjem poljoprivrednom dobru Ovčara kraj Vukovara, a sve uz blagoslov ondašnjeg državnog i vojnog vrha Srbije. Uz te žrtve, zločinom je pokošeno još oko 2000 vukovarskih civila, o čijem bi samrtnom ropcu mogli da svedoče jedino Šljivančaninovi i ostali egzekutori.

U neku ruku kao pandan Tadićevom traženju oprosta na memorijalnom kompleksu Ovčara, predsednik Hrvatske Ivo Josipović poklonio se istoga dana senima 18 nevinih žrtava srpske nacionalnosti i jednoj žrtvi, pripadniku mađarske etničke manjine u Hrvatskoj u Paulin Dvoru nedaleko od Osijeka, koje su, takođe na bestijalan način lišili života zločinci koje hrvatski nacionalisti zaodevaju plaštom junačkog hrvatskog domoljublja!

Netom nakon tog čina dvojice predsednika, Voislav Stanimirović, predsednik Samostalne demokratske stranke u Hrvatskoj je izjavom beogradskoj Politici da rat u Vukovaru nisu započeli Srbi nego Hrvati, izazvao je oštre reakcije u Hrvatskoj koje bi se dale podvesti pod zajednički imenitelj: „Stanimirović ruši Tadića“. Na Stanimirovićeve stranu stala su i neka poznata i vrlo uvažena imena hrvatskog novinarstva, poput, recimo, Marinka Čulića, podastirući pod svoje tvrdnje istinu da su hrvatski zločinci, pre satiranja Vukovara likvidirali dvadesetak tamošnjih Srba. Međutim, taj zločin ne može biti čak ni povod a kamoli razlog vukovarske tragedije, niti se može posmatrati izolovano od strateškog plana trista mozgova srpskog nacionalizma - da ratom prisile Hrvatsku da „padne na kolena“, nakon čega bi joj amputirali istočnu polovinu teritorije (Srbija do linije Karlobag - Virovitica). Glavni operativac, na čelu Jugoslovenske narodne armije kao glavnog izvođača razaranja i „neutralisanja žive sile“, general u službi Slobodana Miloševića, Veljko Kadijević, o tome sa ushićenjem eksplicitno govori u svojoj knjizi „Moje viđenje raspada“. U isti mah, i tragedija i istinski heroizam Vukovaraca bio je u tome što se njihov

grad našao na jednom od pravaca u ostvarenju cilja arhitekata tzv. Velike Srbije.

Ovdašnji nacionalisti, naročito ešalon penzionisanih generala i pukovnika, i dan-danas melju kako je Jugoslovenska narodna armija branila zajedničku državu. I ko zna dokle će još u Srbiji zaudarati laž i sa te strane, pri čemu se konstantno pod dimnom zavesom nalazi i jedna u mnoštvu elementarnih činjenica: od polovine 1991, Jugoslovenska narodna armija niti je više bila jugoslovenska, niti narodna, ona se iz temelja i to velikom brzinom premetnula u srpsku oružanu silu! Uostalom, pukovnik Ivan Matović, Kadijevićeva desna ruka u servisiranju i serviranju najfantastičnijih obmana i hrabrenjem „srbskih patriota“ u „oslobađanju“ hrvatskih sela i gradova od „ustaša“, ondašnji glavni urednik Narodne armije u broju 2751, tog centralnog vojnog glasila od 20. novembra 1991, piše:

„Bedem ustaštva“, „srpska krv u bočicama pre klanja“ i „ogrlice od dečjih prstića“

„Nekima, po pravilu veoma bučnim i u svojim nacionalističkim zabranama uticajnim, ni danas, kada je Vukovar oslobođen, 'nije jasno' čemu više od 80 dana i toliko noći krvavljenja u obračunu sa zločinačkom odbranom, prenebregavajući činjenicu da je taj grad, proglašen za 'hrvatski Staljingrad', decenijama pripreman da bude ne samo neosvojiv bedem ustaštva i kleronacionalizma na strateški važnom mestu nego i polazište za dalja osvajanja niz Dunav, u službi starih germanskih agresivnih snova o prodoru ka istoku i nešto južnije“.

Zaslepljena sumanutim nacionalističkim idejama, većinska je Srbija u to vreme najveće nade polagala u armiju kojoj je bezrezervno verovala. Armijska štampa, s Narodnom armijom kao predvodnikom, imala je gotovo nemerljivu funkciju u pokretanju i pripremi „našeg naroda za rat“, jer mu „preti uništenje od ustaša“, a naročitu je ulogu imala u podizanju borbenog morala jedinicama regularne armije i paravojske na svim frontovima, s posebnim naglaskom na vukovarsko (raz)bojište. U ovom tekstu navodimo samo nekoliko nasumce odabranih primera koji svedoče o tome.

U vreme ono, potpukovnik Milorad Pantelić, jedno od poznatijih reporterskih pera, u broju Narodne armije od 22. avgusta 1991, iznosi jedno od najfantastičnijih „otkrića“ srpske medijske produkcije toga vremena: „Široj javnosti je, verovatno, poznato

da je Erdut doskora bio jedno od najsnažnijih uporišta hrvatskih bojovnika svih vrsta i odora i centar za njihovo spscijalizovanje za sve zločine i podlosti protiv srpskog naroda i pripadnika JNA. Nepoznato je, međutim, da je u tom selu trebalo da se sprovede u delo jedan od najmonstruoznijih i najmorbidnijih planova koje je bolesni ustaški um ikada mogao da zamisli: svemu što živi, a što je srpsko, trebalo je po grupama, punktovima i detaljnim spiskovima najpre iscediti i poslednje kapi krvi, u bočice za čuvanje, a onda ih poklati i utrti sve tragove o tome...“ Svaki čitalac koji nije izgubio zdrav razum mora da se upita: kakav li je to um koji piše ovako otrovan i glup tekst o meštanima Erduta, sela u kojem je dugo stolovao i bogatstvo pljačkom i zločinom sticao jedan od „najvećih srpskih sinova“, kome se posebno beskrajno divila srpska „heroína“ Biljana Plavšić – Željko Ražnatović Arkan!

Milorad Gončin je u isto glasilo, u broju od 12. oktobra iste godine, dakle u jeku slavne „vukovarske operacije“, objavio izveštaj sa ratišta u kojem stoji i sledeći pasus: „Vukovar je danima u ognjenom paklu. I danas se često oglašavaju artiljerijski i minobacački divizion, raketni bacači i ne prestaju puškomitraljeska i puščana paljba. Ulažu se napore da se zada smrtni udarac ostacima zengovaca, mupovaca i njihovih privrženika, pritešnjenih u užem centru grada... Nešto ranije teritorijalcima je pošlo za rukom da uhvate zloglasnog ustašu Davora Markobašića, koljača koji se hvalisao ogrlicom od dečjih prstića, umorstvima nedužnih ljudi i žena. Kad je živ ščepan, postao je manji od makova zrna i molio za milost. Ratni sud teritorijalaca izrekao mu je smrtnu kaznu i odmah je streljan!“ Na ovom mestu se – čuti!

Stipe Mesić, kojem su Slobodan Milošević, Borislav Jović, Branko Kostić i Veljko Kadijević najrazličitijim smicalicama i podmetačinama hteli oduzeti funkciju predesedavajućeg u Predsedništvu države koja je bila na izdisaju, izdao je 11. septembra 1991. godine pisano naređenje tadašnjem tzv. Štabu Vrhovne komande da se po Hrvatskoj ubilački razjarene „sve jedinice povuku u svoje vojarne u roku od 48 sati“. Taman posla: generali, umesto da izvrše naredbu „prvog među jednakima“, što će reći i čoveka koji je formalno raspolagao pravom da naređuje vojsci – izvrgli su Mesića ruglu, „promaknuvši“ ga u čin – vukodlaka (valjda po ideji takođe „proslavljenog“ srpskog generala Ljubiša Stojimirovića)! Vukovarski epilog je poznat: dr

Branko Kostić – nakon što je S. Mesić, suočivši se s opasnom opstrukcijom u Predsedništvu i u vojnom vrhu, definitivno napustio Beograd – sad u ulozi prvog čoveka onog čuvenog Polupredsedništva, podelio mnoštvo kolajni „herojima iz Vukovara“!

Groteskna presuda Haškog tribunala

Mile Mrkšić, komandant Motorizovane gardijske brigade na vukovarskom frontu, inače poznato lice sa haških optužnica, počeo je svoj ushićeni hvalospjev o „velikoj pobjedi nad ustašama“ sledećom rečenicom: „Srušili smo Vukovar, najtežu i najutvrđeniju ustašku tvrđavu ...“ A jurišno pero Narodne armije, Ljubodrag Stojadinović, u broju 2752, od 23. novembra, te „pobedničke“ 1991, piše: „Vukovar je poslednji dokaz da ustaška bestijalnost nije izazvana sumanutošću pojedinih ljudi, niti ludačkim porivima ubica puštenih sa lanca. To je jednostavno sistem... U istoriji su (dosad) postojale dve ustaške države: Pavelićeva i Tuđmanova... Hrvatska država, onakva kakva je danas (i kakva, izgleda, jedino može da postoji), svakako će nestati u ognju odbrane od njenog zločina.“

Tako je pisao i tako vizionarski predviđao negdašnji pukovnik srpske vojske, a danas uvaženi vojni analitičar i kolumnista ugledne beogradske Politike i rado viđen gost svake televizijske kuće u srpskoj prestonici. Naravno, i Veselin je Šljivančanin – kojeg je Petar Bošković, takođe ondašnji reporter Narodne armije, sada načelnik Uprave za odnose sa javnošću Ministarstva odbrane, u činu kapetana bojnog broda, u jednom svom reporterskom zapisu sa mesta gde je do tada bio Vukovar, približio čitocu epitetom koji pristaje samo jurdivima („gorostasni major – komndant specijalaca“) – proslavio vukovarsku pobjedu s ordenom na junačkim prsima. „Gorostasni major“ je u vojnoj hijerarhiji napredovao velikom brzinom i da nije bilo Haga, danas bi nas izvesno gledao sa najviše vojne osmatračnice. Budući da je dugo bio nastavnik u visokim vojnim školama, imao je šta da iz vlastitog ratnog iskustva prenese svojim kadetima, u prvom redu human postupak koji su on i saborci mu u vukovarskoj kasapnici primenili prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima!

Iako je Šljivančaninova haška priča imala neverovatan oscilacijski tok, po njega je imala veoma srećan završetak. Kada je nakon gotovo skandalozno niske kazne na koju je osuđen prvi put, pa nakon žalbe Tužilaštva osuđen na 17 godina

zatvora, rodbina vukovarskih žrtava je ipak bila negde blizu utehe u verovanju da je pravda zadovoljena. Međutim, ne samo da su srpske profesionalne patriote graknule na tu kaznu u smislu kako, eto, Tribunal samo Srbima sudi, nego su i vrhovi proevropske Srbije sa predsednikom Tadićem na čelu udarili u pusti lament kako je kazna „duboko razočaravajuća“! Po čemu to?

Uz dužno poštovanje Haškog tribunala za njegov nemerljiv doprinos u rasvetljavanju zločina i kažnjavanju zločinaca na prostorima bivše Jugoslavije, po dubokom ubeđenju pisca ovih redaka, sudski proces - u kome je, nakon „vanrednog preispitivanja pravosnažne presude, doneta konačna presuda“ Veselinu Šljivančaninu - bio je groteskan! Krucijalni dokaz da Šljivančanin „nije pomagao i podržavao“ smaknuće 194 zatvorenika bilo je svedočenje njegovog ratnog druga, danas generala Miodraga Panića! Zdrava, mada laička pamet ne može da prihvati Panićev iskaz kao kredibilan! Pa sve i da Šljivančanin nije mogao znati da će se regularna vojska kritičnog dana (ili noći, svejedno) povući sa „Ovčare“ i da će žrtve biti prepuštene na milost i nemilost teritorijalnim dželatima, on (Veselin Šljivančanin), kao glavni (kontra)obaveštajac na vukovarskom ratištu, već po definiciji morao je znati sve bitno, ne samo šta se na tom (raz)bojištu dešava danas, nego šta se može desiti sutra i prekosutra!

Naravno, definitivna presuda imala je vrlo negativnu rezonancu u Hrvatskoj, u Vukovaru naročito. Ko zna koliko će još vode proteći Dunavom pa da se suživot Hrvata i Srba u koliko-toliko zalečenom i obnovljenom „hrvatskom Staljingradu“ dovede na razinu civilizovane normale. Međutim, presuda Šljivančaninu, slagali se s njom ili ne slagali Hrvati, ne daje pravo nikome, dakle ni nekim tamošnjim intelektualcima (na primer, predsedniku Matice hrvatske Igoru Zidiću i dr Slavenu Letici) da od Međunarodnog suda za ratne zločine sad očekuju blažu kaznu hrvatskim generalima Gotovini, Čermaku i Markaču!

Strah od reprize

PIŠE: SAFETA BIŠEVAC

Da li će se u Sandžaku ponoviti „slučaj Kosovo“ i preći li Srbiji dalja teritorijalna fragmentacija, neka su od pitanja koja poslednjih meseci muče ovdašnju javnost i medije. Godinama zaboravljen i ignorisan, Sandžak je poslednjih meseci, naročito od junskih izbora za nacionalne savete nacionalnih manjina, izbio u prvi plan i postao jedno od prvorazrednih pitanja. Dva ministra Bošnjaka u Vladi Srbije se slažu da repriza Kosova nije verovatna. „Nema nikakve sličnosti između Kosova i Sandžaka ni u jednom smislu i ne postoji nikakva mogućnost za ponavljanje onoga što se dogodilo na Kosovu“, izjavio je ministar za rad i socijalnu politiku Rasim Ljajić u jeku krize nakon izbora za Bošnjačko nacionalno veće.

Ljajić smatra da nema potencijala za otvaranje novog žarišta u Sandžaku, kao što su svi očekivali devedesetih godina, mada, kako je rekao, niko ne može da isključi povremene incidente. Ni Sulejman Ugljanin, lider SDA i ministar bez portfelja ne veruje da se u Sandžaku može reprizirati Kosovo, ali u poslednje vreme potencira nezadovoljavajući položaj Bošnjaka i sandžačke regije. „Momentarno, prava Bošnjaka u ovoj zemlji su na niskom nivou. O pravima Bošnjaka se mnogo ne razmišlja. Nažalost, ni ova naša vlada nije imala razumijevanja da otkloni neke ružne stvari i da pomogne da se neke pozitivne stvari kod Bošnjaka primijene“, izjavio je Ugljanin nedavno. Lider SDA zaoštrio je retoriku i čak ponovo počeo da govori o autonomiji Sandžaka, „koja bi trebalo da pomogne ekonomski razvoj“. Ovakav Ugljaninov zaokret može se tumačiti očiglednim rastom popularnosti muftije Muamera Zukorlića među sandžačkim Bošnjacima. Video Ugljanin da Zukorliću priča o ugroženosti Bošnjaka i zalaganje za autonomiju Sandžaka donosi sve veću podršku, pa rešio i on da proba da se „ogrebe“. Logičan je to potez ministra Ugljanina, naročito ukoliko izbori dođu pre vremena, što mnogi očekuju.

Muamer Zukorlić, glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji, koji postaje sve bitniji politički faktor,

izjavio je da režim u Beogradu svojim ignorant-skim ponašanjem može od Sandžaka da napravi „novo Kosovo”. „Ukoliko političke poruke s vrha idu stalno u pravcu da se nama ne veruje, onda je jako teško uspostavljati stabilnost”, rekao je Zukorlić nedavno. „Neuporedivo je veća šansa da Sandžak postane novo Kosovo ovakvim ponašanjem. Sve je isto kao što je Milošević radio na Kosovu”, smatra on.

Sem što sve više priča o problemima sandžačkih Bošnjaka, Ugljanin je ponovo uputio poziv za političko i svako drugo pomirenje među Bošnjacima i zajednički izlazak na predstojeće parlamentarne izbore. Samo što je veliko pitanje da nije Ugljanin zakasnio sa takvim idejama? Na Ugljaninov poziv na formiranje jedinstvene bošnjačke liste i pomirenje, Ljajić je odgovorio da njegova nova stranka Socijaldemokratska partija Srbije ima šire ambicije i nadilazi regionalni i manjinski nivo. Zukorlić nije unapred odbacio Ugljaninov poziv, što je u delu sandžačke javnosti pokrenulo spekulacije da se sprema povjesno pomirenje dva politička protivnika. Mada je Sandžak prošlog leta već video jedno povjesno

pomirenje Ugljanina i Ljajića, novo između Ugljanina i Zukorlića trenutno se čini malo verovatnim. Razlike između njih i dalje su nepremostive, politički interesi suprotstavljeni, a političke ambicije i sujete prevelike.

Zašto bi Zukorlić prihvatio dogovor sa Ugljaninom? Vladi loše ide, samim tim ni ministri Bošnjaci ne stoje dobro. Sudeći po onome što se može videti i čuti u Novom Pazaru ovih dana, ministrima Bošnjacima i njihovim partijama nisu pomogle ni nedavne gromoglasne posete visokih zvaničnika, predsednika Borisa Tadića i ambasadora država „Prijatelja Sandžaka”. Sandžački Bošnjaci jesu tradicionalno gostoljubivi i sve dobronamerne goste, u koje spadaju i predsednik i ambasadori, dočekuju sa „bujrum”, ali su i praktični, pa obećanjima bez pokrića odavno ne veruju.

Iako vlada govori da će u razvoj infrastrukture tog kraja uložiti devet miliona eura, u Sandžaku se još ne vidi nikakvo bitnije poboljšanje. Malo je verovatno da će boljitka biti 2011. godine, s obzirom na katastrofalne ekonomske prognoze, te Zukorlić samo može mirno da sedi i čeka nove izbore. Po mogućstvu, parlamentarne na kojima bošnjačke stranke koje on podržava, u saradnji sa LDP Čedomira Jovanovića, očekuju dobar rezultat.

Nije da Zukorliću i dalje ne pomaže i ministar za ljudska i manjinska prava Svetozar Čiplić. Ne samo da pomaže već njegovi trapavi potezi daju Zukorliću „vetar u leđa”. Ni nakon ozbiljnih kritika i zamerki tri nezavisne institucije: poverenice za ravnopravnost Nevenke Petrušić, zaštitnika građana Saše Jankovića i poverenika za informacije od javnog značaja Rodoljuba Šabića, na Čiplićev i račun Ministarstva povodom izbora za nacionalni savet bošnjačke nacionalne manjine (ili BNV, Bošnjačko nacionalno veće kakav je uobičajen naziv), ministar ne odustaje. Pod pokroviteljstvom OEBS i Ministarstva za ljudska i manjinska

ČIPLIĆ ODLAZI?

Novi izbori za BNV, po Zakonu o nacionalnim save-tima, treba da budu održani u roku od 60 do 90 dana od njihovog raspisivanja. Veoma lako može doći do apsurdne situacije da izbore raspiše ministar Čiplić, a da ih ne dočeka na tom mestu. Prema medijskim spekulacijama, Čiplićevo ime nalazi se na spisku ministara čiji je odlazak siguran nakon očekivane rekonstrukcije vlade Srbije početkom sledeće godine. Smenu ministra Čiplića ponovo je zatražila LDP zbog zbivanja u vezi sa BNV. Ova stranka je na junskim izborima podržala BKZ i Zukorlića.

Predsednik LDP Čedomir Jovanović je ocenio da je promena ministra preduslov za rešavanje političke krize u Sandžaku, izazvane neuspehom u formiranju BNV. Jovanović je dodao da ne dolazi u obzir bilo kakvo ponavljanje izbora dok se iz „državnog aparata ne uklone oni koji su odgovorni za kaos” i oni koji „moraju biti sankcionisani zbog čitavog niza zloupotreba u postupcima koji su bili dužni da sprovedu u skladu sa zakonom”. Lider LDP je ocijenio da je BNV konstituisano, jer je konstitutivnoj sednici tog tela prisustvovala većina odbornika. „Na izborima koje je Čiplić zakazao neće niko učestvovati”, predviđa Jovanović.

prava, početkom novembra u Beogradu je održan sastanak nosilaca tri liste koje su učestvovala na junskim izborima za BNV. Na izborima je Bošnjačka kulturna zajednica muftije Zukorlića osvojila najviše glasova i 17 od 35 mandata, Bošnjačka lista, koju je podržala Ugljaninova SDA 13, a Bošnjački preporod uz podršku Ljajićeve SDP, pet mesta. Glasovima dva člana Bošnjačkog preporoda, Zukorlić je, na konstitutivnoj sednici u julu obezbedio većinu i formirao BNV, koje država ne priznaje. Bošnjački preporod tvrdi da su dva člana koji su podržali Zukorlića, podneli ostavke, dok njih dvojica tvrde da su njihove ostavke falsifikovane. Podneli su tužbe zbog falsifikovanja ostavki, dok je poverenik Šabić podneo tužbe zbog falsifikovanja prijave glasača za izbore za bošnjački savet. Za sada je potvrđeno samo jedno ime sa Šabićeve tužbe i reč je o Remzu Hukoviću, zvaničniku Ministarstva za rad i socijalna pitanja.

Na novembarskom sastanku, na Zukorlićevo inicijativu, dogovoreno je da ministar Čiplić zatraži mišljenje Zakonodavnog odbora Skupštine Srbije o vlasništvu nad mandatima nacionalnih saveata i informaciju tužilaštva povodom tužbe za falsifikovanje ostavki dva člana Bošnjačkog preporoda. Bez ikakvog objašnjenja, Čiplić nije uradio ništa od dogovorenog. Do sledećeg sastanka nosilaca tri liste nije ni došlo, već je Čiplić konstatovao da je prošao 6. decembar, zakonski rok za konstituisanje BNV i najavio da će raspisati nove izbore. Uzgred je optužio muftiju Zukorlića da je zloupotrebio izbore za nacionalni savet i onemogućio dogovor o konstituisanju BNV.

Zanimljivo je da ni OEBS nije reagovao na očigledno Čipličevo ignorisanje dogovorenog. Umesto toga, šef Misije OEBS u Srbiji ambasador Dimitrios Kipreos ponudio je pomoć Ministarstvu u organizovanju novih izbora, saopštila je Misija OEBS. "Ministarstvo za ljudska i manjinska prava najavilo je svoju odluku da održi nove izbore u skladu sa odgovarajućim zakonskim odredbama i Misija je spremna da ponudi savet i podršku u ovom procesu", istakao je Kipreos. Zbog ovakvog stava, BKZ i Zukorlić su Kipreosa optužili za pristrasnost i zatražili njegovu smenu.

Muftija Zukorlić je već najavio aktivni bojkot predstojećih izbora. Po njegovim rečima, ponavljanje izbora za BNV predstavlja nastavak opstrukcije biračke volje Bošnjaka, čime se "želi dobiti novi prostor kako bi se umanjili efekti pobede BKZ". "Za Bošnjačku kulturnu zajednicu to nisu novi izbori, već još

jedna demonstracija diskriminatornog ponašanja vlasti koja po svaku cenu želi imati predstavnike Bošnjaka po svojoj meri, kako bi se nastavilo održavanje obespravljenosti bošnjačkog naroda u Srbiji", naveo je muftija. Zukorlić je rekao da bi BKZ pristala na nove izbore za BNS isključivo ako bi celokupni predizborni, izborni i postizborni postupak, što uključuje i kontrolu biračkih spiskova, organizovala Misija OEBS u Beču. On najavljuje nastavak rada BNV koje je formirala njegova lista.

Bilo kako bilo, Srbija je od izbora za BNV napravila potpuno nepotreban problem. Umesto da prizna većinu BKZ i tako Zukorlića uključi u institucije sistema, trapavim i sumnjivim potezima, vlada je pomogla muftiji da ojača svoju poziciju. Ponavljanje izbora sigurno neće doneti ništa dobro jer se, u ovakvim okolnostima, ne može očekivati velika izlaznost. Na izborima u junu glasalo je 58 odsto prijavljenih birača, a na ponovljenim će izlaznost verovatno biti daleko manja. Em, su ljudi umorni od izbora i svađa, em, će Zukorlić verovatno sprovesti aktivnu kampanju za bojkot izbora. Ukoliko na izbore izađe tridesetak odsto prijavljenih birača, a teško se može očekivati veća izlaznost, zašto bi tako formirano BNV imalo veći legitimitet od onog koje je formirala BKZ? Zukorlić će onda tvrditi da onih sedamdesetak odsto koji nisu izašli, podržavaju njega, mada možda neki nisu izašli zato što jednostavno nisu hteli. Ako se, pak, desi da učesnici izbora sebi daju slobodu da, u nedostatku konkurencije, "krauduckaju" i tako dođu do velike izlaznosti, (tu mogućnost ne treba isključiti, setimo se referendum za Ustav Srbije) i proglase briljantnu pobjedu nad muftijom, opet država gubi. U laži i krađi su kratke noge, a otrežnije može stići na "velikim", parlamentarnim izborima.

Ostavka u sjenci

PIŠE: IGOR PERIĆ

Ako kome nije bilo jasno kako je Milo Đukanović tokom dvije decenije prebrodio sve političke bitke i svaku - bez obzira pod kojim sloganom, sa kojom retorikom, i koga je imao za protivnika - rješavao u svoju korist, decembarski scenario odagnao je sve dileme. Ništa se nije događalo slučajno, stihijski, ponajmanje ishitreno...

Đukanović, vrsni „tehnolog vlasti“ - kako ga je nazvao Žarko Rakčević, njegov oponent iz devedesetih, potom koalicioni partner, sada protivnik - odigrao je politički šah-mat na domaćem i stranom terenu, dislocirajući sam čin povlačenja sa mjesta premijera u drugi plan, dajući neslučenu dinamiku političkoj crnogorskoj fabuli.

Da li je tako morao zbog pritisaka spolja, kako se spekuliše, ili je jednostavno tako riješio i odigrao pragmatično, odgovor, patetično rečeno, nosi vrijeme pred nama.

RED POTEZA

U 14 sati, 21. decembra Đukanović podnosi ostavku na konferenciji za novinare na kojoj za svog nasljednika promovise ministra finansija Igora Lukšića. Koji sat nakon toga, Lukšić je dobio jednoglasnu podršku Glavnog odbora Demokratske partije socijalista. Istovremeno, odbor je uvažio razloge i odluku potpredsjednika DPS Svetozara Marovića da se povuče sa mjesta potpredsjednika Vlade.

Prije nego je Marović stigao da detaljnije upozna javnost sa svojim razlozima za odlazak, desila se Zavala.

To je ono malo poluostvro između Bečića i Marovićeve Budve, nekad obraslo u borovinu, već nekoliko godina pretvoreno u kompleks vila u izgradnji koje su u svitanje 24. decembra srušile vrh budvanske lokalne vlasti. Uz gradonačelnika Rajka Kuljače, pao je i potpredsjednik opštine Dragan Marović, Svetozarov brat i još osam povezanih osoba. To se dogodilo dvije godine nakon što je krivične prijave i debeli dosije o slučaju Zavala, prozivajući najviše upravo Svetozara Marovića, pravosuđu predala Mreža za afirmaciju nevladinog sektora, žestoki i glasni kritičar vlasti.

Dok je ovaj tekst pisan, Marović je istragu i hapšenja okarakterisao kao politički obračun sa njim, a Đukanovićev komentar na hapšenja bio je da se ne miješa u istrage koje vode drugi (Tužilaštvo i policija) državni organi.

PAKET

Da li je tražeći da se Marović povuče, Đukanović kolegu spašavao kompromitacije zbog Zavale, ili mu je politički zavrtao ruku, najbolje znaju njih dvojica.

Đukanoviću je, kako god bilo, dva puta u četiri godine pošlo za rukom da saborca iz vremena anti-birokratske revolucije, koji je u međuvremenu postao rival u frakcijskoj borbi, nagovori da odu u paketu.

Prvi put u jesen 2006. godine. Povlačenje je tada glasilo „mi odlazimo“. Tada je Đukanović riješio da se mane politike, ali za kratko, jer je stanje u stranci i državi, nakon bolesti premijera Šturanovića, opasno prijetilo da sve ode kako ne treba po DPS.

Odgovornost za državu, po jednima, ili spašavanje lične imperije i stranke, kako su taj potez vidjeli drugi, bili su razlozi da se Đukanović ponovo prihvati kormila vlade početkom 2008. godine. Tada se s njim vratio i Marović i to na mjesto potpredsjednika Vlade.

Dvije godine kasnije, dakle ove zime, Marović ponovo odstupa zajedno sa Đukanovićem. Ovoga puta u izjavama nije postojalo ono „mi“.

DILEMA

Teško je vjerovati da je reakcija specijalnog tužilaštva u slučaju Zavala bila do te mjere spontana. Drugim riječima, ili je tužilaštvo bilo debelo zavisno, pa je okuraženo evropskim obavezama, konačno agilnije počelo da vadi slučajeve iz fioke; ili je, što je gori scenario, poslužilo kao oruđe za unutarpartijski obračun.

Nezavisno od te jednačine, hapšenja u Budvi, i potezi tužilaštva, uklapaju se u Đukanovićev alibi „oslobađanja institucija“ i teze da odlaskom pruža šansu političarima kakve Crna Gora treba u istorijskom momentu i evropskom predvorju.

Osim unutrašnjeg i partijskog, čije se razmjere naslućuju, Zavala je proizvela i efekat na spoljno-političkom planu. Pokrenula je vjetar u jedra novom mandataru kojega čeka sedam evropskih kriterijuma. Ako ih ne ispuni prije isteka 2011. godine, Crna Gora bi mogla na duže staze biti samo kandidat za ulazak u EU.

Jedan, ako ne i ključni od kriterijuma su opipljivi rezultati (presude, glave na pladnju) u borbi sa organizovanim kriminalom, korupcijom i zloupotrebama položaja u najvišim redovima.

PARADOKS

Ni najpronijcljiviji analitičari nijesu, uprkos svemu, mogli predvidjeti da će se stvari u Karađorđevoj bb, u Podgorici, odigravati takvom brzinom.

Ono što se zbilo 48 sati nakon objave Mila Đukanovića da se povlači sa mjesta premijera, sada već bez dileme, samo je nagovještaj „vrole zime u brdima“.

Ovaj promotivni turistički slogan bivšeg resornog ministra, jednog od nekoliko koje je promijenio Lukšić, najbolje odslikava rasplet, ili bolje rečeno zaplet iniciran prvog zimskog dana sa Vladine adrese.

Za mnoge, došlo je do paradoksalne situacije. Odjednom je u redovima DPS, posebno lokalnih partijskih moćnika, zavladao panika. S razlogom ili ne, oni znaju. Istovremeno je Đukanović odlazeći ostao na mjestu lidera stranke, i poželio pomirenje sa Socijalističkom narodnom partijom, što nije baš milo zvučalo socijaldemokratama, koji tvore vladajuću koaliciju sa DPS.

Tek, od petka, 24. decembra, mnogima iz vlasti i njoj bliskih krugova teško je san dolazio na oči. Glavni košmar bio je da bi „naša“ policija svakog časa mogla banuti na „naša“ vrata.

Da li je to puka noćna mora, sjeća knezova, upozorenje, osveta Đukanovića, ili proces nad kojim ni on sam baš nema, ili nakon izvjesnog perioda, neće imati kontrolu?

U aktuelnoj podjeli karata teško je prognozirati ko bi mogao biti sljedeći, i u kakvim će „tonovima“ osvanuti crnogorski januar.

O „TITOVOM ČINOVNIKU“ I NAMA

PIŠE: SLOBODANKA AST

Kada mi je pre dvadesetak godina Adam Mihnjik u jednom intervjuu rekao da od komunista više mrzi antikumunista, učinila mi se ova tvrdnja čuvenog poljskog disidenta koji je godine proveo u komunističkim zatvorima, samo zbog onoga što je napisao ili rekao, nekako preteranom i gotovo neverovatnom. Posle mnogo godina, nakon pojave na našoj političkoj sceni partija najrazličitijeg profila i usmerenja, shvatila sam kako je Mihnjik neverovatno brzo i lucidno dao dijagnozu političkog stanja u Poljskoj. Nažalost, dijagnoza bi se mogla primeniti na gotovo sve zemlje ex-socijalizma.

Taj gorki talog bezrezervnog antikomunizma mogao se osetiti i jesenas, jednim sasvim neobičnim povodom: u Beogradu, su otvorene dve izložbe umetničkih dela, legat Svetozara Vukmanovića Tempa, a nekako u isto vreme i legat Rodoljuba Čolakovića i Milice Zorić u njihovoj bivšoj kući na Dedinju. Verovatno je ljubitelji umetnosti, ali i neke televizijske gledaoce ne mnogo zainteresovane za ovu oblast, mogao da zapanji maliciozni ton kojim su dočekana ova dva kulturna događaja u prilogu Televizije B92. Kao da je nekim medijima stalo da se, maltene svaka prilika koristi da se pošto-poto prošlost socijalizma kriminalizuje, iako neka najnovija istraživanja otkrivaju zapravo san o lepšoj prošlosti, kako to kaže sociolog Srećko Mihailović (pogledati okvir „Crvena nostalgija“)

Umesto da pomenuti prilog TV B92 predstavi gledaocima šta sadrži Tempov legat, kada su ta dela nastala, kolika je njihova umetnička vrednost, akcentat je bio na pitanju, kako je to ovaj bivši političar došao do tih slika i skulptura, pa je čak i Tempov sin bio prisiljen da pred tv-kamerama objašnjava da su njegovi roditelji bili istinski ljubitelji umetnosti, da su neke slike kupovali, neke dobijali na poklon, da su sa nekim umetnicima čak drugovali. Nekada se nisu poklanjali „roleksi“ ili skupoceni automobili, već umetničke slike...

Još je uvredljiviji ton bio o legatu Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića, koji je ironično nazvan „Tito-vim činovnikom“ koji eto, ostavi otečestvu čak i vilu na Dedinju! Naravno, iz čitavog konteksta slutilo se pitanje, otkud jednom činovniku, em, bogata kolekcija umetničkih predmeta, a onda još i vila na takvoj adresi!?

U ovom vremenu neverovatnog bogaćenja jednog sloja ljudi, lopovluka svake vrste, rasprodaje i otimačine po Srbiji, brda, polja, luka, fabrika, kuća-zadužbina, a bogami i medija, kao da se autoru tv-priloga „iz kulture“ učinilo neverovatno da se do kolekcije slika, pa i kuće, ako si političar, ne može doći što bi

rekli Amerikanci na starinski način („old-fashioned way“), dakle, poštenim radom, pa i nasleđstvom.

Očigledno, u pravu je književnik Vidosav Stevanović, autor obimnog „Dnevnika samoće“ koji ovih dana sa mnogo gorčine priča kako je „naš kapitalizam bestidna pljačka stanovništva uz pokroviteljstvo vlasti i laku pogrebnu muziku medija. Velika je nevolja što će cenu pokopa plaćati naša deca i unuci...“

Bruka je što mediji bez velike gadljivosti sviraju tu „laku pogrebnu muziku“, ali i što je većina novinara zaboravila (ili možda ne želi) da radi na starinski način: da se pre pisanja teksta ili pravljenja priloga za televiziju, pripreme, pa da ponešto saznaju

CRVENA NOSTALGIJA

Da li nas zapljuskuje talas „crvene nostalgije“?

Odgovor bi mogao biti potvrđan posle analize istraživanja „Od socijalizma ka kapitalizmu“ (Fondacija Fridrih Ebert, CESID i Centar za studije socijalne demokratije, obavljen septembra 2010). Ovaj zanimljivi projekat na uzorku od 1833 ispitanika, čiji su rezultati nedavno objavljeni imao je za cilj da odgovori na pitanje kako građani Srbije vide tranziciju od socijalizma prema kapitalizmu, kako ocenjuju „Titov“ socijalizam, Miloševićevih deset „godina raspleta“, deceniju nacionalizma, ratova i hiperinflacije i sankcija, ali i deceniju „demokratske“ sadašnjosti.

Istraživači su došli do vrlo značajnog zaključka da čak 81 odsto ispitanika misli da je najbolje bilo u vreme socijalizma. „Ispitujući percepciju stanja pri-vrede, životnog standarda, političkog sistema našli smo da građani misle da nam je po svim ovim parametrima, osim po političkim slobodama u socijalizmu bilo najbolje. Ovaj period je dobio ocenu 3,6 (na skali od 1 do 5), da nam danas ipak nije tako loše (2,5) kao u doba Miloševića (2,4)...“ naglašava sociolog Srećko Mihailović.

Poverenje u institucije takođe jedan od važnih parametara raspoloženja građana: u vreme Zorana Đinđića poverenje u institucije je imalo 23 odsto građana, Koštuničina era ima daleko slabiju ocenu, 9 odsto, dok je Tadićevo vreme bolje prošlo: 19 odsto građana izjavljuje da veruje institucijama.

Ipak, i po ovom parametru „Bravar je bio bolji!“ I to daleko: za vreme socijalizma poverenje u institucije je imalo čak 45 odsto građana!

Danas 40 odsto građana misli da živi lošije od svojih roditelja, a posebno opominje podatak da čak

trećina procenjuje da će njihova deca živeti još slabije od njih.

„Reklo bi se da socijalizam sanjamo, a kapitalizam trpimo“, sažima ove rezultate Srećko Mihailović. Ovaj duhoviti sociolog zapaža da ima onih koji sanjaju „Dušanovo carstvo“, a priželjkuju da u njemu bude kao onda kada je Bravar bio car, a mi bi živeli kraljevski! On primećuje da „nebeski narod“ raj vidi u prošlosti.

I Todor Kuljić, profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu naglašava da i ovo najnovije istraživanje javnog mnjenja na temu od socijalizma ka kapitalizmu potvrđuje stari grafit da je „Bravar bio najbolji. Bio i ostao“, da „Broz je bio dobar skroz!“ Po Kuljićevim rečima ova „crvena nostalgija“ je žal za dobom koje je bilo ispunjeno nadom.

„Titostalgija jeste i rezultat egzaktnog poređenja konkretnih aspekata društvene sigurnosti u socijalizmu i tranziciji: rata i mira, progona i međuetničke netrpeljivosti, uposlenosti i nezaposlenosti, besplatne i skupe zdravstvene zaštite i školovanja, zatvorenih i otvorenih granica, umerene i visoke stope kriminala i sl. O tome svedoče rezultati egzaktnih empirijskih istraživanja...“

Pamćenje Tita je zapravo, piše Kuljić, „simbolički okvir koji iskazuje potrebe određenih grupa. Tito je metafora, simbol sigurnosti kod sirotinje i totalitarizma kod elita. Dok demonizaciju titoizma planski kanališu moćni, titostalgija se sponatano budi kod podvalšćenih. Premda je kod nostalgije sećanje jedini raj iz koga nismo isterani, ipak je ona subverzivna, antisistemska i emancipatorska...“

i nauče o onome o čemu pišu ili pričaju, a ne samo da drže mikrofon ili fotogenično poziraju.

Primeru radi, jedna tv-novinarka je ne trepnuvši saopštila da ovogodišnji Sajam knjiga otvara madjarski književnik Laslo Vegel (!), a na stranici Blica čitamo da je kulturni roman „Dobar dan tugo“ napisao Fransoa Sagan!? Jesu novinari najčešće „univerzalne neznalice“, što bi rekao stari cinik Bernar Šo, ali treba da znaju ko zna, pa da pitaju, nešto pročitaju, ili makar malo „gugluju“. Svašta ima na internetu.

Tako bi i autor priloga o legatu „Titovog činovnika“ saznao da Rodoljub Čolaković nije bio „Titov činovnik“ nego vrlo zanimljiva i značajna ličnost iz naše ne tako davne istorije: kao član organizacije „Crvena pravda“ koja je nastala kao reakcija na „Obznanu“, zabranu rada KPJ, učestvovao je 1921, u atentatu na ministra unutrašnjih poslova Milorada Draškovića, osuđen je na 12 godina robije koje je odrobijao u Lepoglavi, Mariboru i Sremskoj Mitrovici gde je sa Mošom Pijađe preveo Marksov *Kapital* i *Bedu filozofije*, a sam *Finansijski kapital* Hilferdinga i Lenjinovu *Država i revolucija*. Bio je u najužem rukovodstvu CK KPJ od 1936, borio se u Španskom građanskom ratu, jedan je od organizatora ustanka protiv fašističke okupacije. Bio je član Glavnog štaba NOV. Dobio je orden Narodnog heroja. Posle rata je bio na vrlo visokim partijskim funkcijama. Napisao je knjige *Španija u plamenu*, *Kuća oplakana*, *Zapisi iz oslobođilačkog rata* i *Kazivanje o jednom pokoljenju*. Očigledno, prilično uzbuđljiv životopis za jednog pukog „Titovog činovnika“...

ZABORAVLJENA UMETNICA

Zapanjujuće da autor priloga ne spominje, ili čak i ne zna da legat nosi i ime Čolakovićeve supruge Milice Zorić, umetnice koja je proslavila naše tapiserije na svetskoj kulturnoj sceni, ona je uspela, kako je primetila kritika, da spoji istinski moderno i istinski drevno, našu narodnu umetnost, srednjevekovno slikarstvo i freske, da svojim tapiserijama udahne duh moderne. Tako je likovni kritičar Zoran Pavlović smatrao da je Milica Zorić jedini naš umetnik „koji je uspeo da opravda svoju srednjevekovnu inspiraciju i da joj da savremene kvalitete, smisao i pun osobeni znak.“

Uzgred, Milica Zorić potiče iz vrlo ugledne i imućne stare beogradske porodice: njen otac Svetozar je bio profesor Beogradskog univerziteta i jedan od osnivača Tehničkog fakulteta. Inače, slikar i

veliki kolekcionar. I drugi članovi njene porodice su voleli slikarstvo i sami su bili slikari: Ljubica Luković, sestra Nadežde Petrović, kao i njihov brat Rastko Petrović (književnik). Milica Zorić je pohađala slikarsku školu i studirala istoriju umetnosti. Tridesetih godina prošlog veka pridružila se revolucionarnoj mladeži, krugovima u kojima su bili Koča Popović, Blagoje Parović, Veselin Masleša, Milan Gorkić: postala je ilegalac, kurir za najpoverljivije zadatke. U Parizu učestvovala je u akcijama za pomoć našim borcima u Španiji. Tu upoznaje Rodoljuba Čolakovića... Za vreme Drugog svetskog rata bila je zatočena u Banjičkom logoru, deportovana u logor u Jasenovcu, odakle je sa grupom žena deportovana u sabirni logor za žene - Lohor-grad gde su retke srećnice izbegle streljanje: masovno su umirale od tifusa, gladi i zime. Među retkim zatočenicama koje su preživele bila je i Milica Zorić.

Kao i Koča Popović, ili porodica Ninčić i Milica Zorić je poklonila novoj državi znatne nekretnine. Inače, u kući legatu, joneskovski čudnom koincidencijom stanovao je za vreme Miloševićevih „godina raspleta“ gangster Darko Ašanin koji je docnije ubijen u obračunu kriminalnih krugova.

Legat Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića je u sastavu Muzeja savremene umetnosti i obuhvata zbirku od 92 dela najpoznatijih jugoslovenskih umetnika prve polovine XX veka. U ovom legatu će se smenjivati različite izložbe savremene umetnosti.

Rodoljub Čolaković i Milica Zorić ostavili su legat u Bijeljini, Čolakovićevom rodnom gradu. Legat sadrži 2500 knjiga, izložbu posvećenu istoriji KPJ i 18 tapiserija.

Dakle, legat Rodoljuba Čolakovića i Milice Zorić, nije legat „Titovog činovnika“ već dvoje časnih ljudi, intelektualaca, umetnika i ljubitelja umetnosti koji su sve što su imali ostavili Beogradu i Bijeljini.

KAO U AMOKU

Ove dve epizode o legatima samo su detalji o anti-antifašističkom i antikomunističkom zamajcu koji je pokrenula Koštuničina vlada i „nove demokratske vlasti“. Posle oktobarskih promena odmah je počelo sa radikalnom „preradom“ istorije o čemu je *Helsinška povelja* pisala u nekoliko navrata: u žaru pobjedničke radosti što je konačno srušen Milošević odmah se kao u amoku, krenulo sa promenom gradskih toponima, sa skidanjem simbola prošlosti,

rušenjem spomenika, promenom naziva ulica i gradova, radikalnom preradom udžbenika istorije.

I dok većina evropskih zemalja promovise svoju antifašističku prošlost, pa je čak i „glanca“ i uveliko preuveličava, naš prvi postoktobarski gradonačelnik je tvrdio da Beograd 20. oktobra 1944, nije oslobođen nego okupiran!? Posle je nekoliko godina gradonačelnica Radmila Hrustanović, kao da je to njen privatni, porodični praznik, polagala cveće na Groblje oslobodilaca Beograda.

Napomenimo da u Sloveniji stoje spomenici sa petokrakom, a borci protiv fašizma imaju svoje ulice i spomenike i u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Makedoniji... Samo je Srbija gotovo punih deset godina uporno i neobjašnjivo zdravoj pameti nastojala da se ispiše iz istorije, pa u Moskvi na paradi povodom jubilarne godišnjice pobeđe nad fašizmom nije bilo zvaničnika iz naše zemlje. Koštuničina vlada i tadašnji vrh krunje Jugoslavije nikog nije poslao ni na 60-godišnjicu oslobodjenja Aušvica koja je okupila kompletan politički vrh ne samo starog kontinenta. Bio je tek početak naših velikih političkih i diplomatskih promašaja i lutanaja.

Demokrata Desimir Tošić, koji je više od pola veka živeo i radio Engleskoj, u brojnim intervjuima je upozoravao javnost da je sramotno menjati imena ulica koje su nazvane po antifašistima, borcima koji su pali u borbi protiv nemačkih okupatora i njihovih saradnika; on je čak ovaj talas promena definisao kao „strašnu perverziju“:

„Mi hoćemo da se solidarišemo, sada u XXI veku, jedini u Evropi, sa nemačkom desnicom iz doba Hitlera“.

Istoričarka Dubravka Stojanović je u brojnim intervjuima i radovima upozoravala da je nova interpretacija prošlosti u udžbenicima istorije bila zapravo revizija celokupne istorije XX veka, da je u našim udžbenicima istorije izvedena revizija Drugog svet-skog rata. Po njenoj oceni, mi smo ovim postupcima zapravo dokazali „da ne znamo i ne razumemo koje su vrednosti moderne Evrope: Evropa je u svom Ustavu napisala da se moderna Evropa temelji na svom antifašizmu“. I o ovome je Povelja već pisala.

Bilo je tužno što se Beograd setio da uredi spomen groblje učesnicima bitke za oslobodjenje našeg glavnog grada. tek uoči posete predsednika Ruske Federacije Dmitrija Medvedeva, povodom 65-godišnjice oslobodjenja Beograda. Bio je to uvredljivo servilan i licemeran potez naše vlasti.

Ove godine došlo je konačno do izvesnog otrežnjenja: vence na Groblju oslobodiocima Beograda položio je predsednik Srbije Boris Tadić.

„Slava onima koji su dali svoj život verujući u našu budućnost i mir. Onima koji su se borili protiv fašizma...Uvek sa njima!“

Da li smo konačno naučili lekciju da je antifaziizam temeljna vrednost Evrope? Da li će konačno i javnost ustati protiv toga da se ruše spomenici borcima protiv fašizma i onim hrabrima devojkama i mladićima koji su život dali u borbi protiv okupatora? Ulice su dobili svi kraljevi, sve vojvođe, sve kneginje, sve carice i kraljice. Da li će ulicu dobiti i logoraši sa Banjice i kragujevački đaci? Ili će javnost i dalje nezainteresovano pratiti kako se ne peru samo pare već i istorija?

Pravni aspekti eventualne rehabilitacije Draže Mihajlovića

Pravo ili politika

PIŠE: DR ALEKSANDAR SEKULOVIĆ

Nedavno pokrenuta inicijativa za rehabilitaciju Draže Mihajlovića naslanja se na Zakon o rehabilitaciji koji je Skupština Srbije usvojila u aprilu 2006. godine.

Prvo pitanje koje se postavlja jeste, da li je reč o krivično-pravnoj ili o političkoj rehabilitaciji, te da li je ovaj zakon pravni akt ili politička deklaracija. Na to pitanje se može odgovoriti kako sa stanovišta važećih normi u srpskom pravu, tako i sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava.

I

Najpre treba reći da je krivično-pravna rehabilitacija već regulisana Krivičnim zakonikom Republike Srbije, a taj institut postoji i u krivičnim zakonodavstvima drugih zemalja. Zakonska definicija rehabilitacije iz člana 97. Krivičnog zakonika glasi: "Rehabilitacijom se briše osuda i prestaju sve njene pravne posledice, a osuđeni se smatra neosuđivanim".

Zbog čega je onda bilo potrebno donositi ovaj zakon kad je rehabilitacija moguća po Krivičnom zakoniku? Zbog toga što Krivični zakonik postavlja za rehabilitaciju dva uslova koje su tvorci ovog specijalnog zakona hteli da zaobiđu:

- prvo, rehabilitacija se daje samo licima osuđenim na kaznu zatvora do pet godina, a ne i onima koji su osuđeni na strožije kazne;
- drugo, rehabilitacija se daje samo na molbu osuđivanog lica, a ne na molbu njegovih srodnika, ili pak trećih lica, što znači da posle smrti osuđenog nema rehabilitacije.

Dakle, primenom Krivičnog zakonika ne bi bilo moguće rehabilitovati pripadnike četničkog pokreta kojima su izrečene duge zatvorske kazne ili smrtna kazna i koji većinom više nisu u životu.

Međutim, pripadnike četničkog pokreta i samog Dražu Mihajlovića bilo je moguće "rehabilitovati" primenom Zakonika o krivičnom postupku, odnosno primenom instituta ponavljanja krivičnog postupka, te i sa tog stanovišta nije bilo potrebe donositi specijalan zakon o rehabilitaciji. Ali, problem je u tome što Zakonik o krivičnom postupku propisuje neke stroge **pravne** uslove za ponavljanje postupka. Tako, postupak se može ponoviti ako je presuda zasnovana na lažnoj ispravi ili lažnom iskazu svedoka, ako je do presude došlo usled krivičnog dela sudije, ako se pronađu nove činjenice i novi dokazi koji mogu dovesti do oslobođenja lica koje je bilo osuđeno itd.

Autori zakona o rehabilitaciji bili su svesni da se pripadnici četničkog pokreta ne mogu rehabilitovati ni primenom instituta ponavljanja postupka, jer nije bilo nikakvih lažnih isprava i izjava, nije bilo krivičnih dela sudija, nema nikakvih novih dokaza i činjenica koji bi te procese doveli u pitanje. Jednom reči, činjenično i pravno stanje je i sada isto kakvo je bilo u vreme suđenja Draži Mihajloviću i drugim pripadnicima četničkog pokreta. Jedino šta se promenilo u odnosu na to vreme jeste vrednosni sud: skupštinska većina koja je usvojila ovaj zakon očigledno smatra da masovni pokolji civilnog stanovništva, detaljno opisani u presudi Draži Mihajloviću, nisu ratni zločini ako to "naši" rade "njihovim". Kako je to nešto što je suprotno važećem zakonodavstvu Srbije, bilo je nužno da se ono zaobiđe donošenjem jedne političke deklaracije pod nazivom Zakon o rehabilitaciji.

Ovaj zakon krši jedno od osnovnih načela krivično-pravne rehabilitacije, a to je da rehabilitacija zavisi od težine izvršenog krivičnog dela. Očigledno, zakon je smišljen radi toga da se izvrši rehabilitacija upravo onih koji su osuđeni za teška krivična dela, uključujući tu i zločine protiv čovečnosti. To se posebno vidi iz formulacije člana 1. Zakona kojim se, kao ključni i jedini uslov za rehabilitaciju, propisuje da je neko lice osuđeno iz **ideoloških ili političkih razloga**. U zakonu uopšte nema merila putem kojih sud treba da utvrdi da li je neko lice osuđeno iz ideoloških ili političkih razloga, ili pak zbog krivičnog dela ubistva ili silovanja, što znači da sud nije ni ovlašćen da se u to upušta. Dovoljno je da predlagač rehabilitacije kaže da je to lice osuđeno od njegovih ideoloških i političkih protivnika i sud mora da odobri rehabilitaciju.

Kada bi ovaj zakon mogao da se primenjuje u inostranstvu, po njemu bi bilo moguće tražiti i dobiti

rehabilitaciju za Musolinija, za nacističke vođe kojima je suđeno u Nirnbergu, za Ajhmana i za druge osuđene zbog ratnih zločina. Jer, oni koji su njima sudili bili su **ideološki i politički protivnici** fašizma, a za jednog sudiju i jednog tužioca u Nirnbergu, kao i za partizanskog "pukovnika Valerija", koji je likvidirao Musolinija, pouzdano se zna da su bili komunisti. Zar je potreban veći dokaz da su svi oni osuđeni iz ideoloških i političkih razloga?

Ali, za ovakvim primerima ne moramo ići izvan ovih prostora.

Uzmimo, primera radi, slučaj onoga popa iz Pljevalja koji je tokom rata zaklao šest žena, među njima i majku glumca Miše Janketića, a koga su partizani zatim streljali, da li na osnovu neke formalne presude ili ne, to sada nije bitno. Srpska pravoslavna crkva je tog popa proglasila za mučenika, što je dovoljan dokaz da je on lišen života iz političkih i ideoloških razloga. Ako se tome doda i činjenica da su popa života lišili partizani, koji su bili notorni politički i ideološki protivnici crkve, jasno je da njegovoj rehabilitaciji po ovom zakonu ništa ne stoji na putu.

II

Sa stanovišta međunarodnog prava zakon o rehabilitaciji predstavlja direktno kršenje opšteprihvaćenih normi međunarodnog krivičnog prava o kažnjavanju ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti, kao i o nezastarevanju krivičnog gonjenja za ta dela.

Pre svega, suđenje Draži Mihajloviću i drugim pripadnicima četničkog pokreta bila je međunarodna obaveza Jugoslavije kao članice antifašističke koalicije. Još dok je rat trajao, saveznici su na više susreta i konferencija na vrhu (Moskva, Teheran, Potsdam itd), kao jedan od glavnih zajedničkih zadataka utvrdili kažnjavanje ratnih zločinaca, što je sve dobilo pravni izraz u Sporazumu o osnivanju Međunarodnog vojnog suda, kojem je pristupila i Jugoslavija.

A uoči suđenja nacističkim zločincima u Nirnbergu, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Rezoluciju XXXIX kojom je obavezala sve članice Ujedinjenih nacija da odmah preduzmu sve potrebne mere kako bi ratni zločinci bili "uhapšeni i isporučeni organima gonjenja država na čijim su teritorijama zločine počinili".

Zagovornici rehabilitacije Draže Mihajlovića tvrde da on nije osuđen zbog ratnih zločina već zbog

borbe protiv partizana. Ta tvrdnja je isto toliko tačna kao kada bi se reklo da nacistički zločinci nisu osuđeni zbog ratnih zločina već zbog borbe protiv saveznika. Doduše, u presudi Draži Mihajloviću moguće je naći izvesne procesne nepreciznosti, kao što je to moguće naći i u suđenjima drugim ratnim zločincima. Drastičan primer u tom pogledu je slučaj Adolfa Ajhmana koga je izraelska tajna služba kidnapovala u Argentini, kršeći pri tom sve norme krivičnog procesnog prava. Ali, kakvog smisla ima sada raspravljati o tome, osim da se skrene pažnja sa počinjenih ratnih zločina. To što Draža Mihajlović i drugi pripadnici četničkog pokreta nisu osuđeni za zločin genocida, jeste samo pitanje tajminga. Suđenje Draži Mihajloviću završeno je u julu 1946. godine, a prva rezolucija Generalne skupštine UN o genocidu usvojena je 11. decembra 1946. godine. Ali, ako pravna definicija nije postojala, ne znači da i činjenično stanje nije postojalo. Stvaranje etnički čiste Velike Srbije i čišćenje državne teritorije od svih nacionalnih manjina bili su strateške orijentacije četničkog pokreta. Kako je to u praksi izgledalo pokazuje izveštaj četničkog komandanta Pavla Đurišića od 13. februara 1943, upućen Draži Mihajloviću: "Akcija u Pljevaljskom, Fočanskom i Čajničkom srezu protiv Muslimana izvršena je ... sva muslimanska sela potpuno su spaljena... sva imovina je uništena, izuzev stoke, žita i sena... Pristupljeno je potpunom uništenju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti. Naših je bilo ukupno 22 žrtve... kod Muslimana 1.200 boraca i oko 8.000 ostalih, žena, dece i staraca. Uništeno je i sve ostalo muslimansko stanovništvo".

Ove radnje dovoljno je uporediti sa definicijom genocida u međunarodnom krivičnom pravu, ili sa definicijom iz člana 370. Krivičnog zakonika Srbije, da bi se odgovorilo na pitanje da li je Draža Mihajlović osuđen zbog ratnih zločina ili zbog borbe protiv partizana.

Prema tome, Zakon o rehabilitaciji predstavlja direktno kršenje obavezujućih međunarodnih normi o kažnjavanju zločina protiv čovečnosti, kao i kršenje samog Krivičnog zakonika Srbije. On na drastičan način krši opšteprihvaćenu normu o nezastarevanju krivičnog gonjenja za takva krivična dela, normu koja je sadržana i u članu 108. Krivičnog zakonika i u članu 34. stav 6. Ustava Srbije. U Ustavu se kaže: "Krivično gonjenje i izvršenje kazne za ratni zločin, genocid i zločin protiv čovečnosti ne zastareva". Zastarelost i rehabilitacija su,

u osnovi, podudarni pojmovi: u oba slučaja dolazi do suspenzije normi krivičnog prava. Otuda, stvaranje mogućnosti za rehabilitaciju lica osuđenih za ratne zločine predstavlja zaobilazan put ukidanja imperativne norme iz stava 6. člana 34. Ustava Srbije, pa je dužnost Ustavnog suda Srbije da ovaj zakon proglasi suprotnim Ustavu.

III

Ono što smo do sada rekli o pravnim aspektima rehabilitacije svedoči da rehabilitacija može biti individualna ili kolektivna. Prva je krivično-pravnog karkatera i daje se tačno određenom licu, bez obzira što se to čini na osnovu jedne opšte pravne norme. Druga je, međutim, pretežno političkog karaktera i daje se većem broju počinitelaca određenih krivičnih dela, ili se ta dela proglašavaju nepostojećim.

Od kolektivne rehabilitacije treba razlikovati amnestiju, koja je takođe kolektivnog karaktera, ali drugačijeg pravnog značenja: amnestija se može dati i pre osude za krivično delo, dok rehabilitacija dolazi posle osude.

Slučajevi političke rehabilitacije nastupaju uglavnom posle radikalnih političkih promena u nekoj zemlji kada na vlast dođu oni koji su bili krivično gonjeni, a dojučerašnji vlastodršci se pozivaju na krivičnu odgovornost.

Najpoznatiji ovakvi slučajevi jesu oni nakon pada fašističkih režima u Italiji i Nemačkoj, kao i kvislinških režima u okupiranim zemljama Evrope. Poznato je da su ovi režimi odmah po dolasku na vlast usvojili čitav niz svojih vanrednih i specijalnih zakona, po kojima su mnogi građani bili osuđeni za ta nova "krivična" dela. Naravno, to pre svega važi za nacističke "rasne" zakone i zakone o progonu Jevreja, ali je bilo i drugih zakona koji predstavljaju raritet u oblasti prava. Tako je već u martu 1933. godine u Nemačkoj usvojen "Zakon o odbrani od podmuklih napada na državu i partiju i o zaštiti partijske uniforme", sa predviđenom kaznom do dve godine zatvora. A jedan pijani nemački vojnik koji je pucao u Hitlerovu sliku, osuđen je na smrt i streljan.

Italijansko fašističko zakonodavstvo takođe je bilo originalno, pa je tako štrajk zabranjen kao "zločin protiv socijalnog kolektiviteta", dok je u svim fabrikama povezanim sa vojnom industrijom uveden vojni disciplinski zakonik po kome neopravdani izostanak sa posla od pet radnih dana nije dovođio do automatskog prestanka radnog odnosa, već

se smatrao dezerterstvom zbog kojeg se izricala kazna od dve do devet godina robije.

Problem rehabilitacije lica osuđenih iz ideoloških razloga različito je rešavan u Nemačkoj i Italiji. Kao što je poznato, proces denacifikacije tekao je u Nemačkoj vrlo mučno i sporo, a problem rehabilitacije rešavan je uglavnom putem amnestija kojima, ni do dana današnjeg, nisu obuhvaćeni vojni begunci. U Italiji je problem rešen principijelnije i efikasnije. Zakonskim dekretom od 27. jula 1944, izvršen je radikalni raskid sa fašističkim pravosuđem i poništena sva krivična dela uperena protiv fašizma. Član 1. tog zakona glasi:

"Poništavaju se sve krivične norme usvojene radi zaštite institucija i političkih organa stvorenih od strane fašizma.

Presude izrečene na osnovu tih normi su ništave."

Dakle, u Italiji nije izvršena generalna rehabilitacija svih osuđenih u vreme fašizma, već samo onih koji su izvršili krivična dela izmišljena od strane fašizma i uperena protiv njega.

Ovo upoređenje sa rehabilitacijama u Nemačkoj i Italiji sa sadašnjom rehabilitacijom u Srbiji može izgledati neprimereno iz jednog osnovnog razloga: u Italiji i Nemačkoj radilo se o rehabilitaciji antifašista, a u Srbiji se radi o rehabilitaciji kvislinškog i profašističkog četničkog pokreta. To je apsolutno različita vrednosna orijentacija.

Međutim, sa jednog apstraktnog teorijskog stanovišta, problem je sličan: reč je o poništavanju osuda za ona krivična dela koja neka vlast unese u krivično pravo iz ideoloških razloga. Sa tog stanovišta može se reći da su i u Krivičnom zakonu SFRJ postojala ideološka krivična dela. Reč je o grupi krivičnih dela protiv samoupravljanja. Najviše što su sadašnji zakonodavci mogli da učine, ukoliko su želeli da ostanu na terenu prava, bilo je da proglase rehabilitaciju lica koja su počinila ta krivična dela. Pošto samoupravljanje više ne postoji, ne postoji ni krivično delo kršenja samoupravljanja, pa je bilo moguće rehabilitovati one koji su ga u prošlosti počinili. Sva druga krivična dela koja su postojala u doba socijalističke Jugoslavije i po kojima je suđeno pripadnicima četničkog pokreta i drugim saradnicima okupatora, postoje i u današnjem Krivičnom zakoniku Srbije i za njih nikakva rehabilitacija nije moguća.

Na kraju, još jedno pitanje: šta učiniti sa slučajevima saradnika okupatora likvidiranih bez sudske odluke?

U čitavoj okupiranoj Evropi, čak i u miroljubivoj Holandiji, bilo je nakon oslobođenja masovnih pojava obračuna sa saradnicima okupatora i to ne od nekih organa vlasti i zvaničnih lica, već i od običnih građana. Naime, sami građani su vrlo dobro znali ko je među njima tokom okupacije lagodno živio, ko je došao do nekog bogatstva, ko se družio sa nemačkim oficirima, bio na banketima, pevao njihove pesme i sl. Kada su Nemci otišli, građani su svoj gnev usmerili prema tim osobama, upadali im u kuće, prepoznavali ih na ulici, ponižavali i tukli, a neretko i linčovali.

Naravno, zakon linča nije nikad bio izraz prava i verovatno je u tim obračunima bilo i osoba koje su nesrazmerno ili neopravdano kažnjene. Uprkos tome, nigde nije stvoren takav institucionalni mehanizam za kolektivnu rehabilitaciju kvislinških snaga, kao što je to učinjeno u Srbiji.

Da zaključimo

Zakon o rehabilitaciji nije nikakav pravni akt već izraz političke samovolje i osionosti sledbenika kvislinških snaga koje tim zakonom i onim o izjednačavanju četnika i partizana žele da izvrše prekrajanje istorije. To što on nosi naziv "zakon" ne znači da je zaista zakon i pravni akt, kao što ni "Marfijev zakon" nije nikakav zakon i pravni akt.

Ovaj zakon predstavlja flagrantno kršenje međunarodnih konvencija o kažnjavanju krivičnih dela protiv čovečnosti koje je Srbija prihvatila i po kojima nema zastarelosti krivičnog gonjenja za takva dela, pa sledstveno tome ne može biti ni rehabilitacije.

Ovim zakonom povređen je krivično-pravni sistem Srbije, uključujući i odredbe Ustava Srbije, te on mora biti proglašen za neustavan.

Ovaj zakon i onaj o izjednačavanju četnika i partizana, predstavljaju pokušaj političkog krijumčarenja, tj. pokušaj da se u antifašističku tradiciju Evrope ubace kvislinški elementi, te stoga Evropska unija treba od Srbije da zahteva ukidanje ta dva zakona, kao uslov za nastavak evropskih integracija.

(autor je član Glavnog odbora
Saveza antifašista Srbije)

Rozmarine bebe i cveće zla

PIŠE: SRDAN MILOŠEVIĆ

1.

Iskustvo XX veka je da se sa fašizmom¹ ne pregovara, naročito ne razgovara, a ni po koju cenu mu se ne sme povlađivati. Protiv fašizma se bori. To iskustvo stečeno je uz ogromne žrtve. Prosvetiteljska etika i zdrav razum nam nalažu da najpre pomenemo patnje i stradanje ljudi, a među njima najpre one ljude koji su izgubili živote. Ali, žrtva fašizma je apsolutna žrtva, kao što je fašizam apsolutno, idealno i totalno zlo. Ne postoji nijedan kutak stvarnosti koji to apsolutno zlo nije opustošilo ili makar osakatio. Ne postoji deo stvarnosti koji se ne bi mogao kontekstualizovati u diskurs o fašizmu. U orgijanju fašističkog nasilja stradali su ljudi i sve što su oni stvorili. Fašizam je do te mere dramatična istorijska pojava, da ništa što je prethodilo ili što je došlo posle planetarnog iskustva fašizma ne može da se čita izvan tog konteksta. Određujući je čak i za epohe koje su mu prethodile, u smislu fundamentalne potrebe da se preispitaju oni tokovi razvoja društva koji su takvo temeljno poništavanje ljudskosti učinili mogućim, a još više za one epohe koje su usledile nakon tog iskustva. Zbog svega toga, zbog masovnosti, brutalnosti, bahatosti i gluposti zla koje je fašizam sa sobom doneo, nemoguće je biti previše osetljiv na pojave ponašanja i delovanja koje nalikuju na fašizam ili koje to, ustvari, jesu.

Ključna reč fašizma je diskriminacija, i to u smislu nižeg moralnog vrednovanja drugog, bez obzira na prirodu razlike koja čini tu drugost, uz podrazumevanu legitimnost nasilja nad njom. *Conditio sine qua non* za postojanje i trijumf fašizma je - strah. Strah ogromne većine ljudi od agresivnih i nasilnih postupaka fašista i njihovih falangi, uniformisanih ili u civilu. Njegov način delovanja je

1 Budući da sam istoričar, osećam potrebu da naglasim da je moja upotreba pojma fašizam više sociološko-politikološka nego strogo istorijska. Iako pojmu fašizam, stricto sensu, odgovara oblik totalitarnog poretka koji je vladao u Italiji od 1922, do 1943. godine, pojam je s vremenom dobio daleko šire značenje, pa je upotreba termina fašizam u tom širem značenju opravdana i u samoj nauci.

nasilje. Njegova vojska je raznovrsna i mnogobrojna: od fanatizovanih poglavica i stotina hiljada vernih ratnika, preko miliona onih koji su želeli fašistička brza rešenja i kratke poteze, uživali u ritualnim slavljinama, seirili nad pogromima, hladnokrvnih i proračunatih cinika, tihih podržavalaca i ravnodušnih „lojalnih građana“, do uplašanih poslušnika koji u svom strahu zaboravljaju na svako ljudsko dostojanstvo, i svoje i tuđe. Svaku od tih grupa fašizam uspešno koristi i svaka ima svoje mesto u jednačini fašizma.

Posle zastrašujućeg divljanja fašističkog apsolutnog zla, svaki novi oblik diskriminacije zapravo je oblik fašizma, jedna njegova manifestacija, koja neće propustiti priliku da se realizuje i omasovi, samo ukoliko joj bude dozvoljeno. Iz ovakvog gledanja na stvari svakako sledi zaključak da, zapravo, svako društvo u sebi nosi klicu fašizma, i takav zaključak je, nažalost - tačan. Jednom zauvek treba se suočiti sa činjenicom da je fašizam neiskorenjiv, upravo zato što je diskriminacija neiskorenjiva! Sve forme u kojima se kroz vekove diskriminacija ispoljavala kondenzovane su i artikulisane kroz fašizam, kojim je imenovana jednom zauvek ta morbidna i destruktivna smeša mržnje, nasilja i nečovečnosti. To je važno saznanje, koje nikako ne obesmišljava već, naprotiv, čini ozbiljnijom i većom obavezom da se u svakoj prilici, na svakom mestu i u svakoj sredini vodi odlučna borba protiv diskriminacije kao, istovremeno, i glavne manifestacije fašizma i rodnog mesta njegovog budućeg trijumfa.

2.

U autobusu sam nedavno prisustvovao sledećem događaju. Na Zelenom vencu u autobus ulazi žena sa detetom u naručju. Pokušava da prođe kroz gužvu, do sedišta koje joj je oslobodila druga žena. Verovatno zamolivši jednog „mladog čoveka“ da se pomeri kako bi prošla do sedišta, „izazvala je“ njegovu bučnu reakciju: „Šta me, bre, briga što imaš dete!? Samo se množite... Zabole me za tvoje dete! Znaš da će sad još 200.000 da vas uvezu!? Je l' znaš?! Je l' znaš (psovka)!“? Svi drugi su ćutali. Bila je Romkinja. Ćutao sam i ja.

Nešto ranije, na jednoj beogradskoj raskrsnici, odvijao se sledeći događaj. Jednoj Romkinji, sa troje dece, jedan nestašniji dečak se otrgao iz ruke i pretrčao preko ulice, iako je na semaforu bilo crveno svetlo za pešake. Vozač automobila koji je nailazio morao je malo da uspori, kako ne bi kolima udario dečaka. Nije se čulo škripanje automobilskih guma, nije bilo previše dramatično i, osim što je nervozni vozač automobila ljutito pritisnuo sirenu odvezavši se svojim putem, scena bi ostala kao jedna od mnogih koje se svakodnevno dešavaju u gradu. Ostala bi takva, da nije bilo jednog „starijeg gospodina“ koji se ljutito osvrnuo na uplašenu ženu, uputivši joj sledeće reči: „Zašto ne paziš na tu dečurliju? Mogao je sad da ga ovaj automobil zgazi, pa da strada nevin čovek zato što je zgazio tvoje derište...“ A, onda psovke, i uvrede, pa psovke... Sebi je na kraju dao oduška: „Sve vas, bre, treba pobiti!“ Glasno i jasno! Dok smo čekali da se upali zeleno svetlo za pešake, pogledavši „starijeg gospodina“, jedva sam procedio: „Sram Vas bilo...“ Opsovao je i mene.

Vraćajući se sa Ađe pre nekoliko dana, utisak prijatne šetnje pokvario je naizgled sitan događaj koji je takođe bio jedna ilustracija rasističkog odnosa prema Romima. Jedan od mnogih dečaka koje viđamo po ulicama kako prilaze automobilima i prose, prišao je automobilu ispred našeg i stao do prozora, očekujući da isprosi neki sitniš. Moguće i da je bio jedan od perača prozora i šoferšajbni, ali to je manje važan detalj. Postupak vozača automobila bio je neočekivano drzak. Nije se čulo psovanje ili negodovanje vozača. On je naprosto rešio da se neželjenog uličnog posetioca oslobodi tako što je naglo otvorio vrata kako bi njima udario mališana i na taj način ga oterao od automobila.

U svakoj od ovih situacija ostajao sam zamišljen nad dvema činjanicama. Prva je neshvatljiva brutalnost nasilnika, a druga pomirenost sa sudbinom njihovih žrtava. Žena na pešačkom prelazu nije izgovorila ni reči. Uхватила je ponovo za ruku svog nestašnog sina i otišla dalje. Žena sa detetom u autobusu samo je sela i ćuteći gledala pred sebe dok joj je nasilnik dobacivao uvrede. Uхватиvši se na trenutak

za koleno, dečak sa Ade je produžio dalje, mirno, bez negodovanja. A šta bi drugo i mogli, kad od rane mladosti rastu sa saznanjem da svako može da ih vređa, ponižava i zlostavlja bez ikakve društvene ili zakonske kazne za nasilnike?

3.

Način na koji se govorilo i govori o raznim forma- ma diskriminacije, a o čemu naročito svedoče jezič- ke igre povodom nedavnog besprizornog divljanja na beogradskim ulicama onih koji su održavanje Para- de ponosa iskoristili za odmeravanje snaga sa spre- mnošću države da im se suprotstavi, svedoči o zabri- njavajućem (ne)shvatanju suštine onoga što sto- ji iza tog nasilja. Ono zapravo jeste bilo jedna od do sada bolje pripremljenih i agresivnije izvedenih ulič- nih manifestacija fašizma. Neprihvatljivo je da medi- ji, relevantne državne ali i društvene institucije, inte- lektualci i politički ljudi nisu u većini ova dešavanja označili pravim imenom, već se nizom fraza pokušalo tobože „objasniti“ ono što se dogodilo. Posebno je bilo neprihvatljivo korišćenje pojma „deca“, „dečaci“, „mladi ljudi“. Iako oni to jesu po godinama, njihovo delovanje opredeljuje ih u najmanju ruku kao delin- kvente i huligane, a ideje kojima su svoje ponaša- nje nastojali da legitimišu čine ih probnim balonom fašističkog nasilja. Sve i da je u pitanju „tranzicio- na nepravda“, obično huliganstvo, „društvena marg- ina“, „svetska ekonomska kriza“, „socijalni bunt“ i slično, beogradsko događanje „protivnika Prajda“ (još jedan sumanutu eufemizam) ostaje i dalje to što jeste - fašističko nasilje. Ono je to po svojoj for- mi i - po svojoj suštini. Zato nije nevažno pitanje ko zapravo stoji iza svega toga, jer se time meri nivo opasnosti od ovakvih pojava. Ali, iako bi bilo važno da to znamo, i ovo što nam je poznato pruža dovolj- no razloga za veliku zabrinutost. Naime, ono što je ovde zabrinjavajuće jeste činjenica da se radi o 6000 mladića koji su tog 10. oktobra izašli na uli- ce Beograda potpuno svesni toga da će se tamo doći do nasilja u kome imaju potrebu da učestvuju ili kome žele da prisustvuju, bilo da su računali da će se obrušiti na učesnika Parade ponosa, bilo na policiju, bilo na Beograd.

Nije nikakva tajna da se fašistička armija regru- tovala upravo sa društvene margine, među lum- penproletarijatom, frustriranim malograđanskim krugovima, socijalnim nezadovoljnicima, među milionima nacionalno frustriranih zbog poraza u ratu, ili zbog nezadovoljstva onih kojima je faši- zam obećao osećaj nacionalne superiornosti. Nije nepoznato da je fašizacija usledila kao odgovor na

ekonomsku krizu, da je u ostvarenju svojih ubilačkih planova koristila i „mlade ljude“, „omladinu“, „decu“... Zašto je u Srbiji danas tako teško napraviti još jedan korak u analizi proteklih događanja i pogledati u oči sumornoj stvarnosti? A ta sumorna stvarnost nam govori i to da je ideološka podloga nasilja kome smo bili svedoci poslednjih godina bila upravo (klero)faši- stička. Potpuno je nevažno da li je to bilo *osvešćeno* ideološko vjeruju 6000 „dece“(!?) raspoređene u bor- bene falange za *prebijanje učesnika Prajda, za fizički obračun sa policijom i za razbijanje glavnog grada*. Ide- ologija se prima na različitim nivoima i u različitom stepenu misaone obrade. Nije isto za tvorca ideološ- kog narativa i za krajnjeg primaoca, „običnog gra- đanina“, koji opterećen sopstvenim brigama ili tek površno zainteresovan za samu stvar prima ideološ- ku poruku veoma često mehanički. Ali ne treba imati zabluda oko prirode te ideološke poruke i činjenice da ona proizvodi određene oblike ponašanja i delo- vanja ljudi. Imao 16, 28 ili 50 godina, pojedinac koji je spreman da se na najagresivniji način obračuna- va sa različitošću, pravdajući tu agresivnost naci- jom, verom, tradicijom, navodnom „izopačenošću“ protivnika, borbom protiv nezdravih, a za zdrave oblike ponašanja i sličnim razlozima, nesumnjivo je duboko zagazio u fašizam. Kao svaka ideologi- ja, i fašizam je sistem uverenja, koja kao u svakom drugom sistemu vrednosti, ne poznaje starosne niti socijalne granice. Onog trenutka kada iskaže stav prema nekom društvenom pitanju pojedinac postaje političko biće, na različite načine i u razli- čitom stepenu odgovorno za svoje postupke. To, drugim rečima, znači da su pripadnici Hitler jujen- da svakako bili mladi nacisti. Srećniji i razumniji među njima sada se toga stide, bez obzira što zna- ju da je izbor drugog puta u ono vreme bio goto- vo nemoguć. Isto važi i za mlade fašiste u Italiji. I ovdašnji mladi nasilnici nisu se organizovali da traže posao, ukidanje ili smanjenje školarina, bolje uslove za školovanje, bavljenje sportom, osmoča- sovni radni dan, bolju zdravstvenu zaštitu; nisu usmerili nasilje protiv vlasnika krupnog kapitala, nisu pozvali sve ugrožene i diskriminisane grupe i pojedince da se pridruže protestima, nisu imali internacionalnu poruku. Da je motivacija i ideološ- ka strana onoga što se dešavalo na ulicama gra- da bila takva, možda bismo ih mogli proglasiti za socijalne buntovnike, komuniste, anarhiste, soci- jaliste, antiglobaliste čije nasilje ima jedan drugi predznak. Ali ona to nije bila... Kraj toliko dokaza u suprotno, ne postoji valjan razlog za tvrdnju da

njihova motivacija za nasilje, tobože, ipak nije bila ona koju oni sami navode (odbrana ugroženog srpstva) i koja je, imajući u vidu kontekst (homofobija, teorije zavere, unapred najavljeno fizičko razračunavanje itd), zapravo fašistička, iako to najveći deo njih niti bi priznao niti verovatno razume. Bez pretrodnog određenja karaktera nasilja, isticanje da je reč o deci ima ublažujuću, pa i abolirajuću funkciju. Sa druge strane, kada se precizno definiše o kakvom je nasilju reč, činjenica da su akteri tog nasilja mladi ljudi, dečaci, deca trebalo bi, naprotiv, da još više zabrine i pokrene na sveobuhvatnu aktivnost u borbi protiv društvene klime u kojoj se mladi ljudi opredeljuju za tako destruktivne oblike ponašanja.

4.

Kroz jezik i govor nesumnjivo se izražava misaoni svet govornika. Zbog toga je način imenovanja stvari merilo našeg razumevanja onoga što želimo da imenujemo odnosno izraz našeg nastojanja da onaj kome se obraćamo usvoji određeno razumevanje te stvari. „*Mladi čovek*“ iz autobusa koji je izveđao ženu sa detetom samo zato što je Romkinja je nečije *dete*. „*Stariji gospodin*“ koji je svoju siledžijsko vrebalo nasilje nad ženom sa troje dece završio rečima: „Sve vas treba pobiti“, je nečiji *brizni otac* ili *voljeni deka*. „*Mladi ljudi*“, „*dečaci*“ koji su 10. oktobra demolirali Beograd su naše komšije, rođaci, „*klicni iz kraja*“. Verovatno su neki od junaka ovog eseja i „*žrtve tranzicije*“, kao velika većina ljudi u tranzicionim zemljama. Neki su i sa „*društvene margine*“. Sve to ili tek nešto od toga je za mnoge od njih tačno. Međutim, i „*mladi čovek*“, i „*stariji gospodin*“, i „*žrtva tranzicije*“, i „*društvena margina*“, i „*dečaci*“ zapravo su u ovom kontekstu nedopustivi i razvodnjavajući kvalifikativi, jer je brutalnost njihovog verbalnog i fizičkog nasilja i divljaštva takva da ne dopušta da se zadržava makar kakva distanca prema njihovim postupcima i da se fokus ma i za trenutak skreće sa prirode njihovog nasilja. Ako se stvari ne nazivaju pravim imenom (a to izbegavanje da se stvari nazovu pravim imenom je takođe obeležje fašiziranog društva), ako se ne postupa u skladu sa onim što su legitimni načini kažnjavanja i sprečavanja pojava koje moramo ispravno imenovati, ukoliko se javnost ne pokrene radi jasne akcije protiv destruktivnih oblika ponašanja, bojim se da ni toj „*deci*“ ni tom društvu ne činimo nikakvu uslugu. Drugim rečima, ovi postupci moraju biti jasno prepoznat kao *rasistički*, *fašistički*, jer zapravo to i jesu. Starosni ili socijalni status nasilnika je u ovom

kontekstu jednostavno u drugom planu, a uporno insistiranje na njihovim godinama ili socijalnim problemima primer je ili tragičnog nerazumevanja ili zloćudnog licemerja, koje iz temelja relativizuje nešto što bi moralo biti nesporno, a to je da je njihovo ponašanje mora biti ne samo zakonski već i društveno osuđeno i jasno prepoznato kao fašističko, jer su javni motivi njihovog ponašanja nacionalistički i fašistički. Neko će reći: da nije to, bilo bi nešto drugo. Možda. Ali, nije nešto drugo. *To* je i nije nimalo slučajno što je baš *to*.

Ako je toliko važno da se naglasi uzrast, onda nije smelo ostati samo na tome. Moralo je tu biti barem ironijske distance. Na primer, reakcionarna omladina iz doba Francuske revolucije koja je terorizovala sugrađane na najbezočniji način bila je poznata kao „*zlatna mladež*“. Pesnik je uz reč *cveće* dodao odrednicu – *zla (cveće zla)*. Osim toga, uz „*lepu reč*“ omladina, u jednom košmarnom ali stvarnom istorijskom kontekstu, stajala je reč – *Hitlerova (Hitlerjugend)*, čime se znatno pojašnjava o čemu je zapravo reč. Kada sam prvi put čuo da su oni koje sam uživo posmatrao kako rasturaju grad, bacaju se kamenicama na policiju i urlaju kako će da ubijaju i kolju nazvani *decom*, gorko sam se osmehnuo i pomislio: „*Rozmarine bebe...*“

Ta ironijska distanca je upravo važna, jer omogućava i precizan opis fašizma, koji je utoliko više moguć i utoliko više prisutan ukoliko je veća obesmišljenost stvarnosti. Na taj način fašizam demonstrira svoju svemoć, jer je i takva obesmišljena stvarnost u njemu moguća. Otuda, otac ovih *Rozmarinih beba* je upravo taj oksimoronski Duh Vremena, kolektivni lik koji u sebi sažima principijelne kontradiktornosti: neuki akademik, besprizorni pop, nedoučni profesor, „*pošten*“ političar, neodgovorni roditelj, kontroverzni biznismen... Svi zajedno, oni čine idealnu sliku paradoksalnosti fašističkog zla koje obezbeđuje svoje trajanje podizanjem ovih „*Rozmarina beba*“.

5.

Konačno, da li je reč naprosto o pojedinačnim slučajevima, o nečemu što nije prisutno kao deo vrednosnog sistema ovog društva, već je nekakvo iščašenje? Priznao bih to, kad bi reakcije društva bile adekvatne. Kada bi takvi oblici ponašanja bili izloženi jasnoj osudi u sredini u kojoj se događaju. Priznao bih da su to pojedinačni slučajevi koji se ne mogu generalizovati, kada posle jednog: „*Strašno*“, prva sledeća reakcija mnogih, čak većine ljudi ne bi bila: „*ali to su pojedinačni slučajevi*“. Ta mirna, hladna, proračunata reakcija, u kojoj je ono: „*strašno*“

izgovoreno mehanički, a onda uz živu elaboraciju objašnjeno kako se TO „ne može generalizovati“. Jer, čak i da se ne može generalizovati, čemu takva primedba? Upravo to je ono što zabrinjava. Ta nepodnošljiva naviknutost na zlo koje se čini drugima. Ta naviknutost na mogućnost, na stvarnost da se neki među našim sugrađanima samo zato što nisu Mi izlažu svakodnevno poniženju. Da ne pominjem sledeći stupanj elaboracije: „Mada, i ti Cigani... Stvarno su nepodnošljivi... Ne treba niko da ih maltretira, ali tako zanaju da budu dosadni...“ A kada je reč o LGBT osobama i Prajdu, uobičajeni tok misli mogao bi izgledati ovako: „Svako ima pravo na tu svoju različitost, ali homoseksualnost je stvarno bolest... I šta im uopšte treba ta parada...?! Naravno da ih ne treba prebijati, to je neprihvatljivo, ja sam protiv nasilja... Ali ako ih neko napadne, pa stvarno su isprovocirali tom svojom šetnjom“.

Iz perspektive jednog Roma, ali i drugih manjinskih grupa u Srbiji (nacionalnih, seksualnih, ili bilo kojih drugih) svaki dan je poniženje. Nije potrebno da ga ponižava svako pojedinačno. Dovoljno je da niko od onih koji ih ponižavaju i diskriminišu ne bude adekvatno kažnjen. Jedina ispravna slika je ona koja se vidi iz perspektive žrtve. Dakle, ako je neko kao Rom, gay, osoba sa posebnim potrebama, pripadnik bilo koje manjinske grupe (ne samo seksualne ili nacionalne) svakodnevno izložen nekom obliku diskriminacije, uz potpuno neadekvatan odgovor i države i društva, kakva je satisfakcija čak i eventualno saznanje da „tako ne misle svi“, odnosno da „većina ne misli tako“? Čime ta većina dokazuje svoje suprotno gledište? A jedino je konkretan postupak mera njenog protivljenja zlu.

6.

Ne bih se složio sa stavom da nasilje na beogradskim ulicama od 10. oktobra „nema veze sa Prajdom“. Ima utoliko, ukoliko je homofobija sastavni deo fašizma. To nije nebitna veza. Makar i kao povod, Prajd je iskorišćen za jednu snažnu manifestaciju spremnosti 1) da se nasiljem uputi izazov državi, ali i 2) da se izvrši obračun sa „unutrašnjim drugim“, čije se prisustvo u društvu ne želi, dok je sve objašnjeno odbranom „tradicionalnih vrednosti“, „javnog morala“, „vere pravoslavne“, „nacionalnog ponosa“ itd. U tome je, zapravo, sadržana neposredna ideološka motivacija nasilja, a ona nije nebitna. Kada stotine ljudi iz sveg grla kliču „Ubij pедера!“ i „Ubij, zakolji, na peder ne postoji!“, nepotrebno je dalje elaborirati teze o prirodi ideološke veze nasilja, sa jedne, i protivljenja

održavanju Parade ponosa, sa druge strane. Ta veza je očigledna. Da li su ambicije organizatora bile drugačije, veće, obuhvatnije? Moguće je i to. Ali i bez tog saznanja, postoji širok prostor za analizu makar pojavnih oblika nasilja.

7.

Posebno je značajno naglasiti i osnovnu komponentu fašističkog ideološkog konstrukta, a to je nacionalizam. Osnovni kriterijum i merilo svakog delovanja u fašizmu je *Nacija* odnosno *Narod*. U tom smislu naročito treba podvući odgovornost svih onih koji ističu važnost ovih kategorija i smatraju ih za primarne društvene vrednosti iznad kojih se moraju staviti mnogi drugi obziri, ali nisu istovremeno spremni da prihvate posledice potpune vrednosne apsolutizacije Nacije/Naroda, koja je svojstvena fašizmu. Oni bi morali više nego bilo ko drugi da ukazuju na opasnost od zloupotrebe ideala za koje se zalažu, što oni, zapravo, vrlo retko čine. Štaviše, ekstremne desničarske grupe ističu da njihov fašizam zapravo nije fašizam, ali time stvar, u uslovima dominacije nacionalizma kao jedine legitimne vrednosne orijentacije, postaje samo još zamućenija.

Desnica u Srbiji, gotovo bez izuzetka, rehabilituje kolaboracioniste iz Drugog svetskog rata, širi nacionalnu i versku netrpeljivost, zastupa ekstremna politička stanovišta, nema konstruktivan stav u pogledu nacionalnih manjina, a u svom histeričnom antikomunizmu, koji deli sa mnogim „građanskim snagama“, uspela je da poništi gotovo sve značajnije tekovine socijalističke modernizacije i emancipacije. Njen glavni argument da ona zapravo nema nikakve veze sa fašizmom je taj da je Hitler bio srbofob, pa je, otuda, ocena da su njeni stavovi fašistički, navodno neodrživa. Međutim, imajući u vidu upravo političke stavove, vrednosne poruke, aktivnosti - rečju: ideologiju i delovanje desničarskih organizacija i pojedinih desničarskih partija, slobodno bi se moglo reći da one u manjoj ili većoj meri zastupaju varijante fašističke ideologije, koje sve određuje, suštinski, proizilaze iz nacionalizma, koji je svojevremeno razarao Kraljevinu Jugoslaviju, manifestujući se tokom Drugog svetskog rata na monstruozne načine, koji je tinjao tokom čitavog perioda socijalističke Jugoslavije, ukotvivši se i unutar partije i van nje, koji se rasplamsao tokom osamdesetih godina i koji je u stravičnom ratnom požaru uništio Jugoslaviju u prvoj polovini devedesetih, a potom nastavio da razara samu Srbiju, što je proces koji neprekinuto traje do danas.

Zbog svega toga, ključni preduslov za poraz fašističke pretnje u Srbiji jeste delegitimiziranje nacionalizma, koji ne može da pronađe formulu koja bi bila iole kompatibilna sa stvarnim potrebama izgradnje moderene države i modernog društva (kao što je to mogao pre jednog ili dva veka), ali zato može, što upravo i čini, dugoročno da onemogući njihovo konstituisanje.

8.

Sve dok je broj onih koji pred diskriminacijom (rasnom, verskom, nacionalnom, rodnom, seksualnom, političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom i svakom drugom), jednostavno čute, čak i ako je ne odobravaju, veći od broja onih koji su protiv nje spremni da se bore: u sebi samima, u svojoj porodici, na poslu, u gradu, u društvu, svuda i na svakom mestu, fašizam je, zapravo, prisutan, svakodnevno ostvarujući manju ili veću pobjedu nad svima nama. Upravo to je smisao one, već toliko puta ponovljene istine: „Da bi zlo trijumfovalo, dovoljno je samo to da dobri ljudi ne učine ništa“. I upravo je to onaj „puzeći fašizam“ koji se svojim nakaznim osmehom u takvim situacijama keži pravo u lice onima koji sa nemim gnušanjem gledaju u kal kojim puzi reptil, uplašeni da ga zgaze, da glasno protestuju i makar jednom reči negodovanja pokušaju da oteraju gmizavca; to je taj „puzeći fašizam“ koji se lagano obmotava oko nogu onih koji vide zlo, ali ga ne prepoznaju kao zlo, i ravnodušno odlaze sa zametkom nemani na i u sebi; to je taj „puzeći fašizam“ u koji je već sasvim obrastao čovek koji sa odobravanjem gleda na zlo smatrajući ga za dobro, ili u najmanju ruku za opravdano, postajući već u sledećem stupnju isti taj gmizavac. Jer, ako prećutimo diskriminaciju kojoj smo svedoci, čak i ako je se gnušamo, fašizam nas je pobedio. Ostaćemo patatične kukavice koje „gledaju svoja posla“ i čutljivo podnose ponižavanje koje im priređuje nasilnik pred kojim se povlače. Ako diskriminaciju koju vidimo i čiji smo svedoci ne prepoznamo kao zlo, fašizam je pobedio u nama. Nema trećeg. A kada fašizam pobedi u nama, to da li ćemo postati fanatizovane ubice, perfidni inspiratori, blagonakloni posmatrači ili ravnodušni prolaznici pitanje je temperamenta... Izboru životnog stila...

Beleška o tradiciji

Često se moglo čuti da nasilje čiji smo svedoci bili u nedelju 10. oktobra, ili pak razni oblici diskriminacije drugog i drugačijeg „nisu u tradiciji srpskog

naroda“. Ovakvim stavom suočeni smo, zapravo, sa još jednim u nizu neadekvatnih, razvodnjavajućih odgovora na problem pred kojim smo se našli. Naime, tradicija je, u ovom slučaju, potpuno neupotrebljiv analitički instrument, već i zbog nepreciznosti upotrebe samog pojma. Neadekvatnost upotrebe pojma tradicija u ovom kontekstu očita je već i ako se ima u vidu da pojam, kako ga nesumnjivo upotrebljavaju oni koji ponavljaju da nasilje, mržnja prema drugačijem i fašizam „nisu u tradiciji srpskog naroda“, ima afirmativnu konotaciju. Kada se govori iz nacionalnog i patriotskog registra, nema naroda koji iz sopstvene istorije neće odabrati primere „čojstva i junaštva“, pravednog postupanja, tolerancije, trpeljivosti i slično, čak ih i inventovati, kako su pokazale neke savremene istorijsko-antropološke studije. U tom smislu, bestijalno nasilje „nije u tradiciji“ nijednog naroda.

Pošto se pojam tradicija u ideološkom diskursu proizvoljno koristi, ideološki MI skloni smo da tradiciji ideološki DRUGOG pripisemo sve negativne karakteristike i oblike ponašanja. Već iz ovoga se vidi da je pojam tradicija u analitičkom smislu neupotrebljiv, jer nije u stanju bilo šta da objasni. Svaka NAŠA tradicija svih ideoloških NAS je plemenita i uzvišena. Da li će iko ko pojam tradicija tumači kao skup afirmativnih i plemenitih elemenata SVOG nasleđa reći da je divljačko ponašanje u tradiciji grupe sa kojom se identifikuje? Jasno je da neće i zbog toga je upotreba argumenta tradicije ovde ne samo neadekvatna, već i nelogična. To je, ukoliko je po sredi neka dobronamerna ideja, sentimentalno-patriotski pokušaj da se igra na kartu imaginiranih nacionalnih vrednosti, koji se, u suštini, svodi na pokušaj da se pobjede nacionaliste na njihovom terenu, što je u samoj osnovi neostvariv cilj.

Štaviše, argument da „nasilje nije u tradiciji srpskog naroda“ doživljava slom već na prvom koraku, jer oni koji su izašli na ulice 10. oktobra sa namerom da se obračunavaju sa učesnicima Prajda i sa policijom učinili su to sa namerom da kazne one koji, po njihovoj tvrdnji, u punom smislu reči, kako smo imali prilike da čujemo - životno ugrožavaju srpski narod i srpske tradicije. A u najboljoj je tradiciji srpskog naroda da se brani kad je napadnut, zar ne? Ako je Prajd bio napad na tradicije srpskog naroda, dovodeći u pitanje njegov opstanak, kao što tvrde oni koji su inspirisali nasilje i učestvovali u njemu, onda je, sasvim logično, ono što se dogodilo bilo opravdan i adekvatan, a u najmanju ruku - razumljiv odgovor. I

sad, protiv ovakve argumentacije neko misli da će postići uspeh kritikom da događanje 10. oktobra „nije u tradiciji srpskog naroda“?! Prenoseći pitanje na potpuno nevažan kolosek, taj dobronamerni pojedinaac učestvuje u bespredmetnom razvodnjavanju i promašenoj kontekstualizaciji nasilja.

Međutim, ako se zadržimo na pojmu „istorijskog nasleđa“, ali ako se oslobodimo pomenutog razumevanja tradicije kao skupa etički prihvatljivih elemenata tog nasleđa i zamenimo ga pojmom istorijskog iskustva, doći ćemo do kudikamo prihvatljivijeg analitičkog instrumenta. A istorijsko iskustvo nam govori, da je društvo u Srbiji i te kako bilo i ksenofobično, i nesklono drugom i drugačijem, i spremno da osudi različitost, pa i da se sa njom fizički obračuna. Primeri za to su u istoriji ovog, kao i svakog drugog naroda, nebrojeni. Međutim, dok je zapadna civilizacija ipak otišla daleko u postizanju društvene tolerancije, uz sve prisutne oblike diskriminacije, koji i u njenim okvirima ponovo poprimaju zabrinjavajuće razmere, Srbija je uspela da ode značajno unazad. Mnogo više jedna kultura netolerancije i patrijarhalnog, isključivog i netolerantnog svetonazora, bez trajnih i sistematskih nastojanja da se taj kulturni model promeni u duhu negovanja kulture dijaloga, tolerancije, kompromisa i ljudskih prava, društvo je u Srbiji i dalje zadržalo karakteristike koje su inkompatibilne sa visokim standardima života u komplikovanom savremenom društvu koje visoko vrednuje mogućnost sapostojanja različitosti. U svemu, dakle, najveću ulogu igra savremeno vrednosno opredeljenje i (ne)spremnost da se prihvate konsekvence moderne racionalističke filozofije, prosvetiteljske etike, autoriteta nauke, da se razvije kultura dijaloga i, uopšte, da se prihvati korpus vrednosti koje su svojom utemeljenošću u racionalizmu i humanosti postale na neki način objektivne socijalne istine. Razne diskusije o tradiciji ovde su ne samo beskorisne, već i višestruko štetne, dok je nespremnost, a bojim se - i nesposobnost da se suočimo sa stvarnim istorijskim nasleđem upravo katastrofalna za samu Srbiju.

Konačno, šta je to iz arsenala srpske „tradicije“ nedostajalo onima koji su onomad rasturali grad? Kako to da im je promakla baš ta jedna komponenta tradicije - miroljubivost i tolerancija? Jer sve drugo je bilo tu: i vera, i Crkva, i nacija, i Kosovo, i patriotizam, i odbrana ugroženog Srp(b)stva, i ćirilica, i porodične vrednosti... Sve osim miroljubivosti i tolerancije. Slaba je i kao izgovor, a kamoli kao objašnjenje tvrdnja da su oni sve to samo

pogrešno razumeli... Vladajuća ideološka klima je takva da fašizmu dozvoljava da sve više jača i on će postajati sve agresivniji. Onespokojava i saznanje da je *jedina* ideološka (?) razlika u razumevanju Prajda između huligana koji su u fašističkom divljanju razarali Beograd i velikog dela javnosti pa i vlasti, u tome što ovi drugi, ipak, ne bi baš tukli učesnike Parade ponosa (jer se time u svet šalje loša slika o Srbiji), niti bi razbijali izloge po varoši (velika je materijalna šteta). A ako biste sve njih pitali šta zaista misle o ključnim pitanjima društva, dobili biste odgovor koji bi nijansirao jednu istu boju. Nije teško pogoditi koju. Razume se, iako nijanse nisu nebitne, iako u stvarnosti mogu imati ključni značaj u opredeljivanju puta kojim će se ići, ta manje ili više iznijansirana ideološka monohromija neprestano nas zadržava u čuvenom izboru između većeg i manjeg zla, što ipak jeste nekakav izbor, ali dugoročno ne garantuje povoljan razvoj događaja. Potpuni pad u fašistički terarijum tu uvek ostaje realna pretnja.

Konačno, ne treba tvrditi da su svih 6000 učesnika nasilja na beogradskim ulicama mladi fašisti. Ali važno je da se ukaže da je ideološka platforma sa koje su oni tog dana nastupali, pod čijom su zastavom vojevali, bez obzira da li im je do te ideologije iskreno stalo ili ne - fašizam. Sve ono što se u javnom protivljenju Paradi ponosa, i pre i posle njenog održavanja čulo, jesu u najčistijem vidu predočene ideološke postavke fašizma, kao što je sve ono što se posle divljanja na ulicama čulo o tom događaju očigledan izraz nastojanja da se izbegne pravo imenovanje toga.

Načelno, shvatljiv je otpor raznih konzervativaca izvesnim pojavama u društvu koje konzervativci manje-više svuda smatraju neprihvatljivim. Međutim, način na koji se kritika onoga što konzervativni krugovi i pojedinci smatraju neprihvatljivim odvija u Srbiji najviše liči na obračun, linč, progon, a to ne odgovara osnovnim principima savremenog društva i nivou osvojene slobode pojedinaca i grupa u takvom društvu. Tu više nije reč o legitimnom konzervativnom stavu, već o ekstremizmu fašističke „konzervativne (kontra) revolucije“. Ako se bude relativizovao i umanjivao značaj i domet ovog anticivilizacijskog delovanja agresivne i netolerantne ideologije, učinak će biti potpuni poraz srećnije budućnosti u Srbiji, kao što su već dosadašnji rezultati na svim poljima društvene stvarnosti poražavajući za one koji bi želeli da vide Srbiju kao moderno evropsko društvo ili barem na sigurnom putu ka takvom društvu.

Civilizacijski spoj EU i ZND

PIŠE: NENAD ILIĆ

Najbrža integracija Srbije u Evropsku uniju (EU) je standardna evroatlanska integracija koja u pravilu važi za sve postkomunističke zemlje Istočne Evrope. Odnosno, Srbiji je neophodan prethodni ulazak u NATO, za šta je ključan period 2011-2012. godina. Jedino tim putem Srbija praktično može do kraja 2016. godine da, kao lider u stabilizaciji i reformama zajedno sa Makedonijom (kao kandidatom na dužem čekanju) uspešno zatvori sva poglavlja u pregovorima sa EU i bude primljena u punopravno članstvo u relativno kratkom roku nakon Hrvatske (2012-2014, očekuje se njen prijem u punopravno članstvo).

Ovaj koncept je najpovoljniji za položaj Srbije na prostoru „jugosfere“. Ona bi time dokazala civilizacijsku odngovornost kao lider u procesu stabilizacije i reformi ovog prostora. Takođe, ovaj proces je najpovoljniji i za ceo region, jer omogućuje povoljno okruženje za sinergiju, u prvom redu Hrvatske, Srbije i Bugarske i za članstvo Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Kosova (koga Srbija, Španija, Rumunija, Grčka, Kipar i Slovačka treba da posmatraju kao nezavisnu samoupravnu teritoriju u EU, uvažavajući, na neki način odnose kakve su imale bivše Zapadna i Istočna Nemačka u Evropi).

U široj dimenziji podstiče evroatlansku stabilnost Zvrope i kulturno-ekonomsku saradnju na prostoru „jugosfere“ (od Julijskih Alpa do Crnog mora - tzv. Jugoistočni Beneluks), što unapređuje i sveobuhvatnu integraciju EU sa Turskom, Gruzijom, Jermenijom i Azerbejdžanom i, u strateškom smislu omogućuje i visok nivo saradnje sa Rusijom, Belorusijom, Ukrajinom i Kazahstanom (u regionalnoj integraciji pod nazivom Zajednica Nezavisnih Država).

U suprotnom, stvara se nepotreban jaz u razvoju i stabilizaciji između zapadnog i istočnog dela bivše SFRJ, odnosno stvara se nepotrebna civilizacijska linija između zemalja tzv. Austrougarskog saveza i zemalja Otomanskog balkanskog paketa koja odgovara evroskepticima, ali i nosiocima ekstremnih stavova na ovim prostorima. Mada pojedine hrišćansko-demokratske i evroskeptične strukture u EU vide ovakvu liniju, ovaj proces nije prvenstveno u anglosaksonskom interesu (SAD i Velika Britanija). Odnosno, ovako nestabilan i nesposoban da reši postojeće nesuglasice prostor, uz visok stepen korupcije, nisku konkurentnost privrede i nedostatak vladavine prava postaje dobar izgovor za evroskeptične strukture za uvođenje strožeg monitoringa u ovim oblastima, a time i sporije integracije istočnog dela Zapadnog Balkana i posledično odlaganje integracije Turske u EU.

Proces evroatlanske stabilizacije „jugsfere“ (kroz dominantnu osovinu Beograd - Zagreb - Sofija) i približavanja Turske EU preko anglosaksonskog faktora ne odgovara ni pojedinim tajkunima, ali ni rusofilima u Srbiji koji privilegijama na tržištu, energetski i vojno žele da stidljivo drže Srbiju van NATO - odnosno da balansiraju između EU i Rusije.

Može se reći da se, u istorijskom smislu odvija nekakva strateška konfrontacija u senci koju, sa jedne strane, vode stari čerčilofili (jer je Čerčil temelji četiri evroatlanska sidra u cilju mediteranskog antikomunizma i stabilnosti: Italija, „jugosfera“, Grčka i Turska) i kulturno-ekonomske realnosti na prostoru „jugosfere“ (prostor od Julijskih Alpa do Crnog mora) u cilju južnoslovenske saradnje, čiji je ovir dao još Matija Ban (krajem XIX veka) i, sa druge strane, habsburgofila (pobornici austrougarskih vrednosti na istoku Evrope) i novi germanofilski, frankofilski i rusofilski evroskeptici različito vrednujući stabilizaciju i definisanje same EU.

Zato je za SAD i Veliku Britaniju u drugom konceptu kritična za punopravno EU članstvo celokupnog prostora „jugosfere“ i Turske 2020. godine. U tom cilju stabilizacije i reformi uz podršku EU trebalo bi rešavati pitanja kroz dijalog Beograda i Prištine (u cilju regionalne saradnje i integracije), zatvoriti

S NOGOM U VRATIMA

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

pitanje Haškog tribunala, pitanje Severnog Kipra (zato je u interesu SAD i Velike Britanije da se pitanje severa Kosova u dijalogu Beograda i Prištine reši u formi Južnog Tirola, a samim tim i pitanje imovine i bezbednosti na Kosovu), civilizacijski reši pitanje genocida nad Jermenima u Turskoj na početku XX veka, adekvatno reši položaj Kurda u Turskoj i mirnim putem reše granični sporovi između jermenije i Azerbejdžana, Gruzije i Rusije i Moldavije i Rusije.

Tako je za EU najznačajniji prostor za sveobuhvatnu integraciju vezan za „jugosferu“, Tursku, Gruziju, Jermeniju i Azebejdžan, a visok nivo strateške integracije za prostor Severne Afrike i Bliskog istoka. Na kraju ovog procesa geopolitičke i geoeкономске tranzicije na spoju interesa sfera EU i Rusije - civilizacijski cilj treba da bude stvaranje dva jaka globalna partnera, stabilna, strateški uvažena, geografski i resursno definisana pod nazivom Evropske unije i Zajednice Nezavisnih Država.

Po trećem konceptu, nastavila bi se tiha konfrontacija EU i Rusije kroz strateški monitoring SAD i Velike Britanije u regionu. EU bi tako učestvovala u polarizaciji prostora „jugosfere“ na stabilniji i razvijeniji Zapad sa centrom u Zagrebu i slabije razvijen i nestabilniji Istok. Taj proces bi, prema procenama iz Berlina, Pariza i Beča, trebalo da se završi u pozitivnoj perspektivi 2025. godine sa istovremenim prijemom Srbije, Bosne i Hercegovine i Kosova u EU - i sa početkom internog EU monitoringa na ovom prostoru u cilju daljeg ispunjavanja visokih kriterijuma Brisela. U isto vreme bi se obezbedilo strateško partnerstvo EU i Turske u interesu, pre svega Nemačke i Francuske i omogućilo unapređenje odnosa, u prvom redu Nemačke, Francuske i Italije sa Rusijom. Nadajmo se samo da će različite strane u ovim regionalnim integracionim procesima prepoznati svoje globalne interese, realan prostor za geografsko i resursno povezivanje i snage za međusobnu saradnju.

Dvadeset godina posle raspada SSSR, Rusija nastoji da učvrsti, naštимуje i podmaže CSTO - vojnu i političku mašinu potpisnica ugovora o kolektivnoj bezbednosti, inspirisanu ambicijom da se vrati pod kontrolu prostor njene razgrađene imperije.

Ruski zadatak nije lak. Pola tuceta novonastalih autokratija replika su, uz manje ili veće sličnosti one u Kremlju, tako da partneri Rusije nisu nevični kada treba unovčiti Putinovu želju. Osim toga, „demokratija“ u izboru spoljnih opcija i baratanje „suverenitetima“, mogućnost kakve ranije nije bilo, učinilo je autokrate republika nespremnim na povinovanje. Omekšalo je, ili uklonilo nekadašnji osećaj satelita za „sovjetsku disciplinu“ - tako da je logor CSTO neretko ostajao pust, ne računajući dabome dežurnog kraj vatre, usamljenu ali upornu Rusiju.

*

Novost je u tom smislu poslednji samit CSTO, u decembru, u Moskvi - izdvojen iz konteksta i opštim prisustvom (Rusija, Belorusija, Kazahstan, Jermenija, Kirgistan, Tadžikistan, Uzbekistan) i pojedinim novim tonovima glavnog štimera mašine.

Prošle (2009) godine redovnom susretu lidera demonstrativno je, na primer, okrenuo leđa Aleksandar Lukašenko. Optužio je Moskvu da je samovoljno odlučila o snagama pakta za brzu intervenciju. Ali 2010, na skup je došao ne samo šef Belorusije, već i Uzbekistanac Aslan Karimov, još jedan sa čestim izostancima.

Karimov je pod pritiskom Zapada, zbog eksploatacije dece na pamučnim poljima i kršenja ljudskih prava u zatvorima punim neistomišljenika. Moskva je tolerantnija. Moskva, u zamenu za lojalnost trampi kredite, energente i „nemešanje u unutrašnje stvari“. Trgovina ove vrste nezamenljiv je činilac kohezije CSTO.

Samit u Moskvi obeležen je usredsređenošću Rusije i saveznica na mehanizam za kolektivnu intervenciju u kriznim situacijama. Uključujući i misije po eventualnom pozivu UN. Znači - i van prostora određenog teritorijom samih zemalja članica pakta. CSTO u takvom slučaju prevazilazi usko odbrambenu i afirmiše i svoju globalnu funkciju. Onu na kakvoj zapravo insistira i NATO, u zamislama o budućnosti sopstvene

organizacije. Motiv Moskve, zapravo i jeste to - podela "prava" i anuliranje monopola zapadne alijanse.

Pojava još jednog izvođača mirovnih radova, mimo jednog već postojećeg (makar i kao nastojanje da do toga dođe), ukazuje na rusko shvatanje partnerstva Rusije i NATO. Ove godine, u Lisabonu, reč "partnerstvo" dominirala je poglavljem o novim odnosima NATO i Moskve. Ipak, samit lidera Zapada i Rusije okončan je, "partnerstvu" je aplaudirano - a u isterivanje na čistac, koja strana šta podrazumeva pod "partnerstvom" nije se zašlo. I to se odmah i videlo, već pri prvom saplitanju povodom tobože zajedničkog sistema protivrakatne odbrane.

Rusku zamisao definisao je Putin, već 2000. godine (u Konceptu ruske nacionalne bezbednosti). Afirmisao je pretenziju na hegemoniju Moskve u "sferi njenih privilegovanih interesa". Kasnije, tezu Koncepta ponovio je i Medvedev (2008, povodom Abhazije i Južne Osetije), pojasnivši široki doseg zone interesa Rusije unutar koje će Moskva intervenisati. Pa i to, da su ruska zona i regioni "s kojima delimo naročite istorijske odnose i povezani smo kao prijatelji ili dobri susedi".

"Ta zona interesa podrazumeva nekoliko Rusiji susednih zemalja i veliki deo istočne Evrope. Ona takođe uključuje neke koji su već članovi NATO(...)", citiran je šef Rusije. "Čak nije ni bitno pripadanje ovoj ili onoj organizaciji, ovom ili onom bloku, nego su važni zajednička istorija i genetska povezanost naših ekonomija i vrlo tesno srodstvo naših duša", rekao je (učesnicima Valdai kluba, 2008). Iza te i sličnih izjava sada su već bile neke nove činjenice - na primer, rusko pobedonosno vojno kažnjavanje Gruzije, otcepljenjem Abhazije i Južne Osetije. Pred očima paralisano NATO pakta.

Promocija ruski zamišljenog sistema bezbednosti u pojasu Vankuver-Vladivostok obavljena je. Moskva nije više imala potrebu za dokazivanjem da njene reči treba shvatati ozbiljno.

Rusko polaganje prava na zaštitu "istorijskih interesa" Moskve na Balkanu oberučke je prihvaćeno od političara i politike u Srbiji. "Borba za Kosovo", izbor Beograda da se tim povodom politički konfrontira s bezmalo svim uticajnim zemljama Evrope i Zapada, i da se u tome osloni na Moskvu, pružila je Rusiji poziciju s koje je mogla da sabotira slaganje balkanskog mozaika po konceptu NATO pakta.

Tadićev ministar i vlada potrudili su se da Srbija požuri i prva i jedina na Balkanu podrži ideje o prekranju sistema bezbednosti, u korist blokovskih interesa Rusije. "...Od krize u Gruziji, Srbija se ni jednom nije pridružila Evropskoj uniji, u njenoj poziciji na sednica-ma Stalnog saveta OEBS. Isto tako, Srbija je glasala protiv rezolucije Generalne skupštine UN o pravu izbeglica

(interno raseljenih lica) na povratak u Abhaziju(...)". Ove usklađene pozicije "govore o tome da postoje jasna koordinacija, razumevanje, pa čak i strategija zajedničkih nastupa na međunarodnom nivou, između vlasti Srbije i RF, kako po pitanju statusa Kosova, tako i u drugim međunarodnim pitanjima" (Žarko Petrović, ISAK fond, povodom nedavno posete ministra Jeremića i rusko-srpske izjave u Moskvi).

Predlog da se sistem bezbednosti izmeni i oslobodi prostor većem uticaju Rusije, zainteresovao je Nemačku i Francusku. Metropole Evrope privučene su na tu stranu potencijalom atraktivnih ekonomskih dobiti, u slučaju obaranja barikade bezbednosnih podozrenja prema Moskvi. U osvit samita NATO u Lisabonu gospođa kancelar Angela Merkel, predsednik Francuske Nikola Sarkozy i predsednik Rusije Dmitrij Medvedev, sastali su se mimo blokovskog okvira pakta - i za sopstveni račun "potvrdili privrženost zajedničkom radu na osiguranju bezbednosti evro-atlantskog i evro-azijskog postranstva", kaže službeno saopštenje na sajtu Kremlja.

Mesto zbivanja Dovol, opustelo odmaralište na francuskom Atlantiku. Van NATO šatora, koji se u to vreme razapinjao u Portugaliji.

Formulacije o "zajedničkom radu", u korist "bezbednosti evro-atlantskog i evroazijskog prostora", i još štošta drugo, ukazuju da je ruska verzija "bezbednosti od Vankuvera do Vladivostoka" (materijal koji NATO inače ne razmatra) u Dovolu bila makar na stolu trojke. Makar i kao priručni potsetnik. A to znači, Nemci i Francuzi upustili su se s Rusima u proces, o kojem se "tamo gore" u NATO kampu, u Vašingtonu, možda još i ne razmišlja. Ili se, recimo, odlaže. Ruska stopa našla se duboko unutar prostora Evrope.

U Briselu, 56 nacionalnih šefova odbrane i diplomatije, nadnelo se nad proračune azimuta alijanse "za XXI vek". Nabrojane su "pretnje" početog veka, opasnosti "sajber" napada, energetske, terorističke, oružjem masovnog uništenja. Ali, kruna strategije - ono zbog čega je parada sazvana, bila je Rusija. Skinuta je sa spiska opasnosti za evropski mir.

Možda se očekivalo da će na horizontu zablistati, ali to se nije dogodilo. Mesec dana "posle Lisabona", partnerstvo NATO i Rusije, oglašeno na samitu članica pakta i predsednika Medvedeva, manje je istorijski zaokret, a više još jedan požuteli papir, negde na panou očekivanja bez pokrića. "Kraj konfrontiranja", "novi početak", "zajedničko suočavanje" (s opasnostima veka u koji se zagazilo) - izrazi koji su u Portugaliji, u trenutku zapadnog nadahnuća zvučali smisljeno, danas su verbalni patrljci. Ljuštore bez sadržaja. Predstoji razjašnjavanje o pojmovima, a Moskva ne voli kompromise.

Sloboda (od) vere

PIŠE: SRĐAN BARIŠIĆ

Nakon višedecenijske striktno sekularizacije, procesi postsocijalističke transformacije i demokratske konsolidacije u Srbiji, (re)aktuelizovali su problem modela odnosa verskih zajednica i države. Proces redefinisanja odnosa između države i verskih zajednica omeđen je modernim shvatanjem verskih prava i sloboda, ali iskustvo pokazuje da postoje određeni problemi u tumačenju pomenutih prava i sloboda.

Sloboda veroispovesti je fundamentalno pravo definisano Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao sastavni deo slobode misli, savesti i veroispovesti. Ustavno tumačenje ove slobode kao slobode verovanja, ispovedanja, odnosno ispoljavanja vere i vršenja verskih obreda nije sporno, ali izuzimanjem iz konteksta slobode misli, savesti i uverenja, često se previda njeno dvostruko dejstvo, odnosno dva aspekta koji se podrazumevaju.

Sloboda veroispovesti podrazumeva pravo da se veruje, ali i ne veruje; da se učestvuje, ali i ne učestvuje u verskom obredu; da se daju ili ne daju prilozima religijskim institucijama; to je i pravo na religijsko obrazovanje dece, ali i pravo da se dete ne podvrgava takvom obrazovanju, itd. Upravo ograničenja slobode veroispovesti, koja moraju biti propisana zakonom, moraju biti u službi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili zaštite fundamentalnih prava i sloboda drugih. Prava i slobode ograničene su pravima i slobodama drugih i upravo je to razlog zbog koga slobodu veroispovesti ne možemo tumačiti izolovano od slobode misli, savesti i uverenja. Naravno, ovde se podrazumeva poštovanje dva principa: princip jednakosti i princip nediskriminacije. Ostvarivanje određenih prava i sloboda određenog pojedinca ili grupe nikako ne sme ugrožavati ostvarivanje istih ili drugih prava i sloboda drugog pojedinca ili grupe.

Pomenuti pravni okvir naročito je važan u multikonfesionalnom društvu, poput našeg, u kome, osim izrazito najvećeg broja pravoslavaca, žive i pripadnici drugih hrišćanskih (katolici i protestanti) i nehrišćanskih (muslimani, Jevreji i dr.)

veroispovesti. Većinski položaj određene verske zajednice, te zaštita individualnih i kolektivnih verskih prava i sloboda pripadnika te verske zajednice, ni u kojoj meri ne sme biti povezano sa zaštitom individualnih i kolektivnih verskih prava i sloboda pripadnika drugih verskih zajednica, bez obzira na njihovu brojnost, stepen institucionalne organizovanosti, istorijskog prisustva i slično. Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakvog razlikovanja.

Jedan od glavnih preduslova zaštite verskih prava i sloboda jeste pravna distinkcija između države i verskih zajednica, odnosno funkcionisanje sekularne države koja može da garantuje zaštitu verskih prava svih građana. Verske zajednice moraju biti ravnopravne, odnosno moraju imati jednaka prava i jednak tretman u različitim javnim delatnostima, ali i autonomne po pitanju institucionalnog organizovanja. Jasna i stroga razdvojenost države i verskih zajednica ne podrazumeva njihovu isključivost i izuzimanje, već naprotiv pozitivan odnos i saradnju u cilju jednakog ostvarivanja verskih prava svih građana.

Od samog početka demokratskih promena većinska crkva je vrlo brzo ostvarila zavidan odnos sa srbijanskom državom. Uvođenje veronauke u sistem obrazovanja i odobravanje prisustva sveštenika u vojnim institucijama predstavljali su prve korake redefinisanja odnosa između države i verskih zajednica. Pravna regulacija je započeta obrnutim smerom, od Uredbe o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi, preko Zakona o crkvama i verskim zajednicama, do Ustava Republike Srbije, a favorizovanje sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica od samog početka ovog procesa predstavljalo je grubo kršenje verskih prava i sloboda. Iz dana u dan kooperativan odnos između države i većinske crkve je postajao sve intenzivniji i država je činila sve veće ustupke većinskoj crkvi, čak i kada ova to nije ni tražila. Ubrzo većinska crkva je počela da pruža novi ideološki okvir za državne institucije, a legitimitet pripadnika političkih elita merio se intenzitetom odnosa sa lokalnim i vodećim zvaničnicima Srpske pravoslavne crkve.

Situacije u kojima se osveštavaju prostorije javne administracije, unosi badnjak u prostorije državnih institucija, zatim ozvaničavaju i proslavljaju krsne slave opština, predstavljaju grubo kršenje ustavom proklamovanih sekularnih principa. Tokom božićnih praznika može se videti badnjakom okićeno službeno vozilo Ministarstva unutrašnjih poslova, kao i ulazna vrata i prostorije brojnih državnih institucija, a ikone svetaca i slike patrijarha često imaju istaknuto mesto u činovničkim radnim prostorijama i kancelarijama. Poznati su slučajevi angažovanja vojske u postavljanju limene crkve na Rumiji, zatim zajedničke izdavačke delatnosti vojske i crkve, ali i angažovanja vojnog ljudstva i mehanizacije u renoviranju i uređenju manastira i hramova. Deceniju unazad, brojne vojne jedinice obeležavaju krsne slave, a pravoslavlje se afirmiše kao izvoriste vojničkog morala. Proglašenje Svetog Save za školsku slavu, takođe, predstavlja paradoks laičkog karaktera obrazovanja u sekularnoj, pa još i multikonfesionalnoj republici, naročito ako se uzme u obzir istorijski

značaj Dositeja Obradovića kao stvarnog srpskog prosvetitelja. Na kraju, možda najbolji primer predstavlja uvođenje obaveznog doprinosa izgradnji Hrama Svetog Save, na osnovu Uredbe o izdavanju doplatne poštanske marke „Izgradnja Spomen-hrama Svetog Save“, koji su morali da plaćaju svi građani, korisnici ove vrste poštanskih usluga, bez obzira da li su vernici ili ne, pravoslavci ili ne.

U sekularnoj državi, isticanje verskih simbola pod krovom bilo koje ustanove koja se finansira iz državnog budžeta, koji se pak akumulira obaveznim davanjima svih poreskih obveznika u državi, bez obzira na njihovu versku ne/opredeljenost, predstavlja grubo kršenje osnovnih principa sekularnosti i verskih prava i sloboda. Nosioci vlasti, funkcioneri i državni službenici, ukoliko odgovorno obavljaju javne funkcije, ne bi smeli da privatizuju radni prostor i svoje (lično) versko opredeljenje javno manifestuju prilikom vršenja poslova u ime svih građana, uključujući dakle i one koji ne dele njihovo opredeljenje, odnosno uverenje.

Ustav Republike Srbije, države svih građana (verujućih i neverujućih), proklamuje princip odvojenosti države od crkve i jednakost svih pred Ustavom i zakonom, što bi u praksi trebalo da dovede do nepristrasnosti u postupanju, priznavanja i poštovanja različitosti i odsustva favorizovanja jednih na račun drugih.

Ukoliko individualno pravo postane kolektivna obaveza, ne možemo reći da se poštuju ustavna jemsstva neotuđivih ljudskih prava koja služe očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovanom na načelu vladavine prava. Sem proklamacije „slobode“ da se ne/veruje i da se izabere u šta se veruje, država mora sistemski da se pozabavi da ona sama ne krši ovu slobodu, jer je to pitanje upravo privatno pitanje svakog građanina; u suprotnom, nužno se nameće nedoumica koliko nam to zapravo „slobode“ država priznaje.

O libertarijanizmu

PIŠE: SRĐAN JOVANOVIĆ MALDORAN

Poznato je da iver ne pada daleko od klade, to jest da će osoba koja je odgajana u porodici čiji se članovi odlikuju konzervativnim političkim stavovima najverovatnije i sama odrasti kao konzervativac. Ukoliko dvoje pravoslavaca odgajaju dete, male su šanse da i ono samo neće biti pravoslavne vere kao odrasla osoba. Zašto mladunčad homo sapiensa tako lako prihvata besmislena uverenja svojih roditelja? Odgovor na ovo nam daju biologija i evoluciona psihologija.

Eminentni biolog sa Oksfordskog univerziteta, evolucionista i edukator Ričard Dokins, dao je veoma lucidno objašnjenje za ovaj fenomen u svom bestselleru, „Zabludi o Bogu“. Mladunče homo sapiens vrste, naime, evolucioni je predisponirano ka prihvatanju doslovce *bilo čega* od svojih roditelja. Evolucioni mehanizam koji stoji iza ovoga postoji stotinama hiljada godina, još pre razvitka homo sapiensa kao vrste, to jest, postojao je i kod homo erectusa, homo habilisa i tako dalje, u prošlost. Ljudski vek je, pomirimo se sa tom činjenicom, izrazito kratak. Trenutno je tik iznad sedamdesetak godina, a ovaj broj važi samo za razvijene zemlje, kojih ima manje no nerazvijenih. Jednostavno, ne postoji dovoljno vremena da jednika homo sapiensa uči na „trial & error“ procesu (pokušaj i greška). Isto tako, učiti se osnovnim stvarima na svoju ruku bilo bi izrazito opasno. Zamislite samo da roditelji danas ne uče decu da „pogledaju prvo levo, pa desno“, kada prelaze ulicu. Svaki dan bi ginulo na desetine hiljada mladunčadi poput leminga u anegdotama dok se ostali ne nauče na tuđim greškama. Zato je tokom dugogodišnjeg procesa evolucije prirodni odabir favorizovao one jedinke, onu mladunčad čija je hemija mozga dozvoljavala da direktno i bez razmišljanja preuzimaju informacije od svojih roditelja. Nekada su ove važne informacije bile poput „nemoj da ideš sam u šumu, ima lavova“, „čuvaj se vijugavih oblika na zemlji, možda je zmija“ i sl, danas je to „pogledaj levo, pa desno kada prelaziš ulicu“. Nažalost, kada se mozak (tokom nekoliko stotina hiljada godina evolucije) u potpunosti navikne na *automatsko, nekritičko preuzimanje informacija od roditelja*, on tako nastavlja da se ponaša i kada

mu to nije potrebno, pa čak i kada mu donosi direktno nesreću. Ovo se u evolucionoj biologiji stručno naziva „spandrelom“, *evolucionom nuspojavom*, čiji je možda najbolji primer religija. Međutim, nije religija jedina nuspojava u evolucionom razvoju ljudskog mozga. Bilo koja instanca preuzimanja netačnih i na bilo koji način besmislenih stavova od roditelja je u suštini evolucioni spandrel, a primećujemo ga vrlo lako u ni na čemu baziranim političkim stavovima koje mnoge (uglavnom manje obrazovane i ne preterano inteligentne) individue nose, a koji se zasnivaju na preuzimanju ideja od roditelja.

Veliki je broj političkih filozofija i ideja o tome kako treba urediti državu. Pitanja koje politička teorija i politička filozofija postavljaju u vezi sa ovom instancom su mnogobrojna, a kreću se od pitanja zakona (od individualnih sloboda i prava do ograničenja istih i kazne), pa sve do toga ko treba da vlada (ako je uopšte vlast poželjna) i na koji način. Aristotel je bio među prvima koji je klasifikovao moguće tipove države na osnovu kriterijuma *ko vlada* i *kako*. Srbija, primera radi, po ovoj klasifikaciji, može se odrediti kao birokratska, pseudo-demokratska oligarhija bazirana na nepotizmu, ketmanu i jednom veoma razvijenom esnafskom sistemu.

Ova država je *oligarhijskog* ustrojstva, jer njome vlada određen broj ljudi (nekoliko stotina), od kojih su neki poznati (pripadnici političkih partija), a neki ne (finansijski moguli koji iste finansiraju). Ovo je poznata stvar, te kao takva i prihvaćena bez ikakvih skrupula i problema. Bazirana je, dalje, na *esnafskom sistemu* koji podseća na srednjevekovne cehove, jer se uspeh može ostvariti samo i jedino na osnovu ličnih poznanstava i rodbinskih veza. Većina profesora na univerzitetima, kao i većina doktora u domovima zdravlja i većina uticajnih ljudi u preduzećima biva postavljena na ta mesta samo i isključivo na osnovu veza. Ovi ljudi, koji na tim pozicijama dostižu granicu sopstvene nesposobnosti počinju da prave najgori haos kada tu granicu prevaziđu. Oni se vrlo često nalaze u situacijama za koje nisu obučeni, te se institucija koja se zasniva na ovakvim individuama uglavnom

nalazi u stanju večitog raspada. Većina doktora po domovima zdravlja, primera radi, dolazi iz ovih krugova. Znamo da vrlo često nisu spremni da pacijenta saslušaju – jednostavno zato što ne znaju šta treba da rade. Svi oni profesori koji studenta ni ne pogledaju dok ovaj odgovara na ispitu, su takođe pripadnici cehovskog sistema, jer jednostavno nisu u stanju da *razumeju* studenta, koji često zna mnogo više od njih. Svratite na Filozofski ili Filološki fakultet, i videćete. Ova država je, zatim, *pseudo-demokratska* zato što se predstavlja kao demokratska, dok to u stvari nije. Sama imena nekih stranaka nam dovoljno o tome govore – primera radi, Demokratska stranka Srbije u svom nazivu, iako je u potpunosti desno orijentisana, ima „demokratiju“; „demokratski desničar“ je oksimoron koliko i „crnobeli kolor tv“. Ovo, pak, manje obrazovanim glasačima iste ne smeta ni najmanje.

Kako, onda, treba urediti državu? Nužno je, prewashodno, prevazići evolucionu spandrel koji direktno i jako utiče na stavove individue. Ovo je u praksi moguće jedino ukoliko postoji *svest* da ovaj spandrel postoji. Posle shvatanja ove činjenice, nužno je metodički se baciti u političku teoriju, istoriju, sociologiju i ostale društvene nauke, bez predrasuda i ličnih agendi. Bilo kakvo deničarsko, konzervativno društveno ustrojstvo, primera radi, pada u vodu veoma lako; dovoljno je elementarno poznavanje istorije da bi se primetilo da su konzervativizam i nacionalizam ne samo bili izrazito neuspešni za doslovce *svaku državu koja ih je primenila u nekom vremenskom periodu*, već imali i izrazito negativan uticaj na državu i njene državljane, od srozavanja ekonomske moći i moralnih vrednosti, do rata, smrti i patnje. Raspad Jugoslavije se često uzima kao primer apsolutnog neuspeha u shvatanju ovih činjenica: pogledajmo samo, posle prvog rata, došlo je do drugog; kao da nije bilo dovoljno shvatiti da sa takvom politikom nešto ne valja. Onda je došlo do trećeg – Jugoslavija je još jednom udarila glavom u zid, pa onda i četvrti put. Onda je došlo do bombardovanja, a ista politika se nastavila. Po smeni Miloševića, Koštunica je nastavio sa politikom ekstremnog nacionalizma koja je dovela i do otcepljenja Kosova, što je uslovalo

divljanje istih onih koji su do toga i doveli; razvoj političkog spandrela se nastavio. Lako je primećivati da su manje inteligentne i manje obrazovane individue među prvim žrtvama ove evolucione nuspojave. Nedostatak inteligencije i sposobnosti za rezonovanje ovim manje uspešnim individua ma ne dozvoljava shvatanje sopstvenih grešaka, te se iste i razvijaju, uništavajući sve oko sebe, da bi (kako se Aron Linč izrazio), tzv. „proselitičkom zarazom misli“ spandrelolidno i nastavile da postoje među generacijama koje dolaze.

Komunizam, da dam dalji primer, pada, kako na testu istorije, tako i na testu čiste logike. Liberalizam se javlja kao bolja opcija. Poštuje prava i slobode individue i zalaže se za makar neku vrstu edukacije. Liberalizam, pak, nije dovoljan – nužno je uvesti tzv. *minimalnu državu*, koncept koji je u političku filozofiju uveo poznati filozof politike, Robert Nozik. „Ne pitaj se šta ti možeš da uradiš za svoju državu, već šta ona može da uradi za tebe“, može da funkcioniše kao krilatica ovog političkog usmerenja. Libertarijancu je jasno da je država tu *radi njega*. Zašto bi inače postojala? Ako država nije tu radi njenog državljanina, ona je tu samo radi onih koji vlast drže, što je osnov nejednakosti, diskriminacije i šovinizma. Libertarijanska, minimalna država je tu samo da reguliše elementarne stvari, da zabrani ubistvo, krađu, finansijske malverzacije, kao i da podrži obrazovanje, da ponudi zdravstveno i socijalno osiguranje i sigurnost. Kanada, primera radi, veoma je blizu libertarijanske države. Zdravstveno osiguranje je besplatno i funkcioniše, a postoji i generalna društveno-fizička sigurnost, jer kriminala ima relativno malo, te ljudi često i ne moraju da zaključavaju vrata za sobom, kao što je demonstrirao genijalni *agent provocateur*, Majkl Mur. Slične zemlje su Island i Australija. Pitanje koje se samo postavlja je sledeće: u kakvoj zemlji želimo da živimo? U slobodnoj, uspešnoj, *libertarijanskoj*, ili u raspadajućoj nacionalističkoj? Nedostatak inteligencije, obrazovanja i funkcionalna nepismenost uvek vuku ka ovom drugom, iz čega proističe i recept za napredak.

Taj recept, preziran aktivno na ovim prostorima, zove se *obrazovanje*.

Kikinda: Evropa, sve bliža

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Na najavu da će osnovna škola „Feješ Klara“ u Kikindi, osnovana 1811. godine, sa nastavom na dva jezika i manjkom učenika, biti ukinuta, roditelji i simpatizeri reagovali su peticijom i alarmiranjem svih nadležnih, a poneki Kikindžani izjavljuju da će leći pred vrata škole, pa neka je ukida ko sme. Pekara štrajkuje od polovine novembra, direktor Čedomir Rodić dao je ostavku posle 20 godina na rukovodećem mestu, radnici nemaju plate, okupljaju se pred opštinom, a većinski vlasnik, i sam u dugovima, ne pokazuje interesovanje da preuzme pekaru. Oko stotinu radnika je pred otkazom, ispostavlja se da im nije uplaćen staž, niti su plaćeni porezi u iznosu od oko 135 miliona dinara, pa pomoć traže od Opštine, koja je upravo u fazi postavljanja novog crepa na krov zgrade SO Kikinda. Ovo nismo slutili pre 10 godina: tu novu 2001, mi u Kikindi dočekivamo srećni i veseli kao uspešni begunci iz Alkatraza, ko god je mogao slavio je i izašao je nekuda, barem na osvetljeni trg u centru grada, gde je novoizabrani predsednik opštine pio šampanjac sa sugrađanima, a sve uz zvuke valcera. Mali grad sa solidno dugom opozicionom tradicijom tada je izgledao veoma blizak Evropi. Pristalice režima S. Miloševića bile su u mišjim rupama, mnogo novih lica bilo je u lokalnoj vlasti, a lokalni mediji, naročito Kikindske, kritikovali su ih u svakoj prilici bez pardona, čak i kad su - sad to vidimo - izvodili sasvim sitne početničke greške i autogolove, iz saasnje perspektive gotovo pa smešne. Nekako nam se činilo da će minijturni malogranični prelazi kod Nakova, Valkanja i ostalih naselja u okolini Kikinde biti maksimalno iskorišćeni, da će još toliko velikograničnih prelaza da se otvori - i, evo, svet, u ono doba vrlo radoznao za zbivanja ovde kod nas, samo što nam nije stigao u goste, donoseći investicije i nove velike šanse. Sad se vidi da je, kao i obično, bilo tu više nego 80 odsto računa bez krčmara, to jest bez stvarnog saznanja šta bi moglo da se dalje događa. Izgleda da je još jedna lekcija dospela za ponavljanje, ako smo u međuvremenu od cele decenije uspeli da utvrdimo gradivo.

„Bela Evropa - belom čoveku“, piše na fasadi jedne od zgrada u Mikronaselju, delu grada sa mnogo radničkih stanova, ustvari, sa najvećom koncentracijom stanovništva u celoj opštini Kikinda. Natpis - beli autolak na pozadini od crvene fasadne cigle - izgleda ne bode oči nikome. U svakom slučaju, ne reaguju ni stanari zgrade na kojoj se ove reči nalaze. Grafite mržnje, najvulgarnije izraze paničnog straha od drugog

i drugačijeg, od Mađara, Roma, Hrvata, ili nekog četvrtog, na primer, LGBT osoba, već prema afinitetu autora, obično prekreće aktivisti LSV ili omladinskih asocijacija, a kad oni to ne urade, onda natpis neometano stoji gde jeste. U odnosu na 1991. godinu, međunacionalni odnosi u Kikindi su nepovratno izmenjeni u odnosu na ono što su bili pre početka ratova, premda je teško opisati u čemu je razlika - ne u smislu povećanog broja incidenata, nego u nekoj vrsti zatvaranja svakog etniciteta u sebe. Osnovana su od tada udruženja Nemaca, Roma, Rumuna, mađarska zajednica je i ranije imala svoje kulturno-umetničko društvo, „Edšeg“ (Jedinstvo), svi imaju svoje nevladine organizacije i druge oblike okupljanja, ali sve to kao da ne uspeva da skrene pažnju većinskog naroda, osim u slučajevima kad se ponavljaju obavezne zakletve u toleranciju i multikulturalnost i, naravno, kad se kroji lokalni budžet, pa svaka od ovih organizacija pokušava da dobije bar nešto, dok lokalna vlast pokušava da zadovolji sve, a da pri tom ne da previše. Na proslavi 165 godina postojanja biblioteke u Kikindi, bilo je prisutno pravoslavno sveštenstvo iz banatske eparhije, sve najviši velikodostojnici, ali, tokom četiri dana proslave, niko nije pomenuo podatak da su pre formiranja prve srpske čitaonice u Kikindi već delovale nemačka i mađarska čitaonica. Asocijacije Nemaca i Mađara nisu prokomentarisale ovakav prikaz istorije. One uglavnom vrlo retko komentarišu kad su *odignorisane*. Vladislav Vujin Vladis, profesor istorije, održao je prezentaciju „Modna vremena“ 24. novembra u Kulturnom centru, prikazavši kako su izgledale reklame za konfekciju, obuću, tkaninu, pozamanteriju i druge potrepštine u kikindskoj štampi osamdesetih godina XIX veka: tu se itekako dobro vidi da su tekstovi kojima se trgovci obraćaju „poštovanom publikumu“ - pisani (i štampani) na tri jezika, nemačkom, mađarskom i srpskom, i tri pisma, latinicom, ćirilicom i *goticom*; da su prve reklame bile trojezične; da je krojač Jevrej bio jedini ovlašćeni za izradu odeždi i opreme kikindskih pravoslavnih sveštenika (i da to nikome nije smetalo); i, neobično važno, roba iz Beča, Pešte, Temišvara stizala je u Kikindu u nekim slučajevima za dan ili dva, trebalo je samo naručiti je. Evropa je bila tu, nadomak ruke, blagodareći inicijativi svih onih koji su hteli - i imali itekakav interes - da njihov grad ne zaostaje za okolnim mestima po dobroj povezanosti sa centrima koji su diktirali modu. Danas, ovakva pojava ličila bi na naučnu fantastiku, izuzimajući prehrambene

proizvode koji stižu iz Segedina na gradsku pijacu. Ovo nije sad žal za starim dobrim vremenima - jer starim vremenima je dobro samo to što su *prošla* - nego nekoliko podataka koliko da se vidi gde smo. Što se tiče saobraćajnih veza, pravi avanturista može da doputuje u Kikindu iz Beograda ili Zrenjanina, pa će mu mnoge stvari biti jasnije: deonica puta Bašaid - Kikinda na putu Beograd - Kikinda je u takvom stanju, da je opasna za automobil. Dalje od Kikinde... pa, nema dalje, tu je, osam kilometara od grada, granica sa Rumunijom, kod Nakova, ali granični prelaz je opusteo i noću neosvetljen, tako da ko putuje, obično bira granični prelaz kod Srpske Crnje u susednoj opštini Nova Crnja. Pružni pravci su u relativno dobrom stanju - u smislu da niko nije demontirao pa odneo pruge po kojima je Kikinda bila čuvena još od kad je 1854. godine kroz nju prošao prvi voz - ali vozova je sve manje. Šinobus do Pančeva putuje četiri sata - baš kao i u doba prvih železnica; voz do Subotice sve je neizvesniji, a jedina prekogranična linija, Kikinda - Žombolj, upravo je pred ukidanjem, zbog nerentabilnosti. Odvojenost od EU je jasna, vidljiva, kakva je već bila svih ovih godina, a novo je što sve brojnijima počinje i da smeta.

Kikindani i Kikindanke s najvećim strahom slušaju prognoze da će ova zima biti najgora, najduža i najhladnija za proteklih 50 godina: mnogo je onih koji duguju za gas i struju, i to toliko da ni uz redovnu platu i reduciranu ishranu (kad, recimo, ne bi jeli nekoliko meseci) ne bi uspeli da se oproste duga. Još veći je strah od „fendovanja“ - prakse da poverilac skida dužniku dug s plate na osnovu administrativne zabrane (pa od male plate još manje ostaje) ili čak oduzima stvari od dužnika dok ovaj ne plati, pa su tako mnogi ostali bez televizora, bele tehnike i nameštaja. Zauzvrat, najveće dužnike, one koji imaju milione duga - a to su firme, ustanove, među njima i gradska bolnica - niko i ne pomišlja da tuži, fenduje ili nešto slično. Sav teret bede pao je na one koji i inače jedva sastavljaju kraj s krajem. Tu, zaista, ništa nije novo. Za sada, nijedna od 17 registrovanih verskih zajednica u Kikindi, a naročito ona koja ima najviše novih vernika, novih objekata i novca, nije otvorila neku narodnu kuhinju, a narodna kuhinja kikindskog Crvenog krsta objijena je i iz nje odneta hrana za pripremu obroka najsiromašnijim sugrađanima.

Kikindanin Dejan Tepić, star 27 godina, otac jednog deteta, umro je u toku služenja vojnog roka. Za njegovu porodicu redovno služenje vojnog roka ukinuto je prekasno.

Kulturna scena (kome je još do kulture) predstavlja zanimljiv konglomerat nespojivog. S jedne strane, veliki povratak pravoslavnim tradicijama uz obilje novih detalja kojih se stariji pravoslavci uopšte ne sećaju, podsećanje na slavne tradicije i ogromne količine nacionalizma

- s druge strane, Kancelarija za mlade radi predstavu „Mi smo ceo svet“ na tri jezika, koja će ići na gostovanja diljem države, a može biti i u inostranstvo; Srđan V. Tešin, književnik (nova knjiga „Ispod crte“) putuje u Beč sa ekipom pisaca gde svi predstavljaju ovdašnju književnu scenu; psihološke, kreativne i relaksirajuće radionice sa učešćem svih prisutnih postaju „in“, ljudi traže načina da lakše *podnesu* stvarnost u kojoj žive (pošto svakako ne preduzimaju ništa da bi je promenili). U okviru kampanje 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama, dr Milan Mitrić, hirurg, na tribini izjavljuje da Kikindani rado i redovno biju svoje bračne i vanbračne družice, majke, sestre i kćeri; da je šamaranje, udarac pesnicom, guranje žene tako da ona padne na tvrdu podlogu i povredi se, a naročito šutiranje žene u stomak, omiljena praksa ovdašnjih nasilnika, koji inače deluju kao „tako mirni, tako dobri ljudi“.

„Ne zavaravajmo se, dok se nasilje ne bude primereno kažnjavalo, mi nećemo postati civilizovana država. Naslinik je zao čovek koji se izivljava na slabijem od sebe, samo kao takvog ga treba posmatrati“, kaže dr Mitrić uz napomenu da ima promena otkako su doneti novi propisi o kažnjavanju porodičnog nasilja, ali da je to kap u moru u odnosu na sve slučajeve nasilja koje nije prijavljeno. Nekoliko očeva i muževa dospelo je u pritvor zbog porodičnog nasilja posle policijske intervencije - odista novost u malom gradu gde se nasilje tako dobro skrivalo iza debelih zidova ćutanja. Jedna Kikindanka, maturantkinja i odlična učenica, proslavila je osamnaesti rođendan na neuobičajen način: podnela je *krivičnu prijavu* protiv svog oca zbog porodičnog nasilja. Više nije mogla da trpi kako njen tata maltretira njenu majku, svoju bivšu suprugu, i baku, bivšu taštu, a one ne smeju da ga prijave - i presavila je tabak. Slučaj je nezabeležen u analima kikindskog pravosuđa, a tata se izvuкао s opomenom.

„Ne smeš ni rođeno dete i ženu da udariš, odmah te prijave“, tugovao je i žalio se kasnije, ali, bivšoj ženi i tašti ne prilazi od kada se suočio sa predstavnicima institucija. Opomena ga je sasvim dovoljno prepala, što je rečit dokaz da je borba protiv nasilja ipak moguća, jer, svi se boje, ne svoje savesti, nego *kazne*. Ni pojas u automobilu mnogi ne bi vezivali da im ne preti kazna, a ovaj jednostavni opštepoznati metod već je uticao na menjanje društvene klime u mnogim mestima, pa zašto ne bi i u Kikindi. I naši nasilnici se boje kazne.

Kosovo, zanimljivo, nešto osobito ne pominje ni DSS. Zatišje zbog sezone zimskih praznika? Kad sezona prođe, političke stranke, upravo zabavljene unutarstranačkim izborima, krenuće u ozbiljnu političku kampanju. Biračkom telu je već unapred svega dosta.

Ničeov brat

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

U uspelom prevodu Radomana Kordića upravo je objavljen izuzetan Badijuev esej o svetom Pavlu. Kažem esej, jer je Badijueva interpretacija ovog doista neobičnog i možda jedinog „filozofa“ - (što je jedna od teza i samog Badijua) - među Hristovim apostolima, ovog neobičnog misionara hrišćanstva iz „druge generacije“ Hristovih apostola - filozofski otvorena. I to je osnovna razlika (ova otvorenost) između eseja i ogleđa.

Sa druge strane, govorim o prevodu, jer prethodni prevodi Badijua kod nas nisu uspjeli, što je verovatno posledica i osobenog, eliptičnog Badijuevog stila. A pošto je reč o eseju prevod je doista od neobične važnosti.

Uostalom, kao da Badijueva interpretacija još jednom potvrđuje poznato hermeneutičko pravilo prema kome u dijalogu filozofa i teologa jedino filozof može da postavlja pitanja. Situacija u ovom eseju se zato komplikuje, jer Pavle - inače „filozof“ - odbacuje ne samo filozofiju nego i samu religijsku doktrinu iz „Starog Zaveta“, pošto je po Badijuu Pavle ne samo anti-filozof nego i anti-teolog! Premeštajući težište sa ontologije i problema transcencije na problem vaskrsenja i same blagodatni ili „dara“ i „viška“, sa problema subjekta ili „Sina“ na sam problem subjektivacije, Badiju dolazi do temeljnog procesa identifikacije i univerzalizacije budući da je „prava univerzalnost bez središta“, kako piše Badiju. Uostalom, podnaslov Badijuevog eseja glasi: „utemeljenje univerzalizma“, pošto je Pavle na kraju, jedini među apostolima ne samo anti-filozof i anti-teolog nego i „apostol naroda“.

Ali, u ovom slučaju, nije reč o sistematskom filozofskom diskursu, niti logičkim stupnjevima u razvoju ovog diskursa, koje apostol Pavle u svojim poslanicama artikuliše kao filozof, nego upravo cezura ili prelom u ovom diskursu, ili jedinstveni „događaj“ vaskrsenja, koji Pavle otkriva iznenada,

„dvadeset godina posle Hristove smrti“, kako piše Badiju, ono „Realno“, ili „upad Realnog“, prema Lakanovoj terminologiji, čija artikulacija (Pavlove poslanice nisu Jevanđelja) i izdvaja apostola Pavla među apostolima.

Jer ovaj „događaj“ (vaskrsenje) izmiče i teologiji i filozofiji. U tom pogledu on je antifilozofski, ali i antiteološki i u tom smislu i „bajkoviti temelj“ Pavlovog univerzalizma. To je prelomna tačka Badijuove interpretacije, koja je za samog Badijua, kao ateistu - „čudnovat poduhvat“!

Tako Badiju dolazi do osnovnog: do razlike i Pavlove izuzetnosti u odnosu na druge Hristove apostole? Kao da se to od Pavla i moglo očekivati, pošto Pavle ne pripada „apostolatu“, odnosno prvoj generaciji Hristovih sledbenika. I u tom pogledu, Pavle je izuzetan i sam. Mislim da se zato Badijueva interpretacija zasniva na Lakanovoj reviziji psihoanalize čije je načelo modifikacija Dekartovog stava: „Mislim, dakle, jesam“! u stav: „Tamo gde mislim nisam, a tamo gde sam ne mislim“! Ali ovaj Lakanov „materijalizam“, materijalizam „događaja“ (vaskrsenja) Badiju u svom tumačenju nastoji da integriše sa Ničeovim vitalizmom, nazivajući apostola Pavla, koga su inače teolozi optuživali za same jeresi i, šta više, za antisemitizam - „Ničeovim bratom“.

Međutim, prema Pavlu hrišćanski diskurs - a diskurs je problem Badijuove analize - je podjednako udaljen i od jevrejskog profetizma i od grčkog logosa ili filozofije. Prema Badijuu, to je svrgavanje „lika Gospodara“: gospodara mudrosti, „grčkog Gospodara“ koji opnumoćuje kosmos i Gospodara pisma i znakova, jevrejskog Gospodara“, jer „Pavle traži trianugulaciju proroka, filozofa i apostola“.

Ali, za Badijua, Pavle je kao ovaj apostol izvan apostolata, „dvadeset godina posle Hristove smrti“, pre svega, aktivista i „apostol naroda“ koji na

osnovu cezure ovog „događaja“, koja otvara subjekat i utemeljuje univerzalizam, „jer nema mogućnosti za univerzalni diskurs osim diskursa Sina“, pošto jedino on dokazuje da je hrišćanski diskurs apsolutno nov.

Hrišćanski diskurs je zato, ustvari, „ispadanje iz diskursa: diskurs slabosti, ludila i nebivstvujućeg“. Zato je Pavle koji nije jedan od dvanaest apostola, jer „nije ništa znao iz života Gospoda“ - za Badijua „pesnik Događaja i borac“. „On je učinio da se pojavi veza potpuno ljudska... On nije ni apostol ni svetac, jer ovde nije reč o problemu spoznaje, reč je o dolasku Subjekta... Događaj ne dokazuje on je čisti početak“.

„Da li je zato Pavlovo mišljenje kao i Ničeovo pretrvaranje mržnje prema životu u događaj?“ „Jer su po Pavlu Hristova smrt i vaskrsenje potpuno odvojeni“. Zato je ovde reč o „otvaranju prema životnim zakonima i događaju koji se ne da totalizovati. On zahteva dionizijsku potvrdu i da životu. Zato se Niče pre nadmeće sa Pavlom nego što mu se suprostavlja“.

„Pavle ili Zaratustra?“, piše Badiju. Tako se pokazuje da je za Badijua sveti Pavle ne samo anti-filozof nego i mislilac univerzalne anti-teološke subjektivacije ili „otvorenog subjekta“, kao i Niče, odnosno mislilac univerzalizma, kao otvorene subjektivacije. Da li je Pavle, jer njegove poslanice nisu Jevanđelja, i prvi među post-teolozima? Ako oni uopšte postoje? Koja je razlika između post-teologa i post-filozofa? Koja sve pitanja otvara ovaj esej?

Doista, koja sve pitanja postavlja Badijuev esej? Navešću neka: Ko je bio Pavle? Ko je apostol ili ko su bili apostoli, na primer, Jovan, na koga se poziva i o kome piše i Badiju? Zašto je Pavle izuzetan, on, koji piše poslanice a ne jevanđelja? On, koji nije znao ništa iz života Gospoda, a ipak piše poslanice, svima i svakome, i Rimljanima, i Galatima, i Korićanima, Filipljanima, Solunjanima. On, neumorni putnik, pesnik, borac i aktivista nove vere ne piše filozofski sistem, čak ni knjigu, kaže Badiju, nego upravo poslanice ili pisma. Poslanice sasvim neobične koje utemeljuju

novi uneverzalizam Sina, a ne Oca. Jer, „ako On nije vaskrsao niko nije vaskrsao!“ O „događaju“, „Realnom“ i „vaskrsenju“ svedoči Pavle, ili bolje, piše o sebi drugima. Tražeći temelje univerzalizma ili nove, Sinovljeve, Hristove subjektivacije i otvaranje Subjekta. Može li se verovati u Sina bez vere u Boga-Oca, jer je transcendencija između Oca i Sina suviše velika, ako je daleka, jer ne bi bilo Sina bez Oca. I ko je Otac, a ko opet Sin? Prema Badijuu njihovi režimi diskursa su različiti. Kao što, po Badijuu, postoji razlika između Ničea i Pavla i ko je uopšte Ničeov brat, ako to nije Pavle a, možda, i ja sam koji ovo pišem? Postoji razlika između Paskala i Pavla, jer, prema Paskalu, Sin je posrednik, ali za Pavla Sin je apsolutni početak i iskorak prema svim ljudima bez razlike i sa svim razlikama među njima. I najzad, šta je vaskrsenje ako nije ovaj početak i univerzalizam? Šta se to desilo Pavlu, to je isto tako pitanje nad pitanjima?

Na putu za Damask Pavle je „dvadeset godina posle Hristove smrti“ „video“ Hrista i promenio se, poverovao. Šta znači preobraziti se, promeniti se, poverovati? To je pitanje nad pitanjima: Pavlov preobražaj. Kako je on bio moguć i gde su temelji identifikacije? Kao da je mesto identiteta prazno, ako je prazno? I da li je na tom „mestu“ Sin? Ako je „Sin“ i ko je „Sin“ u ovoj bajci nada bajkama i da li je on samo „bajkoliki elemenat“, kako ga naziva Badiju? Postoji li identifikacija bez ovog bajkolikog, idealnog elementa, koji sam u ovoj knjizi nazvao „K. elementom“? Ili je mesto identiteta prazno? Badiju, kao i Pavle ili Niče govori o „otvorenom subjektu“ čije je mesto subjektivacija ili sam život, a možda i Gospod, „jer dan Gospodnji doći će kao lopov u noći“. I šta ili ko to dolazi, ako dolazi?

Pavle nije filozof, jer je ovaj „dolazak“ izvan diskursa, čak i teološkog. Da li to znači da je anti-filozof kao Pavle brat postfilozofa? Ako je to Niče? I ko je Pavle? Ako je Niče brat njegov? Ko je Ničeov brat? Jer, breme identiteta je teško ili „lako“ ako je od Sina. Ali, ko je „Sin“ i ko je „Otac“?

Ko je Ničeov brat ili braća, ako nismo Pavle i ja?

Decembarški u prosincu

PIŠE: IVAN MRĐEN

Dolazak Roberta Prosinečkog na mesto prvog trenera fudbalera Crvene zvezde izazvao je ogomno interesovanje ne samo sportske javnosti, ne samo u Srbiji. Šesta "Zvezdina zvezda" (kao član šampionske ekipe iz Barija 1991), hrvatska nogometna legenda (kao član reprezentacije koja je osvojila treće mesto na Svetskom prvenstvu u Francuskoj 1998), nekadašnji najbolji mladi grač na svetu (kao član pobjedničke reprezentacije Jugoslavije na Svetskom prvenstvu za igrače do 20 godina u Čileu 1987), jedan od retkih fudbalera koji je nosio dres i madridskog Reala i Barcelone... ima zaista respektabilnu sportsku biografiju i više nego zanimljivu životnu priču, pa je maltene sve što se događa s njim i oko njega prvorazredan medijski događaj.

U takvoj situaciji čak ni propagandisti po sportskim listovima, rubrikama i redakcijama nisu mogli da na bilo koji način, pa čak ni uobičajenim preterivanjima, ugroze značaj ove akvizicije, koju su neki označili kao "poslednju šansu ove Zvezdine uprave" (nekadašnji jugoslovenski reprezentativac, sada fudbalski trener Dragoslav Stepanović). Suočeni s činjenicom da su komšije sa druge strane Topčiderskog brda tokom poslednjih nekoliko godina radile bolje i pametnije i imale više uspeha, postepeno se ratosiljajući balasta u sopstvenoj kući (navijača u upravi), nešto i pod pritiskom novih sponzora, ljudi koji trenutno vode (i dalje) najpopularniji i najtrofejniji sportski klub u Srbiji morali su da povuku potez koji će imati daleko širi značaj od već uobičajenih smena prvih stručnjaka. Trebao im je Lotar Mateus!

Poređenja sa dolaskom legendarnog nemačkog reprezentativca u Partizan u decembru 2002. godine, koji je već narednog proleća uspeo da osvoji šampionsku titulu, a potom se i kvalifikuje za Ligu šampiona, nameću se upravo na toj ravni očekivanja. Crvenoj zvezdi hitno treba evropski uspeh, jer se ne može dovesti grejati na vatri uspeha iz Barija i ogroman potencijal kluba trošiti na dve do četiri utakmice godišnje sa "većim rivalom". U tom vrzinom kolu, kad se nema para za atraktivna pojačanja na terenu, pa je nerealno očekivati i neko značajnije trenersko ime na klupi, jer će svako od njih tražiti i veliku platu i veliku kupovinu novih igrača,

kombinacija "igrač velikog imena, ali malog trenerskog iskustva" nametnula se kao jedino logično rešenje.

Više okolnosti išlo je na ruku i arhitektama ovog poduhvata i propagandistima, ne samo sportske orijentacije. Decembar je, do februara nema utakmica, pa će se kompletna javnost zabavljati podsećanjem na "Robijeve" driblinge i golove, uz neizbežno pominjanje fudbalske bajke o ružnom pačetu, koje je Miroslav "Ćiro" Blažević, kao za nogomet netaleantovano i neperspektivno svojevremeno oterao sa Maksimira. U tom kontekstu ostaće uglavnom prećutano da je karijera Roberta Prosinečkog okončana tumaranjem na marginama evropskog i hrvatskog fudbala (nosio je i dres Real Ovijeda, engleskog Portsmauta, Olimpije iz Ljubljane, odnosno Hrvatskog dragovoljca i NK Zagreb), čime svako poređenje sa Mateusom ide na štetu novog trenera beogradskih "crveno-belih". Ako se tome doda da je Partizan te 2003.

godine uspeo da dovede na stadion u Humskoj jednog Taribo Vesta (istina, već u poodmaklim godinama, ali dovoljno atraktivnog da ostane simbol planskog stvaranja tima, sa vođom i na klupi i na terenu), što je uz neka manje zapažena pojačanja (Pjer Boja, Tomaš Raza) izbacilo u prvi plan čitavu generaciju dobrih fudbalera iz sopstvene škole (Saša Ilić, Ilica Iliev, Danko Lazović, Igor Duljaj, Stefan Babović, Andrija Delibašić...), šanse da Prosinečki u 2011, napravi sličan podvig (osvoji prvenstvo i konačno uvede Crvenu zvezdu u Ligu šampiona) postaju znatno manje. Nekoliko usput pokupljenih "pojačanja" (kao nepoznati Kolumbijac Kristijan Borha, koji je došao iz brazilskog trećeligaša Kaksijasa) mogu u ovim zimskim danima da zabavljaju publiku preko novina, ali činjenica da Zvezda" u ovom trenutku nema dovoljno svojih igrača, spremnih da iznesu teret svih tih očekivanja, još za izvesno vreme odlaže priču sa srećnim krajem.

Drugim rečima, Prosinečki će teško izbeći sudbinu da postane "listopadni" (trenere obično menjaju u oktobru, kad postane jasno da opet nema značajnijeg učešća u Evropi), ako se još jedan projekat "velike Zvezde" počeo da realizuje od krova. Kad je svojevremeno izuzetni stručnjak Zmago Sagadin uz sličnu pompu preuzeo košarkaški pogon "crveno-belih", pa se sve neslavno završilo, jer istovremeno nisu reorganizovani i klub, i finansije, i igrački pogon, valjda zbog tadašnjeg predsednika (Živorada Anđelkovića, tada direktora beogradskog "Parking servisa"), na zidu hale Pionir osvanuo je grafit, koji se i dan danas može

pročitati: "Pošli u Evropu, završili na parkingu"! A Prosi-nečki nije Sagadin, jer on zaista nema značajnijeg trenerskog iskustva (radio je samo kao pomoćnik izbornika hrvatske reprezentacije), niti je samostalno vodio ekipe, posebno ne takvog formata i ambicija, kakve se oduvek gaje na beogradskoj Marakani.

Ako je Evropa za Crvenu zvezdu još više nego nezvesna, sasvim je izvesno da je dovođenje Prosinečkog bitno popravilo njen položaj na brdovitom Balkanu. "Od toga će imati korist cela SFRJ" - lakonski je uzviknuo nekadašnji reprezentativac Jugoslavije i Slovenije, član ljubljanske Olimpije, zagrebačkog Dinama i beogradskog Partizana, jedno vreme selektor reprezentacije Makedonije Srećko Katanec: "Savremeni fudbal se razvija brzinom svetlosti i jednostavno ukoliko želimo napred, moraćemo da funkcionišemo. Mislim da će vreme učiniti svoje i da ćemo krenuti napred. Za našu regiju je dobro što je Prosinečki došao u Crvenu zvezdu, jer se možda otvara novo poglavlje saradnje i ruše neke nepotrebne barijere. Ako smo normalni, i njegov dolazak shvatićemo na taj način, a ako nismo normalni, onda nikakva saradnja ne može da se uspostavi, niti je uopšte i poželjna u takvim uslovima".

Onima koji znaju da čitaju između redova nije pro-maklo da su se ovim povodom pohvalno oglasili i Dar-ko Pančev, i Dejan Savićević, i Zlatko Kranjčar, i Pre-drag Mijatović i Slaven Bilić, da se od Vardara do Tri-glava odjednom nešto drukčije govori o mogućnostima uspostavljanja fudbalske regionalne lige i da se spo-radični incidenti (nazivanje Prosinečkog Decembarski u delu hrvatskog tiska, kamenovanje autobusa sa košar-kašima Partizana u Zadru) više ne naduvavaju kao u vre-m kad su i propagandisti u sportskim listovima, rubri-kama i redakcijama bili upregnuti u kola sasvim druga-čijih ciljeva. Da li smo, što bi rekao Katanec, postali "nor-malni", da li to što "Parni valjak" puni sportske dvora-ne u Srbiji, a Đorđe Balašević u Hrvatskoj, što će krajem januara "posle svega" u Novi Sad i Beograd doći i jedna Tereza Kesovija... da li sve češći i sve topliji susreti bal-kanskih državnika postepeno hlade vekovno "bure baru-ta" ili je svima konačno "došlo iz..." - sve su to pitanja na koja ne treba odgovarati u kontekstu uspeha ili neus-peha Roberta Prosinečkog u predstojećim duelima sa Partizanom. Na to je ovih dana ukazao i jedan od najbo-ljih hrvatskih nogometaša svih vremena "Cico" Kranjčar, sada selektor reprezentacije Crne Gore: "Potpisivanjem ugovora na dve i po godine klub mu je ukazao poverenje i dao signal da ga želi na duže staze kako bi oformio tim koji će narednih sezona da osvaja titule. Ako se to i ne desi na kraju ove sezone, nije smak sveta"!

JATAK

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Na putu smo, kažu, da uđemo u evroatlanske strukture i Evropsku iniju, a ovaj turcizam (pored mnogo toga) nikako da se nađe tamo gde mu je mesto - među zastarelim rečima. Bez njega se zaista ni ne može, štaviše, sve je frekventniji. U pitanju je, nije teško pogoditi, prikrivanje haških optuženika.

Da li će se, nakon privođenja svih beguna-ca pred lice pravde, reč *jatak* konačno naći među arhaizmima? Osnovno značenje ovog balkanskog turcizma je: postelja, ležaj, ležište, krevet ("U odaji na meku jataku").

Drugo značenje je "onaj koji pomaže i skriva hajduke i uopšte odmetnike od vlasti i prekršitelje zakona" ("Ne odajte vi jatake naše,/ Kod kojih smo zime zimovali,/ Zimovali, blago ostavljali").

"Koliko oružje" - kaže D. Popović (u svojoj monografiji *O hajducima*) - „toliko su, po hajduke, bili od važnosti jataci. Hajduka bez jataka nema. Jataci su oči i uši hajduka. Jataci imaju pre svega da se brinu o životu i sigurnosti hajduka. Oni treba da saznaju gde ima dobar plen, da hajducima nabavljaju hranu, odeću i obuću pa, ako ustreba, i konje i drugo. Jataci imaju da hajduke skrivaju zimi, kada hajduci moraju da napuste borbu. Oni imaju da obavestavaju hajduke o poterama i da čuvaju imetak hajdučki, koji je kod njih na ostavama.(...) Jataci su katkada učinili neveru (...) Hajduci su naročito pamtili i krvavo, ma i na devetom kolenu svetili neveru, stoga su jataci dobro pazili hajduke a hajduci čuvali kuće jataka kao svoje".

"Ne može biti hrsuzin (lopov, kradljivac) bez jataka", kazuje i narodna poslovice. A tako će ovu tur-sku reč Vuk Stef. Karadžić prevesti u svom *Rječniku* - "der (Diebs-)helfer".

Jatak je dalje, utočište, skrovište ("U Morića seka udovica/ Tu je Ivi jatak i ložnica"). To može biti, naj-zad i postelja, ležaj ("Hadži Abduš leži u jataku ima već mesec dana"). U Novom Pazaru se nekad govo-rilo: "Da dignemo jatake" - što će reći - raspremimo posteljину.

Izraz *na jataku* - za vreme skrivanja kod jataka, na skrivanju, na utočištu kod jataka ("I tako na jataku kao najamnik čuvajući ovce oženi se u tom selu").

Gl. *jatakovati* – biti jatak, služiti, raditi kao jatak, uopšte biti u dosluhu, šurovati s nekim ("Zet mu je jatakovao i prokazivao će će ugrabiti plijen i posjedi tursku glavu"). "Često su" – kaže, već pomenuti D. Popović – „hajducima jatakovale turske vlasti (...) i gradski muslimani". A pripovedač J. Kušan: "Družili se, po običaju, sa žandarima i jatakovali s vlastima".

I još jedno značenje gl. *jatakovati*: boraviti, nalaziti utočište kod jataka ("Beg mu reče da mu ništa učiniti neće, ako mu pravo kaže kod koga je jatakovao").

Uz prid. *jatakov* i gl. im. *jatakovanje*, postoji, najzad, i izvedenica *jataković* – onaj koji potiče od

jataka, potomak jataka (otuda i prez. *Jataković*). "Srbi su rođeni jataci" – kaže (u svom romanu *Jadar topi brda*) M. St. Đuričić – „... za njih neko mora biti Turčin i nekome mora jatakovati. U tome im je i čast i ponos, a i priroda – mnogim (...) tim jatakovićima".

I u savremenom turskom jeziku reč *yatak* (od gl. *yatmak* – ležati), osim osnovnog značenja – krevet, ležaj, postelja, može da znači i tajno sklonište, leglo, jazbina (lopova i razbojnika), leglo, mesto koje obiluje čime. A uči u jatak (*yatagina girmek*) – znači imati vanbračnu vezu s kime.

Naša pošta

Za nasilje su krivi kvazi intelektualci

PIŠE: RADE VUKOSAV

Od Memoranduma SANU, pa preko Dobrice Ćosića i Slobodana Miloševića do sada, naše društvo sve više tone i oboleva. Zapali smo u političku krizu koja je uzrokovala ekonomsku, zapuštenost infrastrukture, u šverc drogom, u krizu morala, u korupciju, u malograđanštinu, plus uvoz spoljne recesije, nesigurnost građana i imovine, pad međunarodnog ugleda Srbije; posebno nepoverenje naših neposrednih suseda prema nama. Tonemo u sve veće siromaštvo i države i građana. Građani su zbunjeni i ne veruju nikome. Naci-ekstremisti su uvek mobilni i znaju o čemu sanjaju. Sanjaju i spremaju izolaciju Srbije i povratak u srednji vek. Velik broj koalicioničkih političkih stranaka u Vladi birokratiziraju državu, ucenjuju Vladu da svaka od njih ima svoje ministarstvo – i ima ga – što je preskupo. Ekstremne, krajnje desne političke stranke javnosti nude nerealna obećanja i još veći mrak, ne mareći za životni standard građana i za ugled Srbije.

Pandorinu kutiju su otvorili naci-intelektualci iz Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) Memorandumom 1986. godine. Istakli su Slobodana Miloševića kao realizatora davnašnjeg suluđog projekta: prvo ukidanje svih autonomnih prava u državi, "oslobađanja srpskih zemalja", "svi Srbi u jednoj državi" i stvaranja "Velike Srbije" na račun teritorija naših suseda i kršenja njihovih ljudskih prava. "Ako vi tražite konfederaciju, Srbija će postaviti pitanje granica", reče Milošević na

poslednjem kongresu SKJ, na što treba stalno podsećati, da se ovaj fatalni ultimatum ne zaboravi. Milošević je, zatim raspalio populizam do ludila i do ratne psihoze, kako kod Srba u Srbiji, tako i kod Srba van Srbije. Zatim je pokrenuo ratove koje su mnogi vojni obveznici opravdano izbegli i osvetlili obraz. Industrijska proizvodnja je propala. Ratovi su prekinuli kooperaciju proizvodnje, tržišta su izgubljena, a lopovi pokrali sve što se moglo pokrasti. Troškovi ratova su bili veliki, plus proćerdan Zajam za Srbiju. Koliko nas je to sve koštalo teško je proceniti. Nezaposlenost raste iz dana u dan i pretil nam kolapsom.

Književnik Vidosav Stevanović, poštenu Šumadinac iz Kragujevca, u "Prvom dnevniku samoće" (pisanom 1988-1990), između ostalog, navodi: "Opisujem i kritikujem zmijski splet ideja, ljudi, udruženja, institucija i političkih snaga, svega onoga što je izazvalo ratove, proizvelo zločine, ozakonilo krađe, izgubilo sve što se moglo izgubiti i sprečilo nas da budemo građani Evrope..." Stevanović dalje navodi za Ćosića da je formulisao politički program, najgori mogući u tome trenutku, koji je njegovom duhovnom sinu (Miloševiću – R.V.) pomogao da se dokopa vlasti, da je čvrsto drži i napravi strahote koje je napravio. Stevanović dalje piše: "Granice srpske države su srpske jame i srpski grobovi. Ako su granice te buduće države grobovi, ona može biti samo leš kome rastu nokti i

niče kosa, a raspadanje je već u toku..." Nažalost, na ovo na što je Stevanović, još onda, u egzilu u Parizu, opominjao, obistinilo se. Dalje, u "Drugom dnevniku samoće" (pisanom 1991-93), Stevanović navodi: "Projekat ujedinjenja svih srpskih zemalja proizveo je, pored ostalih nesreća, pored smanjene države iz koje se beži, malu i siromašnu kulturu, koja se uvlači u sebe i samouništava. Patriotska galama pisaca nije izazvala eho u kulturi, ksenofobija se okrenula protiv onih koji su je propagirali, sve umetnosti su nazadovale, duh se ograničio i preti da se ugasi". (Izvodi iz razgovora Danasovog novinara sa Vidosavom Stevanovićem, Danasov prilog Vikend, 16-17. oktobar 2010). Koga smo mi oslobađali propao je.

Stevanović je, još onda jasno procenio i predvideo zlo koje su usijane glave, podizanjem populističke euforije i ratne psihoze, svome narodu i našim susedima pripremalo. Bilo je, u doba te euforije, građana koji su se tome ludilu protivili, tvrdeći da ovo što se čini vodi u rat, te da će svaki rat, ako ga započne, Srbija izgubiti. Nije pomoglo, jer sve što je tim militantnim "stratezima" stajalo na putu opakog projekta moralo je biti skršeno. I bilo je skršeno. Ratovi su povedeni. Protivnici te politike i strategije su grubo napadani kao "izdajnici srpskog naroda". Ništa manje. Milošević je staljinistički uklanjao sve one koji su mu smetali.

Sva ta ružna i pogubna politika i strategija koja je uzrokovala ratove, masovne grobnice, neviđena nasilja, razaranja, etnočišćenja, mase izbeglica, gubitak teritorija, korupciju, Hag i sadašnju sramotu i siromaštvo, beznađe za mlade, bila je pogodna za bujanje nacizma; snela nam je zmijska jaja iz kojih su se izlegle profašističke grupe i njihovo nasilje. Da ih ne nabrajamao, a ima ih koliko i prstiju na rukama. Pravci njihovog ukupnog delovanja uslovljavaju jednu te istu razornu rezonancu koja stvara pogodne uslove za nametanje još većeg nazadnjaštva u Srbiji. Imaju oni i prekogranične veze i međusobnu saradnju. Država ili neće ili ne može da ih suzbije. Za verovati je da ima ljudi, institucija i političkih stranaka kome oni trebaju. Nekome trebaju za vraćanje države u srednjovekovnu Srbiju, nekome zbog zastrašivanja naprednih snaga i medija, nekom zbog Kosova, nekome zbog podrške Dodiku u razbijanju BiH, nekome zbog pridobivanja nacionalista za glasove, a pretežno, mnogi jednostavno, neće da im se zameraju. Linija manjeg otpora. Državni vrh obećava žestok odgovor nasilju, što je poželjno i dobro, ali treba ne samo otpor nasilju nego zabrana i onemogućavanje profašističkih i njima

sličnih organizacija. Veliki naš problem, koji javnost nedovoljno kritikuje, jeste podržavanje Dodikove razbijačke politike u BiH. Uz podršku Tadića, Jermića, Nikolića... Dodikova "strategija" živi i deluje u simbiozi sa njihovim podržavanjem, a razbijačka politika Dragana Čovića deluje u simbiozi sa Dodikom, u čemu je Dodik primarni uzročnik. Sve nam to sprema velike nevolje u ovom regionu. Ne može Tadićevo janusovsko držanje proći - kao "podržava celovitost BiH" - a ovamo je preko Dodika podriva. Sve te pojave u ovom regionu stvaraju veliku napekost i čini ružan splet nemilih događaja kod nas. Dođe gospođa Klinton i pohvali Srbiju. Nema šta - to je cvetna bašta. I mi se uspavamo, mislimo, eto, mi smo pobednici i lideri u Evropi. Ode Klintonova u Prištinu i njima daje istu pohvalu. Cvetna bašta. Diplomacija je jedno, a stvarnost je nešto drugo. Opametimo se, čitajmo malo i između redova.

"Država koja ne može da presudi huliganima (nisu to obični huligani, to su pronacisti - R.V.) koji su zapalili Beogradsku džamiju, koja nije ni podigla optužnicu za napad na strane ambasade i demoliranje centra grada tokom protesta 'Kosovo je Srbija' ... ne može da presudi u slučaju ubistva Brisa Tatona, na (samo) tri meseca zatvora osudili su napadače na Teofila Pančića, a s million dolara 'nagradila' Miladina Kovačevića, nema pravo da se čudi što se 'desila' Đenova" (Safeta Biševac, u Danasovom vikend dodatku, 16-17. oktobar 2010). Strani mediji trube o nama i to je velka šteta za Srbiju, izazvana od strane naših negativaca. Nešto čine huligani, a nešto, bogami, i neke političke stranke. I u Đenovi, kao i na svakom drugom mestu izgreda, "paradirala" su uzdignuta tri prsta. A zašto i ne bi kad su to videli i od odgovornih zvaničnika. Naci-huliganima se rado pridružuju ulični huligani, pljačkaši - lopovi, uveličavajući nered i štetu. Naci-hulgani su za nezaposlene mlade bez perspektive, nažalost i za neke političare, junaci i oni ih i veličaju i pomažu im, naravno, svako zbog svog interesa. Mnogi zidovi su "ukrašeni" krupnim grafitima, kao što su "Srbija čeka Šešelja", "Sloboda za Šešlja", "Šešelji i Mladići - heroji" i sl. Možemo samo zamisliti kakav bi lom Šešlj, taj vatreni ksenofobični raspaljivač mržnje, napravio da ipak dođe u Srbiju, ako se preventivno ne obuzda. Na sve moramo biti spremni, a prevencija je majka uspeha. Opasne su to tendencije u razvoju nasilja u nas. Najveća i nenadoknadiva šteta su ljudske žrtve. Ko stoji iza svega ovoga i ko to finansira, ključno je pitanje.

HELSINŠKE SVESKE

27. Multietnički identitet Vojvodine: Izazovi u 2007 - 2008

28. Sandžak: Identitet u procepu starog i novog

29. Sandžak i evropska perspektiva

da li imate ostala izdanja helsinškog odbora?

SVEDOČANSTVA

19. Živorad Kovačević, *Srbija i svet: Između arogancije i poniznosti*
20. Milošević vs. Jugoslavija
21. Izbeglice - Žrtve etničkog inženjeringa
22. Srebrenica - od poricanja do priznanja
23. Aleksandar Bošković, *Etnologija svakodnevnog života*
24. Dubrovnik: "Rat za mir"
25. Zoran Đinđić: *Etika odgovornosti*
26. *Kovanje antijugoslovenske zavere I i II*
27. *Bosna i Hercegovina - jezgro velikosrpskog projekta*
29. Fahri Musliu, *Montirani procesi protiv kosovskih albanaca*
30. Srđa Popović, *Nedovršeni proces*
31. *Vukovarska tragedija 1991 I i II*
32. *Snaga lične odgovornosti*
33. *Rat u brojkama*
34. *Raskrinkavanje projekta Velika Srbija*
35. Fahri Musliu, *Masakr u Suvoj Reci*
36. Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, *Scenografija rata*
37. Olivera Milosavljević, *Činjenice i tumačenja*

OGLEDI

9. Momčilo Isić, *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka*
10. Tomislav Ognjanović, *Čaršija, Utrina ili Srbija*
11. Ljiljana Vuletić (priredila), *Ksenija Atanasijević: Etika feminizma*
12. Olga Popović-Obradović, *Kakva ili kolika država*
13. Ivan Đurić, *Vlast, opozicija, alternativa*
14. Olivera Milosavljević, *Savremenici fašizma 1*
15. Olivera Milosavljević, *Savremenici fašizma 2*